

**ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОСТЕЦЬКИЙ СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 342.56:342.9:340.132

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ
ЗАКОННОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ**

081 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів
мають посилання на відповідне джерело

С. С. Костецький

Науковий керівник –
кандидат юридичних наук, доцент
Сокурєнко Олена Анатоліївна

Кропивницький – 2026

АНОТАЦІЯ

Костецький С. С. Адміністративно-правові засади реалізації принципу законності судової влади. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Кропивницький, 2026.

У дисертації здійснено комплексне наукове дослідження адміністративно-правових засад реалізації принципу законності судової влади в умовах трансформації публічної влади, розвитку адміністративного судочинства, оновлення адміністративно-процесуального законодавства України та посилення ролі судового контролю у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів особи.

Актуальність теми зумовлено тим, що в умовах розбудови правової держави принцип законності набуває особливої ваги як вимога до діяльності суду та інших суб'єктів публічної влади, засада організації судової влади, побудови адміністративного процесу й удосконалення законодавства, що регулює публічно-правові відносини. У роботі наголошено, що реалізацію принципу законності у сфері судової влади доцільно розглядати в невіддільному зв'язку з верховенством права, правовою визначеністю, заборонаю свавільності, належною процедурою, ефективністю судового захисту та обов'язковістю судового рішення.

У дослідженні розкрито теоретико-правові засади законності як складника принципу верховенства права, визначено її методологічні основи та з'ясовано особливості прояву в діяльності судової влади. Обґрунтовано, що в сучасній правовій доктрині законність не може зводитися до формального дотримання чинного законодавства, оскільки має оцінюватися крізь призму якості закону, його конституційності, узгодженості з правами людини, вимогами справедливості та юридичної визначеності.

Удосконалено теоретико-методологічне розуміння законності як складника принципу верховенства права шляхом конкретизації її змісту з

позицій формально-нормативного, аксіологічного, герменевтичного, функціонального та антропоцентричного підходів. З огляду на це законність розглянуто не як суто формальну вимогу відповідності дій суб'єктів права законіві, а як комплексну адміністративно-правову засаду, що охоплює нормативну визначеність, ціннісну спрямованість правового регулювання, належну інтерпретацію правових норм, ефективність судового контролю та спрямованість на захист прав людини.

Обґрунтовано, що принцип законності в адміністративному судочинстві посідає особливе місце в системі принципів судового процесу, оскільки конкретизує верховенство права на рівні судової діяльності та водночас слугує інструментом контролю за законністю дій і рішень суб'єктів владних повноважень. У роботі схарактеризовано систему принципів адміністративного судочинства, окреслено їх співвідношення та розкрито роль принципу законності як інтегративної, гарантійної та правозахисної засади здійснення правосуддя у публічно-правових спорах.

Удосконалено підходи до класифікації принципів адміністративного судочинства шляхом обґрунтування доцільності їх систематизації за функціонально-юридичною роллю в механізмі адміністративного правосуддя. На цій основі виокремлено аксіологічно-основоположні, інституційно-гарантійні, процесуально-функціональні та відновлювально-компенсаційні принципи. Запропонована класифікація дала змогу конкретизувати місце принципу законності в системі засад адміністративного судочинства та розкрити його зв'язок із доступом до правосуддя, рівністю сторін, змагальністю, офіційним з'ясуванням усіх обставин справи, мотивованістю судового рішення й ефективністю судового захисту.

Окреслено практико-правові аспекти реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві України. Проаналізовано основні проблеми його забезпечення у правозастосовній діяльності, зокрема формалізований підхід до перевірки рішень суб'єктів владних повноважень, нечіткість меж судового контролю за адміністративним розсудом, недостатню мотивованість

окремих судових рішень, неоднаковість судової практики, фактичну нерівність сторін у публічно-правовому спорі, порушення розумних строків розгляду адміністративних справ, труднощі виконання судових рішень і повторюваність типових порушень з боку публічної адміністрації.

Уперше систематизовано проблеми реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві за їхнім функціональним впливом на судовий захист. Обґрунтовано, що ці проблеми виявляються на рівні доступу особи до адміністративного суду, визначення меж судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень, доказування, мотивування судових рішень, забезпечення єдності судової практики, своєчасності розгляду справ та фактичного виконання судових актів. Доведено, що порушення принципу законності в адміністративному судочинстві зумовлені дефектами правозастосування, нормативними прогалинами, організаційними недоліками, слабкістю превентивних процесуальних механізмів та недостатньою узгодженістю адміністративної процедури із судовим контролем.

Розкрито запобіжники порушень законності в адміністративному судочинстві, з-поміж яких особливе значення мають неупередженість суду, публічність процесу, всебічне дослідження доказів, повнота мотивування судового рішення, диференціація процесуальних форм, право на правничу допомогу, попередній судовий захист і належне виконання судових актів. Набуло подальшого розвитку наукове положення про систему процесуальних засобів запобігання порушенням принципу законності в адміністративному судочинстві; уточнено їх зміст, функціональне призначення та взаємозв'язок на всіх стадіях судового захисту – від звернення до адміністративного суду до фактичного виконання судового рішення.

Сформовано цілісну модель удосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві, побудовану на поєднанні нормативних, організаційних, аналітичних, методичних, інформаційно-цифрових і виконавчих засобів забезпечення законності. Нормативний складник цієї моделі спрямовано на вдосконалення

адміністративно-процесуального регулювання, організаційний – на забезпечення належного функціонування судової системи, аналітичний – на узагальнення судової практики та виявлення типових порушень, методичний – на вироблення орієнтирів для правозастосування, інформаційно-цифровий – на розвиток електронного провадження, виконавчий – на забезпечення реального виконання судових рішень.

Здійснено ґрунтовний порівняльно-правовий аналіз закріплення принципу законності в адміністративно-процесуальному законодавстві європейських країн. Установлено, що в європейській правовій традиції цей принцип набув виразного процедурного та правозахисного змісту. Його нормативний зміст розкривається через право особи бути вислуханою, доступ до матеріалів справи, обов'язок мотивування адміністративного акта, дотримання розумного строку, забезпечення участі особи в адміністративному провадженні, контроль за дискреційними повноваженнями адміністративного органу, дієвий судовий захист і обов'язковість виконання судового рішення.

Проаналізовано загальноєвропейські стандарти, закріплені в актах Ради Європи та Європейського Союзу, зокрема в Recommendation CM/Rec(2007)7 Комітету Міністрів Ради Європи про належне адміністрування, статті 41 Хартії основоположних прав Європейського Союзу та європейських підходах до доступу до правосуддя. Обґрунтовано, що в межах концепцій *good administration* і *good governance* законність у сучасному європейському праві стає не суто формальною вимогою, а комплексним стандартом належної адміністративної діяльності та ефективного судового контролю.

Удосконалено наукове уявлення про зміст принципу законності в європейському адміністративно-процесуальному законодавстві шляхом обґрунтування його процедурно-правозахисної природи. Доведено, що цей зміст виявляється у взаємозв'язку адміністративної процедури, мотивованості рішення, участі особи в адміністративному провадженні, своєчасності розгляду справи, контролю за дискреційними повноваженнями адміністративного органу й подальшого ефективного судового контролю.

Досліджено особливості національних моделей закріплення принципу законності в адміністративно-процесуальному законодавстві Франції, Польщі, Німеччини, Іспанії, Італії, Естонії та Фінляндії. Установлено, що французька модель поєднує кодифіковану процедуру з розвиненою системою адміністративної юстиції; польська – адміністративну процедуру з адміністративним судівництвом; німецька вирізняється високим рівнем технічної деталізації процедури, контролем за адміністративним розсудом і розвиненим інститутом попереднього судового захисту; іспанська – системним закріпленням прав особи, якій адресовано адміністративне рішення, гарантії участі й мотивування; італійська – поєднанням законності зі строками, участю особи, доступом до документів та наслідками адміністративного мовчання; естонська – інтеграцією класичних процесуальних гарантій із цифровим урядуванням; фінська – поєднанням *good administration*, легітимних очікувань, рівності, пропорційності й ефективного правового захисту. Доведено, що попри відмінності законодавчої техніки ці моделі засвідчують спільну тенденцію: законність у сфері адміністративного провадження та адміністративного судочинства розглядають як вимогу до змісту владного рішення, порядку його підготовки, ухвалення, обґрунтування, доведення до відома особи й подальшої судової перевірки.

Окреслено значення принципу законності у формуванні та оновленні адміністративно-процесуального законодавства України. Обґрунтовано, що цей принцип має розглядатися як вимога до правозастосовної діяльності суб'єктів владних повноважень і суду та як засадничий критерій адміністративно-процесуального нормотворення. Установлено, що його реалізація у сфері законодавчого оновлення потребує внутрішньої узгодженості процесуальних норм, гармонізації загального й спеціального процедурного регулювання, недопустимості звуження мінімальних процесуальних гарантій особи, нормативного узгодження адміністративної процедури з адміністративним судочинством, належного реагування на

адміністративну бездіяльність і правового забезпечення цифрової форми провадження.

Уперше запропоновано систему напрямів оновлення адміністративно-процесуального законодавства України з позиції принципу законності, що охоплює узгодження загального і спеціального процедурного регулювання, посилення взаємозв'язку адміністративної процедури з адміністративним судочинством, удосконалення засобів реагування на адміністративну бездіяльність, розвиток інституту попереднього судового захисту, нормативне врегулювання повного адміністративного дос'є та забезпечення цифрової форми адміністративного провадження. На цій основі обґрунтовано доцільність завершення ревізії спеціального законодавства, закріплення пріоритету загальних процедурних гарантій, підвищення вимог до мотивування адміністративного акта, конкретизації правових наслідків бездіяльності суб'єктів владних повноважень і забезпечення еквівалентності процесуальних гарантій у паперовій та електронній формах адміністративного провадження.

Подальшого розвитку набуло положення про правозахисну спрямованість принципу законності, відповідно до якого його реалізація передбачає обов'язок держави та суду забезпечити реальний, а не декларативний захист прав, свобод і законних інтересів особи. У цьому аспекті законність постає не тільки як вимога правильного застосування норми права, а також як гарантія недопущення свавільного владного втручання, забезпечення ефективного судового контролю та неможливості збереження чинності судових рішень, ухвалених із порушенням норм матеріального чи процесуального права.

У дисертації доведено, що принцип законності у сфері судової влади має багаторівневий зміст і реалізується на рівні правотворення, організації судової влади, правозастосування, судового контролю та виконання судових рішень. Запропоновано розглядати його як концептуальну основу належного

функціонування адміністративного судочинства й подальшого розвитку адміністративно-процесуального законодавства України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання в науково-дослідній діяльності, правотворчому процесі, удосконаленні адміністративного процесуального законодавства, правозастосовній практиці адміністративних судів, а також в освітньому процесі під час викладання дисциплін адміністративно-правового циклу.

Ключові слова: судова система, здійснення правосуддя, судочинство, суд, судді, юрисдикція, принцип законності, законність, судова влада, адміністративне судочинство, адміністративно-правові засади, адміністративно-юрисдикційні відносини, принцип верховенства права, правова визначеність, правове забезпечення, належна процедура, адміністративна процедура, адміністративно-процесуальне забезпечення, адміністративний процес, законодавство, адміністративний суд, публічно-правовий спір, судовий контроль, відкритість, публічність, дискреційні повноваження, адміністративний розсуд, мотивованість судового рішення, адміністративна бездіяльність, провадження, попередній судовий захист, цифровізація, ефективний судовий захист, проблематика та застосування медіації.

ANNOTATION

Kostetskyi S. S. Administrative and Legal Principles of the Implementation of the Principle of Legality of Judicial Power. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law». – Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, 2026.

The dissertation presents a comprehensive scientific study of the administrative and legal principles of the implementation of the principle of legality

of judicial power in the context of the transformation of public authority, the development of administrative justice, the renewal of the administrative procedural legislation of Ukraine, and the strengthening of the role of judicial control in the protection of human rights, freedoms and legitimate interests.

The relevance of the topic is determined by the fact that, in the context of building a law-governed state, the principle of legality acquires particular importance as a requirement for the activities of courts and other public authorities, as a basis for the organization of judicial power, the construction of administrative procedure, and the improvement of legislation regulating public-law relations. The dissertation emphasizes that the implementation of the principle of legality in the sphere of judicial power should be considered in inseparable connection with the rule of law, legal certainty, the prohibition of arbitrariness, due process, the effectiveness of judicial protection, and the binding force of a court decision.

The study reveals the theoretical and legal foundations of legality as a component of the principle of the rule of law, defines its methodological foundations, and clarifies the specific features of its manifestation in the activities of judicial power. It is substantiated that, in modern legal doctrine, legality cannot be reduced to formal compliance with current legislation, since it must be assessed with regard to the quality of law, its constitutionality, its consistency with human rights, and the requirements of justice and legal certainty.

The theoretical and methodological understanding of legality as a component of the principle of the rule of law has been improved by specifying its content from the standpoint of formal-normative, axiological, hermeneutic, functional, and anthropocentric approaches. In view of this, legality is considered not as a purely formal requirement that the actions of legal subjects comply with the law, but as a comprehensive administrative and legal principle that encompasses normative certainty, the value-based orientation of legal regulation, proper interpretation of legal norms, the effectiveness of judicial control, and orientation toward the protection of human rights.

It is substantiated that the principle of legality occupies a special place in the system of principles of administrative court proceedings, since it specifies the rule of law at the level of judicial activity and, at the same time, serves as an instrument for controlling the legality of actions and decisions of public authorities. The dissertation characterizes the system of principles of administrative court proceedings, outlines their correlation, and reveals the role of the principle of legality as an integrative, guarantee-based, and human rights-oriented basis for the administration of justice in public-law disputes.

Approaches to the classification of the principles of administrative court proceedings have been improved by substantiating the expediency of their systematization according to their functional and legal role in the mechanism of administrative justice. On this basis, axiological-fundamental, institutional-guarantee, procedural-functional, and restorative-compensatory principles have been distinguished. The proposed classification made it possible to specify the place of the principle of legality in the system of principles of administrative court proceedings and to reveal its connection with access to justice, equality of the parties, adversarial proceedings, the official clarification of all circumstances of a case, the reasoned nature of a court decision, and the effectiveness of judicial protection.

The practical and legal aspects of the implementation of the principle of legality in administrative court proceedings in Ukraine are outlined. The main problems of its ensuring in law enforcement practice are analyzed, in particular: a formalized approach to reviewing decisions of public authorities; the unclear limits of judicial control over administrative discretion; the insufficiently reasoned nature of certain court decisions; inconsistency of judicial practice; actual inequality of the parties in a public-law dispute; violation of reasonable time limits for considering administrative cases; difficulties in enforcing court decisions; and the recurrence of typical violations by public administration.

For the first time, the problems of implementing the principle of legality in administrative court proceedings have been systematized according to their

functional impact on judicial protection. It is substantiated that these problems arise at the levels of a person's access to an administrative court, determining the limits of judicial control over the activities of public authorities, proving, reasoning of court decisions, ensuring the unity of judicial practice, timely consideration of cases, and actual enforcement of judicial acts. It is proved that violations of the principle of legality in administrative court proceedings are caused by defects in law enforcement, normative gaps, organizational shortcomings, the weakness of preventive procedural mechanisms, and the insufficient coordination of administrative procedure with judicial control.

The dissertation reveals safeguards against violations of legality in administrative court proceedings, among which particular importance is attached to the impartiality of the court, the publicity of the proceedings, the comprehensive examination of evidence, the completeness of the reasoning of a court decision, the differentiation of procedural forms, the right to legal aid, preliminary judicial protection, and the proper enforcement of judicial acts. The scientific provision on the system of procedural means for preventing violations of the principle of legality in administrative court proceedings has been further developed; their content, functional purpose, and interrelation at all stages of judicial protection – from applying to an administrative court to the actual enforcement of a court decision – have been clarified.

A comprehensive model for improving the mechanism for preventing violations of legality in administrative court proceedings has been formed. This model is based on the combination of normative, organizational, analytical, methodological, information-digital, and enforcement means of ensuring legality. The normative component of this model is aimed at improving administrative procedural regulation; the organizational component – at ensuring the proper functioning of the judicial system; the analytical component – at generalizing judicial practice and identifying typical violations; the methodological component – at developing guidelines for law enforcement; the information-digital component –

at developing electronic proceedings; and the enforcement component – at ensuring the actual execution of court decisions.

The dissertation provides a thorough comparative legal analysis of the consolidation of the principle of legality in the administrative procedural legislation of European countries. It is established that, in the European legal tradition, this principle has acquired a distinct procedural and human rights-oriented content. Its normative content is revealed through the right of a person to be heard, access to case materials, the obligation to give reasons for an administrative act, compliance with a reasonable time limit, ensuring a person's participation in administrative proceedings, control over the discretionary powers of an administrative authority, effective judicial protection, and the binding force of a court decision.

The dissertation analyzes pan-European standards enshrined in the acts of the Council of Europe and the European Union, in particular Recommendation CM/Rec(2007)7 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on good administration, Article 41 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union, and European approaches to access to justice. It is substantiated that, within the concepts of good administration and good governance, legality in modern European law becomes not a purely formal requirement, but a comprehensive standard of proper administrative activity and effective judicial control.

The scientific understanding of the content of the principle of legality in European administrative procedural legislation has been improved by substantiating its procedural and human rights-oriented nature. It is proved that this content is manifested in the interrelation between administrative procedure, the reasoned nature of a decision, the participation of a person in administrative proceedings, the timely consideration of a case, control over the discretionary powers of an administrative authority, and subsequent effective judicial control.

The dissertation studies the specific features of national models of consolidating the principle of legality in the administrative procedural legislation of France, Poland, Germany, Spain, Italy, Estonia, and Finland. It is established that the French model combines codified procedure with a developed system of

administrative justice; the Polish model combines administrative procedure with administrative judiciary; the German model is distinguished by a high level of technical detail in procedure, control over administrative discretion, and a developed institution of preliminary judicial protection; the Spanish model is characterized by the systematic consolidation of the rights of the person to whom an administrative decision is addressed, guarantees of participation and reasoning; the Italian model combines legality with time limits, personal participation, access to documents, and the consequences of administrative silence; the Estonian model integrates classical procedural guarantees with digital governance; and the Finnish model combines good administration, legitimate expectations, equality, proportionality, and effective legal protection. It is proved that, despite differences in legislative technique, these models demonstrate a common tendency: legality in the sphere of administrative proceedings and administrative court proceedings is regarded as a requirement concerning the content of an authoritative decision, the procedure for its preparation, adoption, substantiation, notification to the person concerned, and subsequent judicial review.

The significance of the principle of legality in the formation and renewal of the administrative procedural legislation of Ukraine is outlined. It is substantiated that this principle should be considered both as a requirement for the law enforcement activities of public authorities and courts and as a fundamental criterion of administrative procedural law-making. It is established that its implementation in the sphere of legislative renewal requires the internal consistency of procedural norms, the harmonization of general and special procedural regulation, the inadmissibility of narrowing the minimum procedural guarantees of a person, the normative coordination of administrative procedure with administrative court proceedings, an adequate response to administrative inaction, and the legal support of the digital form of proceedings.

For the first time, a system of directions for renewing the administrative procedural legislation of Ukraine from the standpoint of the principle of legality has been proposed. It encompasses the coordination of general and special procedural

regulation, the strengthening of the interrelation between administrative procedure and administrative court proceedings, the improvement of means of responding to administrative inaction, the development of the institution of preliminary judicial protection, the normative regulation of a complete administrative dossier, and the provision of a digital form of administrative proceedings. On this basis, the expediency of completing the revision of special legislation, establishing the priority of general procedural guarantees, strengthening the requirements for the reasoning of an administrative act, specifying the legal consequences of inaction by public authorities, and ensuring the equivalence of procedural guarantees in paper-based and electronic forms of administrative proceedings has been substantiated.

The provision on the human rights-oriented nature of the principle of legality has been further developed. According to this provision, its implementation presupposes the duty of the state and the court to ensure real, rather than declarative, protection of human rights, freedoms and legitimate interests. In this aspect, legality appears not only as a requirement for the correct application of a legal norm, but also as a guarantee against arbitrary interference by public authorities, a condition for effective judicial control, and a safeguard against maintaining the validity of court decisions adopted in violation of substantive or procedural law.

The dissertation proves that the principle of legality in the sphere of judicial power has a multi-level content and is implemented at the levels of law-making, the organization of judicial power, law enforcement, judicial control, and the execution of court decisions. It is proposed to consider this principle as a conceptual basis for the proper functioning of administrative court proceedings and the further development of the administrative procedural legislation of Ukraine.

The practical significance of the results obtained lies in the possibility of using them in scientific research, the law-making process, the improvement of administrative procedural legislation, the law enforcement practice of administrative courts, and the educational process in teaching disciplines of the administrative and legal cycle.

Keywords: judicial system, administration of justice, judicial proceedings, court, judges, jurisdiction, principle of legality, legality, judiciary, administrative justice, administrative legal principles, administrative jurisdictional relations, principle of the rule of law, legal certainty, legal framework, due process, administrative procedure, administrative procedural framework, administrative process, legislation, administrative court, public law dispute, judicial review, openness, publicity, discretionary powers, administrative discretion, reasoning of a court decision, administrative inaction, proceedings, interim judicial protection, digitalisation, effective judicial protection, issues and application of mediation.

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,
у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:**

1. Костецький С. С. Сутність принципу верховенства права. *Наукові записки. Серія: Право.* 2022. Вип. 13. С. 23–27. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-13-23-28>.

2. Костецький С. С. Механізм запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2021. № 51. С. 65–67. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.51.13>.

3. Костецький С. С. Принцип законності як визначальний у формуванні та оновленні адміністративно-процесуального законодавства України. *Наукові записки. Серія: Право.* 2024. № 17. С. 154–158. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-17-154-158>.

4. Костецький С. С. Вдосконалення механізму запобігання порушенню принципу законності в адміністративному судочинстві. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 5, т. 2. С. 180–184. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.26>.

5. Костецький С. С. Основні запобіжники порушень принципу законності в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського*

національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 90, ч. 3. С. 238–243.
DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.3.34>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Костецький С. С. Європейські стандарти законності судової влади та їх значення для України. *Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики* : збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами XIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 27 березня 2025 р. У 2 ч. Ч. 1. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 54 / упоряд. Ю. В. Мех. Харків : Друкарня Мадрид, 2025. С. 86–90.

2. Костецький С. С. Принцип законності як орієнтир кодифікації адміністративно-процесуального законодавства України. *Актуальні питання адміністративного права та адміністративного судочинства* : збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 15 травня 2025 р. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 55 / упоряд. Ю. В. Мех. Харків : Друкарня Мадрид, 2025. С. 58–63.

3. Костецький С. С. Цифровізація адміністративного судочинства крізь призму принципу законності. *Правові засади діяльності правоохоронних органів* : збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами XII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 6 листопада 2025 р. Ч. 1. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 56 / упоряд. Ю. В. Мех. Харків : Друкарня Мадрид, 2025. С. 118–124.

4. Костецький С. С. Законність судової влади в умовах оновлення адміністративно-процесуального законодавства України. *Юридична відповідальність військовослужбовців та працівників правоохоронних органів в умовах воєнного стану* : збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 29 січня 2026 р. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 57 / упоряд. Ю. В. Мех. Харків : Друкарня Мадрид, 2026. С. 93–99.

5. Костецький С. С. Форми реалізації принципу законності у сфері судової влади. *Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики* : збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами XIV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 25 березня 2026 р. У 2 ч. Ч. 1. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 58 / упоряд. Ю. В. Мех. Харків : Друкарня Мадрид, 2026. С. 80–84.

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	31
1.1. Методологічні засади законності як складника принципу верховенства права	31
1.2. Загальна характеристика принципів адміністративного судочинства	45
1.3. Місце та значення принципу законності в системі принципів адміністративного судочинства	63
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	73
РОЗДІЛ 2 РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	78
2.1. Проблеми реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві	78
2.2. Основні запобіжники порушень принципу законності в адміністративному судочинстві	97
2.3. Удосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві	118
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	133
РОЗДІЛ 3 ПРАВОЗАСТОСОВЧА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ У КОНТЕКСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	139
3.1. Закріплення принципу законності в адміністративно- процесуальному законодавстві європейських країн	139
3.2. Принцип законності щодо формування та оновлення адміністративно-процесуального законодавства України	165
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	185
ВИСНОВКИ	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	196
ДОДАТКИ	217

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Судова влада посідає визначальне місце в системі правової держави, а принцип законності є однією з базових засад її організації та функціонування. Дотримання цього принципу забезпечує зв'язаність судової влади правом, обмеження свавільного втручання у здійснення правосуддя, захист прав і свобод людини та формування суспільної довіри до суду як незалежного й справедливого арбітра. Актуальність роботи зумовлено тим, що в сучасних умовах реалізація принципу законності судової влади зазнає впливу комплексу нормативних, інституційних, процесуальних і суспільних чинників. За таких обставин дослідження адміністративно-правових засад його реалізації набуває теоретичного та прикладного значення.

Особливої ваги ця проблема набуває в умовах тривалої трансформації судової системи України. Судова реформа, оновлення процесуального законодавства, зміни в системі судоустрою, посилення вимог до обґрунтованості судових рішень, забезпечення єдності судової практики та зростання ролі адміністративного судочинства як механізму контролю за публічною владою актуалізують потребу в новому осмисленні змісту принципу законності. У сучасній правовій державі законність у сфері судової влади не може зводитися до формального дотримання норм права, оскільки вона охоплює якість закону, правову визначеність, належну процедуру, мотивованість рішень, доступ до правосуддя, ефективність судового контролю та обов'язковість виконання судового рішення.

Воєнний стан істотно загострив значення законності у функціонуванні судової влади. Переміщення населення, зміна територіальної підсудності, навантаження на судову систему, ускладнення доступу до суду, порушення строків розгляду справ, проблеми з виконанням судових рішень, функціонування судів на деокупованих і прифронтових територіях поставили перед державою завдання забезпечити безперервність правосуддя за умов надзвичайних викликів. За таких обставин принцип законності набуває

особливого змісту, оскільки йдеться про нормативну правильність судової діяльності та збереження спроможності судової влади діяти у спосіб, сумісний із конституційними гарантіями, правами людини й засадами верховенства права.

Наявна модель правового забезпечення законності судової влади в Україні має низку проблемних аспектів. До них належать фрагментарність окремих нормативних приписів, неоднаковість підходів до тлумачення меж судового контролю, складність співвідношення принципу законності з адміністративним розсудом суб'єктів владних повноважень, недостатня визначеність окремих процедурних механізмів, потреба в посиленні гарантій мотивованості судових рішень, своєчасності розгляду справ та виконання судових актів. Чинне законодавство здебільшого визначає організаційні та процесуальні засади діяльності судів, однак не завжди забезпечує цілісне бачення законності як комплексної адміністративно-правової засади функціонування судової влади.

За таких умов адміністративно-правові засади реалізації принципу законності судової влади потребують комплексного наукового переосмислення. Особливої актуальності набуває дослідження законності як багатовимірної правової категорії, що виявляється на рівні правотворення, організаційного забезпечення судової системи, процесуальної форми здійснення правосуддя, адміністративного судового контролю та виконання судових рішень. З огляду на це виникає потреба в цілісному науковому підході до розуміння адміністративно-правових засад реалізації принципу законності судової влади, у формуванні пропозицій з удосконалення законодавства й практики його застосування.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Проблематика принципу законності, його місця в системі верховенства права, функціонування судової влади й адміністративного судочинства неодноразово була предметом наукового аналізу у вітчизняній і зарубіжній юридичній доктрині. Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження є праці вчених

у галузі теорії держави і права, конституційного права, адміністративного права та процесу, судоустрою й судочинства, зокрема В. Авер'янова, Ю. Битяка, А. Комзюка, С. Стеценка, Т. Коломоєць, О. Кузьменко, Р. Мельника, І. Коліушка, Р. Куйбіди, М. Смоковича, В. Бевзенка, В. Шишкіна, В. Гаращука, П. Лютікова, О. Якуби, А. Пухтецької, Т. Фулей, В. Юровської, С. Ківалова, О. Салманової, М. Джафарової, В. Пчеліна, В. Стефанюка, А. Руденка, О. Неугоднікова, Є. Чаку, Н. Ільчишина, Л. Лученка та інших науковців. У їхніх працях розкрито загальні засади публічного адміністрування, адміністративного процесу, адміністративної процедури, судового контролю, організації адміністративного судочинства та гарантій прав людини у відносинах із публічною владою.

Особливе значення для формування теоретичної основи цієї дисертації мають наукові розробки, присвячені принципам права, співвідношенню верховенства права і законності, правовій визначеності, забороні свавільності, належній процедурі та методології правового дослідження. У цьому аспекті важливими є праці М. Братасюка, О. Росоляк, Л. Петрової, О. Дрозда, Є. Соболя, О. Сокурєнко, М. Костицького, В. Теремецького, А. Колодія, Л. Луць, С. Бобровник, Н. Максименко, В. Кондратенка, А. Манжули, Н. Оніщенко, І. Петровської, О. Марушія, В. Орешкіна, Г. Тимченка, С. Сидоренка, Я. Зубаревої, а також дослідників, які розкривали аксіологічні, системні, герменевтичні й антропоцентричні підходи до розуміння права та законності. Окреслені наукові позиції мають принципове значення для осмислення законності не як вузькоформальної вимоги дотримання норми, а як багатовимірної категорії, пов'язаної з якістю закону, конституційністю правового регулювання, юридичною визначеністю, захистом прав людини та належною організацією судової влади.

Окремий блок наукової літератури становлять праці, у яких досліджено принципи адміністративного судочинства, їх зміст, функції та місце в механізмі судового захисту особи. У цьому напрямі вагомими є напрацювання Н. Шевцової, А. Остащенка, А. Коренева, В. Скрипченка, М. Коваліва,

І. Стахури, М. Бояринцевої, О. Корчинського, Н. Писаренко, О. Кононенко, В. Пчеліна, С. Бондарчука, О. Гаврилюк, Ж. Мельник-Томенко, Н. Ільєвої, В. Стояна, А. Черникової, С. Костецького, О. Константого, А. Горбалінського, А. Яреми, А. Строги, Ю. Довгалюк та інших дослідників.

У цих працях розкрито сутність принципів адміністративного судочинства, їх нормативне закріплення, значення для справедливого розгляду публічно-правових спорів, забезпечення доступу до правосуддя, контролю за дискреційними повноваженнями, мотивованості судового рішення, дотримання розумного строку й обмеження діяльності суб'єктів владних повноважень правом. Водночас у науковій літературі принцип законності здебільшого розглянуто як один зі складників ширшої системи принципів адміністративного судочинства або в контексті його співвідношення з принципом верховенства права, тоді як його адміністративно-правовий вимір у функціонуванні судової влади потребує окремого наукового осмислення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476. Тематика дослідження узгоджується насамперед із напрямом фундаментальних наукових досліджень із найбільш важливих проблем розвитку соціально-економічного, суспільно-політичного та людського потенціалу держави; кореспондує із сучасними завданнями забезпечення національної безпеки, правової стійкості держави та належного функціонування публічної влади в умовах воєнного стану й євроінтеграційних процесів. У роботі враховано актуальні тенденції оновлення судової системи, розвитку адміністративного судочинства, цифровізації судової діяльності, посилення вимог до судового контролю, правової визначеності, доступу до правосуддя та захисту прав людини. Дослідження виконано в межах плану науково-дослідної роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира

Винниченка «Концептуально-методологічні засади правового регулювання процесу європейської інтеграції України», зареєстрованої в УкрІНТЕІ за державним реєстраційним номером 0116U006126.

Мета й завдання дослідження. *Метою* дослідження є формуванні цілісної теоретико-правової концепції адміністративно-правових засад реалізації принципу законності судової влади на основі комплексного аналізу наукової доктрини, чинного законодавства України, правозастосовної практики, європейських стандартів і зарубіжного досвіду, у розробленні науково обґрунтованих висновків і практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів забезпечення законності в адміністративному судочинстві та оновлення адміністративно-процесуального законодавства України.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання дослідження*:

- розкрити методологічні засади законності як складника принципу верховенства права;
- схарактеризувати систему принципів адміністративного судочинства;
- з’ясувати місце та значення принципу законності в системі принципів адміністративного судочинства;
- проаналізувати проблеми реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві;
- визначити основні запобіжники порушень принципу законності в адміністративному судочинстві;
- обґрунтувати напрями удосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві;
- дослідити особливості закріплення принципу законності в адміністративно-процесуальному законодавстві європейських країн;
- розкрити значення принципу законності як засади формування та оновлення адміністративно-процесуального законодавства України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері реалізації принципу законності судової влади, організації та здійснення адміністративного судочинства, а також судового контролю за діяльністю суб'єктів публічної влади.

Предмет дослідження – адміністративно-правові засади реалізації принципу законності судової влади.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання завдань дисертації застосовано комплекс загальнонаукових і спеціально-правових методів, що дав змогу забезпечити всебічне, системне й об'єктивне дослідження адміністративно-правових засад реалізації принципу законності судової влади.

Методи аналізу й синтезу використано для з'ясування змісту принципу законності, його місця в системі принципів адміністративного судочинства; для виокремлення структурних компонентів механізму його реалізації у сфері судової влади (підрозділи 1.1–1.3, 2.1).

Метод узагальнення дав змогу систематизувати наукові підходи до розуміння законності як складника верховенства права, узагальнити проблеми її реалізації в адміністративному судочинстві й сформулювати теоретичні положення та підсумкові висновки дослідження (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 3.2).

Діалектичний і логічний методи застосовано для встановлення взаємозв'язку між верховенством права і законністю, виявлення причин та наслідків порушення принципу законності; також для послідовного розкриття логіки оновлення адміністративно-процесуального законодавства України (підрозділи 1.1, 2.1, 2.3, 3.2).

Абстрактно-логічний метод використано для формування висновків і пропозицій щодо вдосконалення механізмів реалізації принципу законності судової влади та оновлення адміністративно-процесуального законодавства України (підрозділи 2.3, 3.2).

Формально-юридичний метод застосовано під час аналізу Конституції України, Кодексу адміністративного судочинства України, Закону України

«Про адміністративну процедуру», законодавства про судоустрій, актів європейського права, що стосуються стандартів належного адміністрування і доступу до правосуддя (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1, 3.2).

Порівняльно-правовий метод забезпечив дослідження особливостей закріплення принципу законності в адміністративно-процесуальному законодавстві європейських країн та обґрунтування можливостей урахування відповідного досвіду під час удосконалення українського законодавства (підрозділи 2.3, 3.1, 3.2).

Системний і системно-структурний методи стали основою для визначення місця принципу законності в системі принципів адміністративного судочинства, дослідження взаємозв'язку адміністративної процедури, адміністративного судочинства й судового контролю та окреслення напрямів оновлення адміністративно-процесуального законодавства України (підрозділи 1.3, 2.2, 3.2).

Метод моделювання забезпечив розроблення пропозицій щодо вдосконалення механізму забезпечення законності в адміністративному судочинстві, зокрема щодо судового контролю за дискреційними повноваженнями, реагування на адміністративну бездіяльність, розвитку попереднього судового захисту та забезпечення процесуальних гарантій в умовах цифровізації адміністративного провадження (підрозділи 2.3, 3.2).

Нормативною базою дослідження є Конституція України, законодавство у сфері судоустрою, судочинства та адміністративної процедури, зокрема Кодекс адміністративного судочинства України, закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Конституційний Суд України», «Про адміністративну процедуру», а також законодавчі акти, що регулюють питання виконання судових рішень, організаційного забезпечення діяльності судової влади та оновлення адміністративно-процесуального законодавства.

Емпіричну основу дослідження становлять матеріали судової практики у сфері адміністративного судочинства, рішення Конституційного Суду

України, Верховного Суду, практика Європейського суду з прав людини, нормативно-правові акти та матеріали їх застосування у сфері організації й функціонування судової влади. До джерельної бази також залучено аналітичні матеріали, узагальнення судової практики, документи органів суддівського врядування та суддівського самоврядування, фахові наукові публікації, довідкові й енциклопедичні видання. Авторські узагальнення сформовано на підставі аналізу правозастосовної практики, матеріалів адміністративного судочинства, доктринальних підходів і власних наукових спостережень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним дослідженням адміністративно-правових засад реалізації принципу законності судової влади, у якому обґрунтовано авторський підхід до розуміння змісту, форм прояву, проблем реалізації та напрямів забезпечення цього принципу в адміністративному судочинстві й адміністративно-процесуальному законодавстві України. У результаті проведеного дослідження сформульовано наукові положення, висновки й практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення нормативного, організаційного, процесуального, контрольного та інституційного механізмів забезпечення законності у сфері судової влади, зокрема:

Уперше:

- систематизовано проблеми реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві за їхнім функціональним впливом на судовий захист. Обґрунтовано, що такі проблеми виявляються на рівні доступу особи до адміністративного суду, визначення меж судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень, доказування, мотивування судових рішень, забезпечення єдності судової практики, своєчасності розгляду справ і фактичного виконання судових актів;
- розроблено цілісну модель удосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві, побудовану на поєднанні нормативних, організаційних, аналітичних, методичних, інформаційно-цифрових та виконавчих засобів; нормативний складник

моделі спрямовано на вдосконалення адміністративно-процесуального регулювання; організаційний – на забезпечення належного функціонування судової системи; аналітичний – на узагальнення судової практики й виявлення типових порушень; методичний – на вироблення орієнтирів для правозастосування; інформаційно-цифровий – на розвиток електронного провадження; виконавчий – на забезпечення реального виконання судових рішень;

- запропоновано систему напрямів оновлення адміністративно-процесуального законодавства України з позиції принципу законності. Вона охоплює узгодження загального і спеціального процедурного регулювання, посилення взаємозв'язку адміністративної процедури з адміністративним судочинством, удосконалення засобів реагування на адміністративну бездіяльність, розвиток інституту попереднього судового захисту, нормативне врегулювання повного адміністративного досьє та забезпечення цифрової форми адміністративного провадження; на цій основі обґрунтовано доцільність завершення ревізії спеціального законодавства, закріплення пріоритету загальних процедурних гарантій, підвищення вимог до мотивування адміністративного акта, конкретизації правових наслідків бездіяльності суб'єктів владних повноважень і забезпечення еквівалентності процесуальних гарантій у паперовій та електронній формах адміністративного провадження.

Удосконалено:

- теоретико-методологічне розуміння законності як складника принципу верховенства права шляхом конкретизації її змісту з позицій формально-нормативного, аксіологічного, герменевтичного, функціонального та антропоцентричного підходів. Це дало змогу розглядати законність не як суто формальну вимогу відповідності дій суб'єктів права законові, а як комплексну адміністративно-правову засаду, що охоплює нормативну визначеність, ціннісну спрямованість правового

- регулювання, належну інтерпретацію правових норм, ефективність судового контролю та орієнтованість на захист прав людини;
- підходи до класифікації принципів адміністративного судочинства шляхом обґрунтування доцільності їх систематизації за функціонально-юридичною роллю в механізмі адміністративного правосуддя; на підставі цього виокремлено аксіологічно-основоположні, інституційно-гарантійні, процесуально-функціональні та відновлювально-компенсаційні принципи, що дало змогу конкретизувати місце принципу законності в системі засад адміністративного судочинства та розкрити його зв'язок із доступом до правосуддя, рівністю сторін, змагальністю, офіційним з'ясуванням усіх обставин справи, мотивованістю судового рішення й ефективністю судового захисту;
 - наукове уявлення про зміст принципу законності в європейському адміністративно-процесуальному законодавстві шляхом обґрунтування його процедурно-правозахисної природи; доведено, що цей зміст виявляється у взаємозв'язку адміністративної процедури, мотивованості рішення, участі особи в адміністративному провадженні, своєчасності розгляду справи, контролю за дискреційними повноваженнями адміністративного органу та подальшого ефективного судового контролю.

Набуло подальшого розвитку:

- положення про правозахисну спрямованість принципу законності, відповідно до якого його реалізація передбачає обов'язок держави та суду забезпечити реальний, а не декларативний захист прав, свобод і законних інтересів особи; у цьому аспекті законність постає не тільки як вимога правильного застосування норми права, а також як гарантія недопущення свавільного владного втручання, забезпечення ефективного судового контролю та неможливості збереження чинності судових рішень, ухвалених із порушенням норм матеріального чи процесуального права;

– положення про систему процесуальних запобіжників порушень принципу законності в адміністративному судочинстві через уточнення їх змісту, функціонального призначення та взаємозв'язку на всіх стадіях судового захисту – від звернення до адміністративного суду до фактичного виконання судового рішення; до таких запобіжників належать неупередженість суду, публічність процесу, всебічне дослідження доказів, повнота мотивування судового рішення, диференціація процесуальних форм, право на правничу допомогу, попередній судовий захист і належне виконання судових актів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості застосування матеріалів дисертації, її висновків, пропозицій і рекомендацій у науково-дослідній, освітній, законотворчій та правозастосовній діяльності.

У науково-дослідній діяльності результати дисертації можуть слугувати основою для подальшого вивчення адміністративно-правових засад реалізації принципу законності судової влади, удосконалення механізмів забезпечення законності в адміністративному судочинстві, розвитку судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень та оновлення адміністративно-процесуального законодавства України.

В освітньому процесі положення, висновки й рекомендації дисертації доцільно використовувати під час викладання навчальних дисциплін з адміністративного права, адміністративного процесу, сучасних проблем адміністративного судочинства, а також у підготовці лекційних і практичних занять, навчально-методичних матеріалів і наукових робіт.

У законотворчій діяльності сформульовані в роботі ідеї, висновки та пропозиції можуть бути враховані під час удосконалення адміністративно-процесуального законодавства України, зокрема щодо посилення гарантій реалізації принципу законності, регулювання адміністративної бездіяльності, розвитку попереднього судового захисту, удосконалення мотивування рішень та гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.

У правозастосовній діяльності висновки та практичні рекомендації можуть бути використані для оптимізації діяльності адміністративних судів, підвищення якості розгляду публічно-правових спорів, посилення контролю за дискреційними повноваженнями суб'єктів владних повноважень, підвищення рівня мотивованості судових рішень і забезпечення ефективного судового захисту прав, свобод і законних інтересів особи.

Особистий внесок здобувача. Основні положення, узагальнення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації сформульовано здобувачем самостійно на підставі опрацювання, аналізу й інтерпретації наукових, нормативних, статистичних та емпіричних джерел. Наукові результати, подані в роботі, є особистим внеском здобувача та не відтворюють раніше опубліковані розробки інших дослідників.

Апробація результатів дослідження. Основні результати проведеного дослідження, його концептуальні наукові положення та висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики» (м. Харків, 27 березня 2025 р.), «Актуальні питання адміністративного права та адміністративного судочинства» (м. Харків, 15 травня 2025 р.), «Правові засади діяльності правоохоронних органів» (м. Харків, 6 листопада 2025 р.), «Юридична відповідальність військовослужбовців та працівників правоохоронних органів в умовах воєнного стану» (м. Харків, 29 січня 2026 р.), «Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики» (м. Харків, 25 березня 2026 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 222 сторінки. Список використаних джерел містить 170 найменувань на 21 сторінці. Додатки розміщено на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

1.1. Методологічні засади законності як складника принципу верховенства права

У сучасній юридичній доктрині проблема законності не може бути належно осмислена поза межами принципу верховенства права, оскільки саме він формує її ідейно-світоглядні засади, визначає нормативно-змістове наповнення та окреслює функціональне призначення в системі демократичної правової державності. Конституція України створює нормативне підґрунтя для такого розуміння, адже Україну визначено як правову державу, людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку – як найвищу соціальну цінність, а права і свободи людини та їх гарантії – як зміст і спрямованість діяльності держави [1]. У конституційному вимірі поняття законності не обмежується формальною вимогою неухильного дотримання норм закону. Воно набуває комплексного значення і постає як особливий правовий режим організації та реалізації публічної влади, що має відповідати букві закону, конституційним цінностям, вимогам свободи, справедливості, рівності, людської гідності та юридичної визначеності.

У цьому контексті доцільно звернутися до положень нормативістської теорії права, яка традиційно ототожнює право з позитивним правом як системою загальнообов'язкових норм, встановлених державою, та обґрунтовує його моністичну природу [2]. Відповідно до такого підходу право піддається раціональному пізнанню, а його чинність виводиться з формально-логічних передумов, зокрема з базової норми як трансцендентально-логічної умови правопорядку. Однак розуміння права, що свідомо дистанціюється від етико-політичних оцінок, обмежує можливості осмислення законності як категорії, зміст якої не вичерпується формальною відповідністю чинним нормам. В умовах сучасного конституціоналізму така позиція є недостатньою,

оскільки не охоплює змістового виміру права та його ціннісного підґрунтя. Показово, що навіть у межах нормативістської традиції визнається її обмеженість і наголошується на потребі поєднання нормативізму з іншими методологічними підходами – натуралістичним, феноменологічним, герменевтичним та іншими. Це підтверджує доцільність поліметодологічного підходу до розуміння законності, за якого її розглянуто як складне правове явище, пов'язане з якістю закону, його конституційністю та спрямованістю на утвердження і захист прав людини.

Конституційний Суд України в Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 наголосив, що верховенство права є пануванням права в суспільстві та вимагає від держави його втілення у правотворчу і правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [3]. Це означає, що законність не може ототожнюватися з покорою будь-якому закону, оскільки сам закон має відповідати Конституції України та ідеї права. Тому методологічно виправданим є підхід, за яким законність розглянуто у зв'язку з якістю закону, його конституційністю та здатністю захищати людину від свавільного владного втручання.

Положення про розмежування верховенства права та законності набуло розвитку в працях М. Братасюка й О. Росоляк, які наголошують, що сучасна правова держава ґрунтується на базових засадах демократичного суспільства, серед яких особливе значення мають принципи верховенства права та законності. Ці принципи є взаємопов'язаними, проте не тотожними, оскільки верховенство права забезпечує справедливість правової системи, її ефективність і формує фундамент демократичної державності. У цьому контексті законність постає як необхідний, але не самодостатній складник правової держави [4, с. 16]. Критичне осмислення такого підходу запропонувала Л. Петрова, яка пов'язує законність із традицією юридичного позитивізму й підкреслює її орієнтацію на суворе та неухильне виконання законів. Зведення сутності правової держави виключно до формального

дотримання законодавства, на її думку, є наслідком обмеженого нормативістського мислення та недостатнього рівня сучасної правової підготовки [5, с. 176]. Наведені підходи підтверджують, що в умовах сучасного конституціоналізму законність не може розглядатися ізольовано від принципу верховенства права, а її зміст має оцінюватися з позиції справедливості, прав людини та інших базових конституційних цінностей.

Верховенство права доцільно розглядати як фундаментальний принцип конституційного ладу, що має світоглядний, аксіологічний і регулятивний зміст. Законність, своєю чергою, виступає його конкретизованим складником, інструментально й інституційно зорієнтованим на впорядкування діяльності держави, її органів, посадових осіб та інших суб'єктів права. Таке тлумачення узгоджується з національною та європейською правовою думкою, у межах якої законність розглядається як один зі стрижневих складників верховенства права поряд із юридичною визначеністю, заборонаю свавільності, доступом до правосуддя, дотриманням прав людини, недискримінацією та рівністю перед законом. Законність є першорядною умовою верховенства права, однак не вичерпує його змісту, оскільки її реальне значення розкривається лише у взаємозв'язку з юридичною визначеністю, заборонаю свавілля, пропорційністю та ефективним судовим захистом.

Методологічне розкриття змісту законності як складника верховенства права потребує поєднання комплексу наукових підходів. Передусім ідеться про формально-юридичний підхід, який дає змогу встановити нормативне закріплення законності в Конституції України, законодавчих актах, процесуальних приписах і компетенційних нормах. Завдяки цьому підходу з'ясовується, як законність об'єктивується в конкретних юридичних приписах, процедурах, повноваженнях і заборонах. Для повного розкриття її змісту формально-юридичного аналізу недостатньо, оскільки законність потребує оцінювання також з позицій її ціннісного, функціонального, герменевтичного та антропоцентричного наповнення.

У науковому дослідженні І. Канзафарової та Є. Корнеєвої формально-юридичний метод розглянуто як систему підходів, принципів і прийомів пізнання, що застосовуються для дослідження державно-правових явищ з урахуванням їх місця у структурі правової дійсності, виконуваних функцій та взаємозв'язків з іншими правовими явищами. Наголошено, що основною метою цього методу є отримання об'єктивних юридичних знань і формування узагальнених наукових положень про право. Його застосування забезпечує аналіз внутрішньої структури правової системи, класифікацію та систематизацію норм, визначення функцій правових інститутів, а також виявлення недоліків правотворчої та правозастосовної діяльності. Ефективність використання цього методу залежить від дотримання таких характеристик, як логічна послідовність, системність, узгодженість понять і категорій, а також умовність правових моделей [6].

Формально-юридичний метод має пізнавальні обмеження. Його не спрямовано на повне розкриття сутнісних характеристик правових явищ, а зосереджено переважно на їх зовнішньому, нормативному аспекті. З огляду на це його домінування в юридичній науці, зумовлене впливом юридичного позитивізму, може призводити до звуження розуміння права та законності, зокрема до їх ототожнення з формальним дотриманням норм. Першим етапом застосування цього методу є опис і тлумачення чинних норм позитивного права, їх узагальнення та інтерпретація, після чого стає можливим визначення змістових характеристик відповідних правових категорій [6].

Динамічність правової системи та еволюція уявлень про право зумовлюють потребу в доповненні формально-юридичного підходу іншими методологічними засобами. Комплексний підхід забезпечує повніше розуміння законності не як формального дотримання правових приписів, а як явища, безпосередньо пов'язаного з принципом верховенства права, його цінностями та вимогами до якості правового регулювання.

Системний підхід дає змогу розглядати законність у взаємозв'язку з іншими складниками верховенства права, зокрема принципом поділу влади,

правом на судовий захист, заборонаю надмірного державного втручання та вимогою юридичної визначеності. У межах цього підходу законність постає не як окремий елемент правової дійсності, а як складник цілісної системи, функціонування якої зумовлюється взаємодією численних внутрішніх і зовнішніх зв'язків.

Системний підхід як один із провідних напрямів наукової методології орієнтує дослідження на аналіз правових явищ як складних, структурованих утворень, що мають внутрішню єдність і водночас перебувають у постійній взаємодії з іншими елементами правової системи [7, с. 5]. Його застосування дає змогу інтегрувати різні аспекти розуміння законності, виявити закономірності її функціонування, місце та роль у механізмі забезпечення верховенства права. Особливу увагу зосереджено на узгодженості елементів системи, їхній взаємодоповнюваності та спрямованості на досягнення спільної мети – утвердження прав і свобод людини та обмеження публічної влади.

З огляду на це принцип законності в межах системного підходу слід розглядати як інтегративну характеристику правової системи, що відображає рівень її впорядкованості, узгодженості та ефективності. Він виявляється через взаємодію з іншими принципами правовладдя і набуває реального змісту лише в їх єдності. Такий підхід дає змогу подолати вузьке формальне розуміння законності та розкрити її як складний багаторівневий феномен, що забезпечує стабільність правопорядку, передбачуваність правового регулювання та реальність гарантій прав людини.

Аксіологічний підхід орієнтує на виявлення ціннісного змісту законності, оскільки вона має служити не владі як такій, а праву, справедливості й людині. У науковій літературі аксіологічний підхід розглядають як засіб поєднання теоретичного пізнання з практичною діяльністю, оскільки він дає змогу аналізувати явища і процеси з позиції їхнього ціннісного потенціалу, зокрема здатності задовольняти актуальні потреби людини та суспільства. Цей підхід також сприяє вирішенню

стратегічних завдань гуманізації суспільного розвитку, орієнтуючи на утвердження загальнолюдських цінностей [8].

Сутність аксіологічного підходу розкривається через систему взаємопов'язаних принципів. По-перше, це принцип рівноправності різних філософських концепцій у межах єдиної гуманістичної системи цінностей за умови збереження їх культурної та етнічної самобутності. По-друге, принцип рівнозначності традицій та інновацій, що передбачає творче переосмислення досягнень минулого, орієнтацію на духовні здобутки сучасності й майбутнього, а також налагодження конструктивного діалогу між представниками традиціоналістських і новаторських підходів. По-третє, принцип рівноправності індивідуальних ціннісних систем, який ґрунтується на засадах соціокультурного прагматизму, толерантності й діалогічності у сфері цінностей, відкидаючи моралізаторство й ціннісну індиферентність [8].

Для дослідження законності аксіологічний підхід має особливе значення, оскільки розглядає її не як формальну вимогу підкорення законові, а як правову засаду, зорієнтовану на справедливість, рівність, людську гідність і захист прав особи. У такому розумінні законність набуває ціннісного змісту та виступає критерієм оцінки не тільки поведінки суб'єктів права, а й самого законодавства, його якості та відповідності конституційним засадам.

Герменевтичний підхід у праві спрямовано на глибинне осмислення змісту правових явищ через їх інтерпретацію з урахуванням історичного, соціального та ціннісного контексту. На відміну від нормативістського підходу, який зосереджується переважно на формально-юридичному аналізі норм, герменевтика акцентує увагу на процесі тлумачення права як динамічному й змістовно насиченому явищі [9, с. 119].

У межах цього підходу право розглядається не як сукупність формально визначених правил, а як система смислів, що розкриваються через правозастосовну практику, зокрема судові рішення. Такий підхід дає змогу виявити внутрішню логіку правових інститутів, простежити еволюцію їх

змісту та зрозуміти, яким чином абстрактні норми наповнюються конкретним змістом у процесі їх тлумачення.

Особливого значення герменевтичний підхід набуває під час аналізу конституційного судочинства, де судова практика виступає джерелом розкриття фундаментальних правових цінностей і принципів. У цьому контексті інтерпретація дає змогу виявити глибинний зміст таких категорій, як конституційна ідентичність, основоположні принципи правопорядку та інші засадничі елементи правової системи. Їх зміст не є раз і назавжди заданим, а формується й уточнюється в процесі судового тлумачення, що передбачає певну дискрецію правозастосовного органу [9, с. 119].

Герменевтичний підхід є важливою методологічною основою для розуміння законності як складника верховенства права, оскільки розглядає її не як формальну вимогу дотримання норм, а як змістово наповнену категорію. Через практику Конституційного Суду України законність набуває конкретизованого змісту, який розкривається у процесі тлумачення конституційних приписів з урахуванням їх ціннісної спрямованості, принципів справедливості, пропорційності та захисту прав людини. Завдяки цьому герменевтичний підхід забезпечує перехід від формального до матеріального розуміння законності, утворюючи її як дієвий інструмент реалізації верховенства права у правозастосовній діяльності.

Самостійного значення набуває антропоцентричний підхід, оскільки він дає змогу виявити глибинний зв'язок законності з правами людини. Антропоцентризм у філософському розумінні тлумачать як світоглядний принцип, згідно з яким людина є центром Всесвіту, найвищою метою всіх подій, які в ньому відбуваються, та завершенням еволюції світобудови [10; 11].

Стаття 3 Конституції України встановлює, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Із цього випливає, що законність у демократичній правовій державі повинна оцінюватися не тільки з позиції формальної відповідності рішення закону, а й з позиції того, чи забезпечує таке рішення реальний захист людини, чи не

перетворює закон на інструмент примусу, байдужий до свободи й гідності особи. У сучасній українській доктрині верховенства права також підкреслюється продуктивність розуміння цього принципу через систему його вимог, а не через суто декларативне проголошення. Саме тому законність слід розглядати як правову форму втілення людиноцентричного змісту верховенства права.

Ключовим нормативним виразом законності в діяльності публічної влади є стаття 19 Конституції України, яка встановлює, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, за якими ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, а органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1]. У цій нормі в концентрованому вигляді втілено ідею юридично зв'язаної влади. Держава не може діяти за власним розсудом поза межами наперед установлених правових рамок; її активність завжди має бути нормативно легітимованою, процедурно впорядкованою та інституційно контрольованою. Законність у публічно-владній сфері слугує безпосереднім інструментом реалізації верховенства права, перетворюючи його з абстрактного принципу на обов'язковий режим функціонування влади.

У методологічному вимірі доцільно наголосити, що законність не може зводитися виключно до формально-юридичної вимоги діяти «на підставі, у межах повноважень та у спосіб», визначених законом, оскільки таке тлумачення є надмірно звуженим і не відображає її змістової природи. У контексті принципу верховенства права законність передбачає також оцінку якості та змісту самої правової норми, на якій ґрунтується владне рішення, що виводить її за межі суто формальної відповідності.

У цьому аспекті визначального значення набуває принцип юридичної визначеності, який у сучасній правовій доктрині розглядається як одна з основних складових верховенства права. Відповідно до підходів, сформульованих, зокрема, у доповіді Венеційської комісії, верховенство права

охоплює такі взаємопов'язані елементи, як законність, юридична визначеність, заборона свавільності, доступ до правосуддя незалежними та безсторонніми судами, повага до прав людини, а також недискримінація та рівність перед законом [12; 13, с. 27].

Ідеться про те, що навіть формально чинний закон не відповідатиме правовладдю, якщо його ухвалено у спосіб, що ігнорує вимоги належної процедури, або якщо його зміст не забезпечує достатньої ясності, передбачуваності та захисту від свавілля. У новішій практиці Конституційний Суд України також підкреслив, що якість законодавства має оцінюватися як до ухвалення нормативного акта, так і після нього, з огляду на можливість його реального й несуперечливого застосування [14]. Тому законність як складник верховенства права слід досліджувати не тільки на стадії виконання права, а й на стадії його створення.

Юридична визначеність вимагає забезпечення доступності та зрозумілості нормативно-правових актів, їх чіткості та передбачуваності, послідовності застосування і стабільності правового регулювання. Вона передбачає, що правові норми мають бути сформульовані так, щоб особа могла передбачити правові наслідки своєї поведінки, а дискреційні повноваження органів публічної влади були обмежені належними процедурними гарантіями, що унеможливають їх свавільне використання. Окрім того, принцип юридичної визначеності охоплює вимоги щодо остаточності судових рішень, дотримання державою взятих на себе зобов'язань, узгодженості правозастосовної практики та належної якості правотворчої діяльності [12; 13, с. 27].

У практиці Конституційного Суду України неодноразово підкреслено, що юридична визначеність є складником верховенства права і забезпечує можливість особи передбачати наслідки своїх дій, бути впевненою у своїх легітимних очікуваннях, а також розраховувати на стабільність правового регулювання. Водночас Суд наголошував, що вимога визначеності, ясності й недвозначності правової норми впливає з конституційних принципів рівності

та справедливості, адже інше відкриває шлях до необмеженого трактування і неминуче призводить до сваволі [15]. Законність у змістовому сенсі неможлива без якісного, зрозумілого й передбачуваного законодавства.

У структурі принципу верховенства права законність постає як багатовимірна категорія, що поєднує формальний і матеріальний аспекти та функціонує у взаємозв'язку з принципом юридичної визначеності, що забезпечує її реальну ефективність і спрямованість на захист прав і свобод.

Окремий вимір законності становить заборона свавільності. У новітніх рішеннях Конституційного Суду України наголошено, що верховенство права слід розуміти, зокрема, як механізм забезпечення контролю над використанням державної влади та захисту людини від свавільних дій державних органів. У Рішенні від 29 жовтня 2024 року Суд додатково акцентував, що основна мета верховенства права полягає в обмеженні влади держави над людиною та в убезпеченні від довільного втручання держави у сфери життєдіяльності особи [16]. Це має безпосереднє значення для розуміння законності: формальна наявність законодавчої підстави ще не робить державне втручання правомірним, якщо таке втручання є непропорційним, надмірним, невмотивованим або здійсненим за відсутності належних гарантій захисту. Законність у межах верховенства права – це не просто дія відповідно до норми, а дія, яка виключає свавілля.

У розвитку доктрини верховенства права особливого значення набуває процедурний вимір законності, який трансформується з допоміжного елемента в самостійний критерій правомірності владних рішень. Якщо в межах класичного юридичного позитивізму процедуру розглядали переважно як технічний інструмент реалізації норм, то нині вона набуває фундаментального значення. Процедурна законність охоплює дотримання встановленого порядку ухвалення рішень, їх обґрунтованість, відкритість і прозорість, забезпечення права особи бути вислуханою, доступність ефективних засобів оскарження та недопущення прихованих чи дискримінаційних практик.

Законність виконує стабілізаційну й гарантійну функції, забезпечуючи захист особи від ризику трансформації формально правомірних дій публічної влади у свавільні або несправедливі, тому в юридичній науці утверджується підхід до розуміння законності як матеріально-процедурної категорії.

Функціональний підхід до визначення принципу верховенства права логічно доповнює зазначені положення, акцентуючи увагу не тільки на змісті правових норм чи процедур, а й на ефективності їх практичної реалізації. На відміну від суто формального підходу, який ототожнює верховенство права з пануванням будь-якого закону, функціональний підхід оцінює правову систему з позиції її здатності обмежувати дискреційні повноваження публічної влади, забезпечувати передбачуваність правових рішень і гарантувати стабільність правового регулювання. У цьому сенсі рівень верховенства права безпосередньо залежить від того, наскільки мінімізовано можливості свавільного прийняття рішень та наскільки ефективно функціонують механізми правового контролю [17].

З урахуванням наведеного співвідношення матеріально-правового, тобто субстанційного, і формального, тобто процедурного, підходів до розуміння верховенства права є комплексним. Формальний підхід забезпечує дотримання встановлених процедур і вимог законності, тоді як матеріальний наповнює їх ціннісним змістом, орієнтованим на справедливість, права людини та обмеження влади. У поєднанні з функціональним виміром це дає змогу сформулювати цілісне уявлення про законність як складник принципу верховенства права, що охоплює нормативний, процедурний і практично-ефективний аспекти її реалізації [17, с. 33].

Показовим для розмежування верховенства права і законності є процесуальне законодавство. Зокрема, Кримінальний процесуальний кодекс України окремо закріплює принцип верховенства права та принцип законності. Стаття 8 КПК України визначає, що кримінальне провадження здійснюється з дотриманням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та

визначають зміст і спрямованість діяльності держави; крім того, цей принцип застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Натомість стаття 9 КПК України встановлює обов'язок суду, слідчого судді, прокурора, слідчого та інших службових осіб неухильно додержуватися вимог Конституції України, Кодексу, міжнародних договорів і законодавства. Таке нормативне розмежування свідчить, що законність – похідна, конкретизована форма прояву ширшого принципу верховенства права [18].

Судовий вимір законності становить один із її найважливіших аспектів. Конституція України прямо визначає, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права, а також закріплює серед основних засад судочинства рівність усіх учасників процесу перед законом і судом, розумні строки розгляду справи, право на апеляційний перегляд і обов'язковість судового рішення. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» установлює, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд і повагу до інших прав і свобод [19]. Закон України «Про Конституційний Суд України» також прямо закріплює верховенство права серед засад діяльності Суду [20]. У сфері правосуддя законність має тлумачитися не як механічне застосування закону, а як таке його застосування, що забезпечує справедливий судовий розгляд, незалежність суду, ефективний захист прав і повагу до Конституції як акта найвищої юридичної сили.

Із цим безпосередньо пов'язане право на судовий захист як інституційна гарантія законності. Стаття 55 Конституції України встановлює, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом, а кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. У практиці Конституційного Суду України та науковій літературі неодноразово підкреслено, що верховенство права передбачає судовий контроль за втручанням у права людини, а конституційне право на судовий захист є гарантією всіх прав і свобод [21, с. 70]. Відтак судовий контроль виступає не

зовнішнім щодо законності елементом, а її внутрішньою гарантією. Саме наявність незалежного суду, здатного перевірити владне рішення на відповідність Конституції, закону, процедурі та вимогам справедливості, робить законність реальною, а не декларативною.

Європейська судова практика додатково конкретизує це розуміння. У справі *Shchokin v. Ukraine* Європейський суд з прав людини наголосив, що відсутність необхідної ясності та точності національного законодавства, яка призводить до суперечливого тлумачення, порушує вимогу «якості закону» й не забезпечує достатнього захисту від свавільного втручання державної влади.

У справі *Agrokompleks v. Ukraine* Суд дійшов висновку, що суди не могли вважатися незалежними й об'єктивно безсторонніми за умов очевидного втручання державних органів у здійснення правосуддя. Такі підходи мають принципове значення для теми дослідження, оскільки вони підтверджують: законність у європейському праворозумінні охоплює чинність правової норми, якість закону, незалежність суду, ефективність судового контролю та захищеність особи від свавілля [22].

З позиції адміністративно-правових засад реалізації принципу законності судової влади важливо враховувати, що законність виступає складником правозастосування і правотворення. У сфері організації та функціонування судової влади це означає, що нормативно-правові акти, які визначають її статус, повноваження та процедури діяльності, мають відповідати Конституції України, принципу верховенства права, вимогам юридичної визначеності та стандартам захисту прав людини. У протилежному випадку навіть формально бездоганне застосування таких норм судами не забезпечуватиме справедливості й реального утвердження правовладдя.

З огляду на це методологія дослідження адміністративно-правових засад реалізації принципу законності судової влади повинна охоплювати всі стадії існування права: формування нормативних засад організації судової влади, їх інституційне впровадження, практичне застосування у судовій діяльності, здійснення судового контролю та забезпечення виконання судових рішень.

Такий підхід дає змогу розглядати законність не як формальну вимогу, а як системне правове явище, що відображає рівень організації судової влади, її незалежність, ефективність та здатність гарантувати права і свободи людини.

Методологічні засади дослідження законності як складника принципу верховенства права у сфері судової влади полягають у такому: 1) законність має аналізуватися у нерозривному зв'язку з принципом верховенства права як основоположною засадою функціонування судової влади; 2) її зміст не обмежується формальним дотриманням норм, а включає відповідність законодавства Конституції України, принципам юридичної визначеності, заборони свавільності, справедливості та забезпечення прав людини; 3) законність у діяльності судової влади має матеріальний і процедурний виміри, що виявляються у якості судових рішень і дотриманні належної судової процедури; 4) реалізується на рівні правотворення, організаційного забезпечення судової діяльності, правозастосування та судового контролю; 5) дослідження потребує комплексного поєднання формально-юридичного, системного, аксіологічного, герменевтичного, функціонального й антропоцентричного підходів.

За такого підходу законність постає як один із важливих адміністративно-правових механізмів реалізації принципу верховенства права у діяльності судової влади, що забезпечує її зв'язаність правом, підконтрольність суспільству, ефективний захист прав людини та стабільність демократичного правопорядку.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що законність у структурі принципу верховенства права має розглядатися не як формальна вимога дотримання приписів чинного законодавства, а як багатовимірною правова категорія, що поєднує нормативний, ціннісний, процедурний і функціональний аспекти. Саме такий підхід уможлиблює її осмислення як одного з важливих адміністративно-правових механізмів забезпечення належного функціонування судової влади, обмеження публічної влади правом і гарантування ефективного захисту прав та свобод людини. У зв'язку з цим

подальше дослідження доцільно зосередити на інституційних і процедурних формах реалізації законності у сфері судової влади, зокрема на аналізі нормативних засад організації судової системи, особливостей адміністративно-правового забезпечення діяльності судів, механізмів судового контролю та гарантій недопущення свавільного втручання в здійснення правосуддя. Така логіка дослідження дає змогу перейти від загальнотеоретичного осмислення законності як складника верховенства права до розкриття конкретних адміністративно-правових засобів її реалізації у функціонуванні судової влади.

1.2. Загальна характеристика принципів адміністративного судочинства

У сучасній юридичній науці принципи права розглядають як одну з базових категорій, що визначає зміст, спрямованість і межі правового регулювання. Їх значення зумовлене тим, що принципи відображають найважливіші засади функціонування права, забезпечують внутрішню узгодженість правової системи та слугують орієнтиром для правотворчої і правозастосовної діяльності. В умовах суспільних трансформацій, глобалізаційних процесів і технологічного розвитку проблема осмислення сутності та ролі принципів права набуває особливої актуальності.

У науковій літературі принципи права визначають як одну з фундаментальних категорій теорії права, держави та галузевих юридичних дисциплін. Зокрема, у працях А. Остаценка наголошено, що принципи виражають основоположні засади, ідеї та вимоги, які характеризують зміст певного виду діяльності, особливо у сфері публічно-правових відносин. Без принципів неможливими є формування, стійкість і стабільність правових процесів. Разом із тим принципи права належать до найбільш уживаних, проте дискусійних категорій юридичної науки [23, с. 527].

У зазначеному дослідженні підкреслено, що сфера права і принципів права є особливо чутливою до сучасних глобалізаційних викликів. Розвиток

різних сфер життєдіяльності людини, глобалізація та технологічний прогрес, які зумовлюють становлення глобального інформаційного суспільства, потребують належного реагування з боку правової системи. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема визначення сутності принципів правового регулювання, здатних забезпечити стійкість та ефективність правового впливу на сучасному етапі розвитку суспільства. Для досягнення належного результату правового регулювання необхідно правильно визначити зміст як загальноправових, так і галузевих принципів.

У межах цього підходу основоположні принципи права розглянуто як засади, що мають передусім моральний зміст, ґрунтуються на об'єктивних ціннісних орієнтирах і повинні коригувати їх суб'єктивне сприйняття. Викривлене розуміння таких ідей, як справедливість, рівність, свобода та гуманізм, часто пов'язане з прагненням задовольнити приватні інтереси [23, с. 527], тому позитивне право має враховувати й закріплювати ці принципи відповідно до їхнього об'єктивного морального змісту, узгодженого з фундаментальними засадами людського співіснування. Основоположні принципи права матимуть позитивний ефект у правотворчій і правозастосовній діяльності за умови їх наповнення традиційним моральним змістом і відповідності панівним моральним засадам суспільства. Моральний вимір забезпечує реалізацію принципів права та спрямовує застосування правових норм на досягнення суспільного блага, а не приватних інтересів.

Багатоваріантність доктринального тлумачення принципів права розкрито також у працях О. Кононенко. У юридичній літературі принципи права визначають і як керівні ідеї, що розкривають зміст, сутність і соціальне призначення права, і як вихідні, визначальні положення та установки, що становлять моральну й організаційну основу його виникнення, розвитку та функціонування. Їх також тлумачать як найбільш загальні вимоги до суспільних відносин та їх учасників, як засадничі орієнтири, що впливають з ідей справедливості й свободи та визначають спрямованість правової системи,

а також як основоположні ідеї, вихідні положення і закономірності, на яких базуються правова діяльність, правові явища й норми права [24, с. 172].

Попри розмаїття доктринальних підходів, у більшості наведених дефініцій відтворено спільні смислові доміанти: керівні, вихідні, визначальні ідеї, засади, положення, установки. Найбільш суттєві відмінності в наукових позиціях пов'язані з визначенням цільового призначення принципів права та з'ясуванням питання про обов'язковість їх формального нормативного вираження. Такі розбіжності значною мірою зумовлені типом праворозуміння, якого дотримуються дослідники.

У межах підходу, запропонованого О. Кононенко, особливу увагу приділено нормативному вираженню принципів права як необхідній передумові їх інтеграції до системи права, належного тлумачення та ефективною практичною реалізації. Такий підхід видається аргументованим, оскільки керівні, вихідні та визначальні положення набувають реального регулятивного значення лише за умови їх офіційної об'єктивації в системі джерел права. Основним джерелом права в сучасній правовій системі України є нормативно-правовий акт, тому саме через нього забезпечується інституціоналізація принципів права та їх включення до механізму правового регулювання. Правовий звичай і судовий прецедент в Україні відіграють переважно допоміжну роль, тому не можуть розглядатися як основна форма фіксації положень, що мають фундаментальне значення для права загалом. Нормативна визначеність принципів права забезпечує їх чіткість, однозначність, стабільність, а також підвищує ефективність їх реалізації та дотримання у правотворчій і правозастосовній діяльності [24, с. 172].

Узагальнення наукових підходів до розуміння принципів права дає підстави констатувати, що вони становлять одну з базових категорій юридичної науки та фундаментальну основу правового регулювання. Незважаючи на відсутність уніфікованого доктринального підходу до їх визначення, у більшості наукових інтерпретацій принципи права постають як засадничі, керівні положення, що відображають сутність права, визначають

спрямованість його розвитку та забезпечують внутрішню узгодженість правової системи. З огляду на це принципи права доцільно розглядати як об'єктивовані в системі права основоположні засади, що мають аксіологічний зміст, виражають фундаментальні правові цінності та виконують системоутворювальну, орієнтаційну й регулятивну функції.

Такий підхід дає змогу розкрити подвійну природу принципів права: з одного боку, вони ґрунтуються на ідеях справедливості, свободи, рівності, гуманізму та інших загальноправових цінностях, а з другого – набувають реального регулятивного значення лише за умови належного нормативного вираження. Поєднання аксіологічного змісту та юридичної формалізації забезпечує принципам права властивості загальнообов'язковості, стабільності, інтерпретаційної визначеності та практичної дієвості у правотворчій і правозастосовній діяльності. У цьому аспекті принципи права слід розглядати не тільки як теоретичну конструкцію, а як нормативно й ціннісно зумовлений стрижень механізму правового регулювання, що забезпечує цілісність, передбачуваність та ефективність функціонування права в умовах сучасних суспільних трансформацій.

Загальнотеоретичне розуміння принципів права створює підґрунтя для дослідження їх галузевої конкретизації. Тому подальший аналіз доцільно спрямувати на визначення принципів адміністративного судочинства як особливого вияву загальноправових засад у сфері розгляду та вирішення публічно-правових спорів.

Принципи адміністративного судочинства становлять концептуальну та нормативну основу функціонування адміністративної юстиції, оскільки через них визначаються зміст, спрямованість, межі та процесуальна форма здійснення судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень. Їх значення полягає в тому, що вони закріплюють керівні засади розгляду публічно-правових спорів, забезпечують цілісність адміністративного процесу, спрямовують тлумачення процесуальних норм і виступають критерієм оцінки законності та справедливості судового розгляду.

Конституційне підґрунтя цих принципів формують, зокрема, статті 8, 19, 55, 124, 125, 129 і 129-1 Конституції України [1], а їх галузеву конкретизацію закріплено в Кодексі адміністративного судочинства України [25].

У працях Н. Шевцової принципи адміністративного судочинства розглянуто як засади, що забезпечують належне розуміння та застосування адміністративно-процесуальних норм, виступають основою законодавчої практики й визначають орієнтири для підготовки, розроблення, прийняття та вдосконалення правових норм. Через принципи розкриваються сутність, значення та соціальна цінність права як регулятора суспільних відносин у сфері здійснення адміністративного правосуддя. Відтак з'ясування принципів функціонування відповідної суспільної інституції є необхідною умовою досягнення ефективності її діяльності [26].

У науковій літературі принципи адміністративного судочинства визначають як базисні, первинні засади його існування, що опосередковують закономірності функціонування цього правового явища та його взаємозв'язок з іншими правозахисними інституціями. У цьому контексті вони постають як основні вимоги, що забезпечують справедливий розгляд і вирішення адміністративних справ [23, с. 528].

Окрему увагу в доктрині приділено співвідношенню принципів адміністративного судочинства з іншими принципами права. У працях А. Коренева підкреслено, що, на відміну від загальновизнаних норм і принципів міжнародного права, принципи адміністративного судочинства у вітчизняному законодавстві визначають систему юридичних і процесуальних засобів регулювання адміністративно-процесуальних відносин. Вони є догматичною основою права, яка слугує підґрунтям практичної діяльності суддів адміністративних судів під час застосування процесуальних норм при розгляді та вирішенні адміністративних справ [27, с. 442].

У розвідках В. Скрипченка принципи адміністративного судочинства визначено як основоположні засади, що становлять підґрунтя процесуальної діяльності адміністративного суду та зумовлюють її природу, зміст і сутність

як діяльності важливого суб'єкта забезпечення справедливості у взаєминах між громадянами та публічною владою [28, с. 50; 29, с. 378]. У межах іншого підходу, запропонованого М. Ковалівим та І. Стахурою, принципи адміністративного судочинства розглянуто як основні засади та вихідні положення, у яких відображено його якісні характеристики й специфічні властивості. На думку дослідників, саме в цих засадах у концентрованому вигляді виявляється воля народу надати праву таких якостей, які забезпечували б найбільш повну реалізацію його ідей і цінностей у визначенні основ організаційної побудови адміністративного судочинства [30; 29, с. 378]. Окрім того, принципи адміністративного судочинства відображають перспективи його розвитку та спрямовані на захист прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, а також інших суб'єктів під час здійснення ними владних управлінських функцій на підставі законодавства.

У дослідженні М. Бояринцевої слушно наголошено, що принципи судочинства мають реалізовуватися не ізольовано, а в тісному взаємозв'язку й взаємозумовленості, оскільки лише їх цілісна реалізація забезпечує ефективне врегулювання правових конфліктів. Узагальнення наведених наукових підходів дає підстави стверджувати, що принципи адміністративного судочинства доцільно розглядати як нормативно закріплені, аксіологічно зумовлені та функціонально спрямовані основоположні засади здійснення адміністративного правосуддя, які визначають зміст і спрямованість процесуальної діяльності суду, забезпечують справедливий розгляд і вирішення публічно-правових спорів та слугують гарантією ефективного судового захисту прав, свобод і законних інтересів особи [31, с. 59].

У науково-правовому вимірі принципи адміністративного судочинства доцільно визначати як закріплені в Конституції України, Кодексі адміністративного судочинства України та міжнародно-правових актах керівні засади, що визначають модель судового захисту особи у сфері

публічно-правових відносин. Такий підхід зумовлений самим завданням адміністративного судочинства: частина перша статті 2 КАС України визначає його як справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, а також прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [25], тому принципи адміністративного судочинства слід розглядати не як декларативні положення, а як безпосередньо діючі засади, через які реалізується призначення адміністративного суду в механізмі правової держави.

Узагальнення наведених доктринальних підходів дає підстави стверджувати, що в сучасній адміністративно-процесуальній науці принципи адміністративного судочинства розглядаються як фундаментальні засади здійснення адміністративного правосуддя, що поєднують нормативний, аксіологічний, організаційний і функціональний виміри. У різних наукових підходах акцентується увага на тому, що вони, по-перше, визначають природу, зміст і спрямованість процесуальної діяльності адміністративного суду; по-друге, виступають орієнтиром для тлумачення та застосування адміністративно-процесуальних норм; по-третє, забезпечують справедливий, неупереджений і ефективний розгляд публічно-правових спорів; по-четверте, слугують нормативною та ідейною основою побудови й розвитку адміністративного судочинства. Спільним для більшості наукових позицій є розуміння того, що принципи адміністративного судочинства не мають декларативного характеру, а виступають дієвими засадами, через які реалізується призначення адміністративного суду як інституції захисту прав, свобод та законних інтересів особи у сфері публічно-правових відносин.

На нашу думку, принципи адміністративного судочинства доцільно визначати як закріплені в Конституції України, Кодексі адміністративного судочинства України та міжнародно-правових стандартах основоположні, аксіологічно зумовлені й нормативно виражені засади здійснення адміністративного правосуддя, які визначають зміст, межі, спрямованість і

процесуальну форму діяльності адміністративного суду, забезпечують справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення публічно-правових спорів і слугують гарантією ефективного судового захисту прав, свобод та законних інтересів особи від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Специфіка принципів адміністративного судочинства зумовлена особливою природою адміністративного спору. На відміну від приватноправового конфлікту, в якому сторони формально є рівними носіями суб'єктивних прав, у публічно-правовому спорі однією зі сторін виступає суб'єкт владних повноважень, наділений організаційною, інформаційною та владною перевагою. Саме тому адміністративне судочинство покликане не тільки арбітрувати спір, а й гарантувати реальне обмеження публічної влади правом. Це впливає як зі статті 19 Конституції України, яка зобов'язує органи державної влади та місцевого самоврядування діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України, так і зі статті 125 Конституції України, яка прямо передбачає існування адміністративних судів саме для захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин.

Чинна редакція частини третьої статті 2 КАС України містить системний перелік основних засад адміністративного судочинства. До них належать: верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судові рішення. Наведений перелік свідчить, що законодавець поєднує в одній системі загальноправові, міжгалузеві та спеціальні процесуальні засади [25].

Методологічно ці принципи доцільно поділяти на три групи. По-перше, це конституційно-правові, або загальноправові, засади, які визначають людиноцентричний характер правосуддя: верховенство права, рівність, обов'язковість судового рішення, право на перегляд і розумний строк. По-друге, це міжгалузеві процесуальні засади, властиві різним видам судочинства, але конкретизовані в адміністративному процесі: гласність, відкритість, технічна фіксація, право на апеляцію та касацію. По-третє, це спеціальні галузеві принципи, які найбільш виразно відображають природу адміністративної юстиції: поєднання змагальності, диспозитивності та офіційного з'ясування всіх обставин, неприпустимість зловживання процесуальними правами, а також компенсаційний характер судових витрат для сторони, на користь якої ухвалено судове рішення. Такий поділ не є суто умовним, а відображає різний рівень нормативного закріплення і функціональне навантаження кожної групи принципів.

У науковій літературі класифікація принципів адміністративного судочинства здійснюється за кількома критеріями. Зокрема, авторський колектив навчального посібника «Адміністративний процес України» пропонує поділяти принципи: 1) за способом закріплення – на конституційні та законодавчі, писані та неписані; 2) за сферою поширення – на загальноправові, міжгалузеві та галузеві; 3) за цільовою спрямованістю – на організаційні та функціональні [32, с. 102–103; 33, с. 167], проте перелік критеріїв ще не усуває проблеми їх наукової визначеності, оскільки важливим є виокремлення класифікаційних груп і чітке віднесення конкретних принципів до кожної з них. У юридичній науці обґрунтовано звертається увага на важливість вибору такого критерію класифікації, який давав би змогу максимально повно розкрити характерні ознаки відповідного принципу [34, с. 275; 35, с. 24; 33, с. 168].

У дослідженні С. Потапенка запропоновано розгорнуту модель, у межах якої принципи класифікуються за сферою поширення, способом нормативного закріплення, об'єктом впливу та предметом правового регулювання.

Відповідно до цього підходу виокремлюються загальноправові, міжгалузеві, галузеві принципи, а також принципи окремих правових інститутів [36, с. 9]. Перевагою такої класифікації є її багатовимірність, оскільки вона дає змогу охарактеризувати принципи одночасно з позицій їх дії, форми вираження та місця в системі права. Водночас надмірна розгалуженість цієї класифікації певною мірою ускладнює цілісне сприйняття системи принципів.

На відміну від цього підходу, інші науковці пропонують більш узагальнені моделі класифікації. Зокрема, поділ принципів на загальні, властиві всім формам здійснення правосуддя, та специфічні, характерні лише для адміністративного судочинства, відображає передусім ступінь універсальності відповідних засад [37, с. 49]. Модель є зручною для виявлення особливостей адміністративного судочинства в системі судових процедур, однак не охоплює форми нормативного закріплення принципів і їх функціонального призначення. Подібно до цього, класифікація на принципи, закріплені в Конституції України, і принципи, віддзеркалені в законодавстві про судочинство, ґрунтується не на змісті чи ролі, а на джерелі нормативної об'єктивації [38, с. 205–206]. Така систематизація є переважно формально-юридичною і не дає повного уявлення про сутність самих принципів.

Окреме місце посідає підхід А. Руденка, який пропонує розмежовувати принципи, що віддзеркалюють сутність адміністративного судочинства як форми здійснення правосуддя, і принципи, що характеризують його як процесуальну діяльність із самостійними стадіями [39, с. 30]. Цінність полягає в тому, що він акцентує увагу не стільки на зовнішніх критеріях класифікації, скільки на внутрішній природі адміністративного судочинства – одночасно як особливої форми правосуддя і як структурованого процесу, тому модель є більш змістовною, ніж суто формальний поділ за джерелом закріплення, хоча поступається класифікації С. Потапенка за рівнем деталізації.

Наведені підходи не виключають, а взаємно доповнюють один одного: класифікація С. Потапенка є найбільш системною і багатокритеріальною; поділ на загальні та спеціальні принципи дає змогу виявити рівень їх

універсальності; розмежування на конституційні та законодавчі принципи відображає форму їх нормативного закріплення; натомість концепція А. Руденка розкриває функціонально-змістовий вимір принципів адміністративного судочинства. Найбільш продуктивним видається комплексний підхід, за якого класифікація принципів здійснюється не за одним, а за кількома взаємопов'язаними критеріями, що дає змогу повніше відобразити їх правову природу та місце в механізмі адміністративного судочинства. Поряд із цим у сучасній доктрині найбільш поширеною й практично зручною залишається класифікація за сферою поширення – на загальноправові, міжгалузеві та галузеві принципи.

Окремим критерієм класифікації принципів адміністративного судочинства є спосіб їх вираження. У цьому контексті в працях А. Колодія обґрунтовано розмежування текстуального та змістового способів вираження принципів [40, с. 43].

У розвідках А. Комзюка, В. Бевзенка та Р. Мельника, присвячених системі принципів організації та діяльності адміністративних судів, запропоновано їх поділ за критерієм цільової спрямованості. За цим підходом принципи поділяють на організаційні, що формують передумови для здійснення адміністративного процесу, та функціональні, які визначають його змістові орієнтири. До організаційних належать принцип незалежності суддів, принцип швидкості й економічності процесу, до функціональних – принцип гласності адміністративного процесу [41, с. 103; 42, с. 179].

На нашу думку, класифікувати принципи адміністративного судочинства доцільно не тільки за формальними критеріями – сферою поширення чи способом нормативного закріплення, – а насамперед за їхньою функціонально-юридичною роллю в механізмі адміністративного правосуддя. Такий підхід дає змогу поєднати переваги вже наявних у науці моделей: багатокритеріальність підходу С. Потапенка, функціонально-змістовий вимір концепції А. Руденка, а також поділ на організаційні та функціональні принципи, запропонований А. Комзюком, В. Бевзенком і Р. Мельником. Він

дає можливість уникнути надмірної фрагментації класифікації та узгодити її з чинним системним переліком основних засад адміністративного судочинства, закріпленим у Кодексі адміністративного судочинства України.

З огляду на це доцільно виокремлювати чотири взаємопов'язані групи принципів адміністративного судочинства.

1. Аксіологічно-основоположні принципи. До цієї групи слід віднести ті засади, які визначають ціннісну основу адміністративного правосуддя та його людиноцентричність. Ідеться насамперед про верховенство права та рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Ці принципи задають загальний стандарт правосуддя, визначають межі судового розсуду та забезпечують підпорядкування адміністративного судочинства ідеям справедливості, недискримінації та належного судового захисту. Вони мають найвищий ступінь узагальненості та є методологічною основою для реалізації всіх інших принципів.

2. Інституційно-гарантійні принципи. Ця група охоплює засади, що забезпечують належну організацію, відкритість, контрольованість судової діяльності. До неї, на нашу думку, належать гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, забезпечення права на апеляційний перегляд справи, забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом, а також обов'язковість судового рішення. Спільною ознакою цих принципів є те, що вони створюють інституційні гарантії довіри до суду, забезпечують перевірку судових актів і реальність їх виконання.

3. Процесуально-функціональні принципи. До цієї групи доцільно віднести принципи, які безпосередньо визначають модель розгляду та вирішення публічно-правового спору. Зокрема, змагальність сторін, диспозитивність, офіційне з'ясування всіх обставин у справі, розумність строків розгляду справи судом і неприпустимість зловживання процесуальними правами. Їх об'єднує те, що саме через них формується процесуальна динаміка адміністративного судочинства: межі активності

сторін, роль суду в доказуванні, часові параметри розгляду справи та вимоги до добросовісної процесуальної поведінки учасників. Ця група найбільш виразно відображає специфіку адміністративного процесу як поєднання змагальності з активною роллю суду.

4. Відновлювально-компенсаційні принципи. Окрему групу, на наш погляд, становлять принципи, спрямовані на досягнення реального поновлення порушених прав особи у спорі із суб'єктом владних повноважень. До них належить насамперед відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення. Особливість цього принципу полягає в тому, що він виходить за межі суто процесуальної форми й виконує відновлювальну та компенсаційну функції, оскільки пов'язаний із фактичним усуненням негативних наслідків звернення особи до суду для захисту свого права. У системі адміністративного судочинства принцип має самостійне значення, оскільки судовий захист у публічно-правовій сфері повинен бути не тільки формально доступним, а й практично ефективним.

Перевага запропонованої класифікації полягає в тому, що вона дає змогу систематизувати принципи адміністративного судочинства за їхньою домінантною функцією, а не лише за формальною ознакою джерела чи сфери дії. На відміну від поділу на конституційні та законодавчі, писані й неписані або навіть загальноправові, міжгалузеві та галузеві принципи, така модель дозволяє показати, яку саме роль кожен принцип виконує в механізмі адміністративного правосуддя: чи він визначає його ціннісну основу, чи гарантує інституційну надійність, чи регулює процесуальний порядок розгляду справи, чи забезпечує відновлення порушеного права. Саме тому вона, на нашу думку, є найбільш придатною для сучасного наукового аналізу принципів адміністративного судочинства.

Безпосередньо в межах цього дослідження увагу доцільно зосередити не на повторному відтворенні класифікаційних груп як таких, а на розкритті змісту тих засад адміністративного судочинства, які формують ціннісне підґрунтя адміністративного правосуддя, забезпечують інституційну

надійність судового захисту, визначають процесуальний порядок розгляду публічно-правових спорів і сприяють реальному поновленню порушених прав особи. У такому аспекті коротко схарактеризуємо ці принципи, звернувши увагу на їх позитивне значення та окремі практичні недоліки реалізації.

Насамперед ідеться про засади, що визначають ціннісну основу адміністративного судочинства. У цьому контексті важливе значення мають верховенство права та рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Принцип верховенства права є однією з основних засад адміністративного судочинства, оскільки орієнтує суд не тільки на формальне застосування закону, а й на забезпечення пріоритету прав і свобод людини у відносинах із публічною владою. Його зміст виявляється в тому, що діяльність державних інституцій має бути підпорядкована вимогам справедливості, правової визначеності та ефективного захисту особи. Цей принцип є ширшим за просте верховенство закону, адже не кожен закон сам по собі гарантує належний рівень охорони прав людини. У Кодексі адміністративного судочинства України закріплено, що рішення суду повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим, а Конституція України прямо встановлює, що суддя, здійснюючи правосуддя, керується верховенством права [43, с. 172].

Позитивне значення цього принципу полягає в тому, що він забезпечує людиноцентричність адміністративного судочинства, дає змогу долати надмірний формалізм і спрямовує суд на захист особи від свавільних рішень суб'єктів владних повноважень. Разом із тим практичним недоліком його реалізації є те, що в судових рішеннях посилення на верховенство права інколи має загальний, декларативний характер і не завжди супроводжується глибоким мотивуванням того, як саме цей принцип вплинув на висновки суду.

Принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом означає, що кожен учасник адміністративної справи має однаковий процесуальний статус у межах, визначених законом, і не може зазнавати привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних,

релігійних та інших переконань, статі, етнічного чи соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками [43, с. 172], що закріплено в Конституції України основною засадою судочинства, у Кодексі адміністративного судочинства України конкретизовано через положення про рівність усіх учасників процесу перед законом і судом та заборону будь-яких привілеїв чи обмежень прав учасників процесу за переліченими ознаками.

Позитивний аспект цього принципу полягає в тому, що він гарантує доступність правосуддя, унеможливорює дискримінаційний підхід і створює процесуальні передумови для справедливого розгляду спору. Водночас його слабким практичним місцем є те, що формальна рівність сторін не завжди означає їх фактичну рівність, оскільки в адміністративному процесі приватна особа нерідко перебуває у слабшому становищі порівняно із суб'єктом владних повноважень, який має більші організаційні, доказові й ресурсні можливості. Саме тому реальна дія цього принципу значною мірою залежить від активної ролі суду в забезпеченні справедливого процесуального балансу.

Важливе місце посідають і принципи, які забезпечують належне функціонування судової інституції та довіру до неї. Йдеться про відкритість судового розгляду, його технічну фіксацію, можливість апеляційного й касаційного перегляду, а також обов'язковість судового рішення. Завдяки цим засадам адміністративне судочинство набуває ознак прозорості, контрольованості та перевірюваності, а учасники процесу отримують процесуальні гарантії виправлення судових помилок.

У цьому аспекті заслуговує на увагу позиція О. Гаврилюк, яка досліджує особливості застосування принципу гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України. У її праці наголошено, що, попри конституційне та галузеве закріплення цього принципу, законодавець не розкриває повною мірою зміст понять «гласність» і «відкритість», що ускладнює їх практичне застосування. При цьому запропоновано розмежовувати зазначені категорії: гласність пов'язується з доступом

учасників процесу до інформації про перебіг і результати розгляду справи та з усністю судового розгляду, тоді як відкритість означає можливість присутності в судовому засіданні осіб, які не є учасниками справи, забезпечуючи тим самим громадський контроль за діяльністю суду. Окремо підкреслюється значення повного технічного фіксування судового засідання як важливої гарантії прозорості процесу та підвищення довіри до адміністративного судочинства [44].

Доцільно також урахувати позицію О. Чайки, який аналізує перегляд судових рішень в апеляційному провадженні як важливу гарантію законності й справедливості в адміністративному судочинстві. У відповідному дослідженні підкреслено, що апеляційний суд перевіряє правильність застосування судом першої інстанції норм матеріального й процесуального права, а також відповідність судового рішення завданням і принципам адміністративного судочинства. Позитивне значення апеляційного провадження полягає в тому, що воно дає змогу виправити судові помилки, посилює гарантії судового захисту та сприяє підвищенню якості правосуддя. Разом із тим проблемними аспектами залишаються скорочені строки апеляційного оскарження в окремих категоріях справ, обмежені повноваження апеляційного суду та потреба в удосконаленні доступності й оперативності розгляду справ, зокрема через цифровізацію судового процесу [45].

Значущість цих принципів полягає у зміцненні публічної довіри до правосуддя та підвищенні рівня правової захищеності особи. Їх практична ефективність нерідко зменшується через тривалі строки інстанційного перегляду, процесуальні бар'єри доступу до касації та труднощі з реальним і своєчасним виконанням судових рішень, особливо коли відповідачем у справі є суб'єкт владних повноважень.

Окрему групу становлять засади, що безпосередньо визначають процесуальну модель розгляду адміністративної справи. Передусім це змагальність сторін, диспозитивність, офіційне з'ясування всіх обставин у справі, розумність строків розгляду та неприпустимість зловживання

процесуальними правами. Завдяки цим засадам виявляється своєрідність адміністративного процесу, у якому процесуальна активність сторін поєднується з активною роллю суду в дослідженні обставин публічно-правового спору. Слушною є позиція М. Малець та А. Карпюк, які зазначають, що змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі, хоча й закріплені в межах однієї норми КАС України, фактично є трьома взаємопов'язаними, але самостійними принципами адміністративного судочинства. Автори підкреслюють, що змагальність забезпечує рівність процесуальних можливостей сторін у доведенні своєї позиції, диспозитивність дає особі змогу розпоряджатися своїми вимогами та процесуальними правами, а офіційне з'ясування всіх обставин справи віддзеркалює активну роль суду у встановленні фактичних даних, зокрема шляхом витребування доказів із власної ініціативи [29].

Погоджуємося з думкою М. Малець та А. Карпюк у тому, що законодавче об'єднання цих засад в одну конструкцію потребує ширшого наукового й нормативного тлумачення. Таке об'єднання справді ускладнює чітке розмежування їх змісту та може спричиняти неоднакове застосування в судовій практиці. Разом із тим взаємозв'язок цих принципів є об'єктивно зумовленим природою адміністративного судочинства: саме їх поєднання дає змогу досягти не тільки формальної, а й матеріальної справедливості. Позитивним є те, що така модель дозволяє збалансувати автономію сторін із обов'язком суду забезпечити повне й об'єктивне з'ясування обставин справи. Практичними проблемами залишаються ризик надмірного втручання суду в процесуальну ініціативу сторін, недостатня визначеність змісту диспозитивності, складність забезпечення розумних строків розгляду справ через перевантаження судів, а також неоднаковість підходів до оцінки зловживання процесуальними правами.

Не менш значущими є засади, спрямовані на реальне відновлення порушеного права, а не тільки на формальне ухвалення судового рішення. У цьому сенсі особливого значення набуває відшкодування судових витрат

особі, на користь якої ухвалено рішення. Цей елемент системи принципів підкреслює, що адміністративне судочинство має бути не тільки доступним, а й фактично ефективним, оскільки особа не повинна нести непропорційний тягар витрат унаслідок необхідності звернення до суду для захисту свого права від порушень з боку влади. Позитив полягає в посиленні гарантій реального судового захисту, проте на практиці проблемними залишаються питання повноти компенсації, визначення розумного розміру витрат і своєчасності їх фактичного відшкодування.

Узагальнення наведених положень дає підстави зазначити, що практична цінність принципів адміністративного судочинства виявляється не тільки в їх нормативному закріпленні, а насамперед у здатності забезпечити реальний, своєчасний і справедливий захист особи у публічно-правовому спорі. Проведений аналіз засвідчує, що позитивний потенціал цих принципів полягає у формуванні людиноцентричної моделі правосуддя, підвищенні прозорості судового процесу, забезпеченні можливості перегляду судових рішень, збалансуванні процесуальної активності сторін та активної ролі суду, а також у створенні компенсаційних гарантій для особи, на користь якої ухвалено рішення. Проблемними залишаються декларативність застосування окремих засад, фактична нерівність сторін у спорах із суб'єктами владних повноважень, недостатня визначеність змісту окремих принципів, тривалість судового розгляду, неоднаковість судової практики та складність реального виконання судових рішень.

З огляду на викладене доцільно запропонувати такі шляхи вдосконалення реалізації принципів адміністративного судочинства: конкретизувати зміст окремих принципів у КАС України, зокрема гласності, відкритості, диспозитивності, офіційного з'ясування всіх обставин справи та неприпустимості зловживання процесуальними правами; посилити вимоги до мотивування судових рішень, щоб посилення на верховенство права не мало декларативного характеру, а супроводжувалося поясненням того, як саме цей принцип вплинув на висновки суду; забезпечити реальний процесуальний

баланс між особою і суб'єктом владних повноважень, зокрема через активнішу роль суду у витребуванні доказів, роз'ясненні процесуальних прав і запобіганні зловживанням; удосконалити механізми дотримання розумних строків розгляду справ, зокрема через цифровізацію судового процесу, оптимізацію процесуальних процедур і належне кадрове забезпечення адміністративних судів; уніфікувати судову практику щодо застосування принципів адміністративного судочинства, особливо у питаннях оцінки добросовісності учасників процесу, меж активності суду та розподілу судових витрат; підвищити ефективність виконання судових рішень, особливо у справах проти суб'єктів владних повноважень, оскільки без реального виконання рішення принципи адміністративного судочинства втрачають практичну дієвість; удосконалити порядок відшкодування судових витрат, щоб компенсація була реальною, своєчасною і співмірною фактичним витратам особи на захист своїх прав.

Удосконалення адміністративного судочинства має полягати не тільки в розширенні або уточненні переліку його принципів, а насамперед у забезпеченні їх реальної процесуальної дії. Перехід від декларативного закріплення засад до їх послідовного, однакового й ефективного застосування в судовій практиці є важливою умовою підвищення якості адміністративного правосуддя та довіри до суду.

1.3. Місце та значення принципу законності в системі принципів адміністративного судочинства

Принцип законності посідає важливе місце в системі принципів адміністративного судочинства, оскільки визначає нормативні межі здійснення правосуддя та забезпечує функціонування процесуальної системи в межах права. Його значення зумовлене тим, що через реалізацію законності досягаються впорядкованість адміністративного процесу, передбачуваність судових рішень і правова визначеність у сфері публічно-правових відносин. У сучасній правовій доктрині цей принцип розглядають не як вимогу

формального дотримання норм права, а як багатовимірне правове явище, що функціонує у взаємозв'язку з принципом верховенства права та іншими засадами адміністративного судочинства.

У загальнотеоретичному аспекті принцип законності визначають як вимогу суворого й неухильного дотримання норм права всіма суб'єктами правовідносин. У контексті адміністративного судочинства це означає, що суд під час розгляду справи зобов'язаний діяти в межах наданих йому повноважень, застосовувати норми матеріального права відповідно до їх змісту та дотримуватися процесуальних вимог. За такого підходу законність є критерієм правомірності судового рішення та загальною вимогою до діяльності суду й інших учасників адміністративного процесу.

У науковій літературі законність в адміністративному праві розглянуто як багатоаспектне явище, що виявляється як принцип, метод і режим. Зокрема, у праці І. Петровської зазначено, що як принцип законність означає обов'язкове дотримання законів і підзаконних актів органами публічної влади; як метод – сукупність засобів впливу, що забезпечують належну поведінку суб'єктів правовідносин; як режим – стан суспільних відносин, за якого гарантуються права й законні інтереси особи та забезпечується ефективна діяльність публічної адміністрації [46].

У цьому підході підкреслено нерозривний зв'язок сучасного розуміння законності з принципом верховенства права. У практичному вимірі це означає, що рішення суб'єкта владних повноважень має відповідати чинному законодавству, ухвалюватися в межах компетенції, з дотриманням установленної процедури та належної форми [46].

З огляду на адміністративне судочинство така позиція дає змогу розглядати законність не як формальну відповідність закону, а як комплексну вимогу до правомірності дій публічної влади, обґрунтованості її рішень і реального забезпечення прав людини.

У дослідженні О. Марушія, із покликанням на позицію Л. Горбунової, наголошено, що забезпечення законності в демократичній державі залежить

від наявності законів і від комплексу умов, які роблять можливим їх реальне й послідовне виконання [47]. Сформульовано загальні аспекти забезпечення законності – політичні, ідеологічні, психологічні та економічні умови, у яких функціонує законодавство. Вони впливають на ставлення суспільства й державного апарату до виконання законів, рівень довіри до права й сприйняття законності як вияву справедливості у політико-правовій сфері.

Окрему увагу в науковій літературі приділено спеціальним обставинам, тобто юридичним засобам забезпечення законності. До них належать належний стан правової системи, узгодженість законодавства, розвиток юридичної техніки, правова культура суспільства, ефективна діяльність органів державної влади, функціонування судів, а також наявність процесуальних механізмів захисту прав, зокрема можливість оскарження рішень органів виконавчої влади в суді [47].

В адміністративному судочинстві наведена позиція дає підстави розглядати законність як результат взаємодії кількох чинників: якості законодавства, ефективності судових процедур, професійності суб'єктів публічної влади та рівня правової культури суспільства. Тому адміністративний суд є не тільки органом вирішення спору, а й важливим інструментом перевірки того, чи діє публічна влада в межах права, передбачувано, обґрунтовано та з повагою до прав особи.

У юридичній доктрині законність також розглядають як самостійний принцип і фундаментальну юридичну категорію, що відображає рівень правового життя суспільства. У такому розумінні вона характеризує органічний зв'язок права, влади й держави та виступає критерієм правового впорядкування суспільних відносин [48].

Подібний підхід простежується також у працях Н. Оніщенко, де законність потрактовано як особливий режим суспільно-політичного життя, що виявляється в системі нормативних і політико-юридичних вимог: неухильному дотриманні правових актів усіма суб'єктами, верховенстві права, рівності перед законом, належному застосуванню права та послідовній протидії

правопорушенням. У цьому сенсі законність постає як властивість права, спрямована на недопущення свавілля [49].

У висновках відповідної комісії законність розкрито через вимогу неухильного дотримання права всіма суб'єктами, зокрема органами публічної влади та посадовими особами. Для останніх цей принцип означає обов'язок діяти лише за наявності належних повноважень і в їх межах. Окрім того, законність передбачає, що особа не може бути притягнута до відповідальності без порушення чинної норми права, а реалізація правових приписів має бути забезпечена на практиці [50].

З позиції предмета цього дослідження наведені підходи дають підстави розглядати законність як багатовимірний принцип адміністративного судочинства, що поєднує ознаки фундаментальної правової категорії, режиму функціонування публічної влади та практичного критерію оцінки правомірності її діяльності. Саме тому законність в адміністративному судочинстві є не тільки вимогою формальної відповідності рішень закону, а й інструментом забезпечення справедливості, передбачуваності та ефективного судового захисту особи від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Нормативне закріплення принципу законності має багаторівневий характер. На конституційному рівні він знаходить відображення в положенні про те, що органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень і у спосіб, передбачені Конституцією і законами України. Це положення має фундаментальне значення для адміністративного судочинства, оскільки визначає межі діяльності суб'єктів владних повноважень, рішення, дії чи бездіяльність яких стають предметом судового контролю. На галузевому рівні принцип законності конкретизовано в положеннях Кодексу адміністративного судочинства України, відповідно до яких судові рішення повинно бути законним і обґрунтованим, тобто ухваленим із правильним застосуванням норм матеріального права та з дотриманням норм процесуального права.

У науковій літературі виокремлено основні ознаки, що розкривають сутність принципу законності в адміністративному судочинстві. У праці Н. Максименко наголошено, що законність є складником принципу верховенства права, а тому не може розглядатися ізольовано від нього. Крім того, судові рішення мають відповідати конституційним вимогам законності, ухвалюватися з дотриманням норм процесуального права та переслідувати легітимну мету. Для суб'єктів владних повноважень принцип законності означає обов'язок діяти лише за наявності правової підстави, у межах наданих повноважень і у спосіб, визначений Конституцією та законами України, з урахуванням чинної редакції відповідного нормативного акта [51, с. 15].

Особливе значення має те, що законність поширюється і на реалізацію дискреційних повноважень. Адміністративний орган може обирати певний варіант рішення лише тоді, коли така можливість прямо передбачена законом, відповідає меті наданого повноваження та не суперечить усталеній практиці в аналогічних справах. Це забезпечує передбачуваність діяльності публічної адміністрації та захищає особу від зловживання владою.

Позитивним є також обов'язок адміністративних органів враховувати правові позиції Верховного Суду та самостійно відновлювати порушені права особи без необхідності додаткового звернення зі скаргою чи позовом. Це посилює превентивну й відновлювальну функції принципу законності.

З огляду на це можна зробити висновок, що в адміністративному судочинстві принцип законності виконує подвійну роль: з одного боку, він є критерієм перевірки правомірності рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, а з іншого – гарантує особі ефективний захист від свавілля публічної влади. Практична цінність полягає в тому, що суд оцінює формальну відповідність рішення закону й те, чи діяла адміністрація послідовно, обґрунтовано та з повагою до прав людини [52].

Принцип законності в адміністративному судочинстві доцільно розглядати як одну з базових засад адміністративного правосуддя, що визначає межі діяльності суду та суб'єктів владних повноважень, забезпечує

правомірність їхніх рішень, дій чи бездіяльності та гарантує особі захист від свавільного втручання публічної влади.

На нашу думку, принцип законності в адміністративному судочинстві – це нормативно закріплена вимога, відповідно до якої адміністративний суд, учасники процесу та суб'єкти владних повноважень повинні діяти на підставі, у межах повноважень і у спосіб, визначені Конституцією та законами України, із дотриманням належної процедури, правової визначеності, обґрунтованості та реального забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи.

Мета принципу законності полягає в тому, щоб забезпечити правомірність адміністративного судочинства, унеможливити свавільне використання владних повноважень, гарантувати передбачуваність правозастосування та створити умови для справедливого, неупередженого й ефективного вирішення публічно-правових спорів.

Законність в адміністративному судочинстві не слід зводити до формального дотримання закону. Її зміст є ширшим: вона має забезпечувати реальну підконтрольність публічної влади праву, належну якість судового розгляду та практичне поновлення порушених прав особи.

Місце принципу законності в системі принципів адміністративного судочинства визначається його інтегрувальним і системоутворювальним значенням. Він є однією з базових умов належного функціонування адміністративного процесу, оскільки забезпечує правомірність діяльності суду, учасників справи та суб'єктів владних повноважень. Без дотримання законності неможлива повноцінна реалізація інших засад адміністративного судочинства, зокрема рівності учасників процесу, змагальності сторін, відкритості судового розгляду, обов'язковості судових рішень і забезпечення права на їх перегляд.

Також принцип законності не слід ототожнювати з формальним дотриманням приписів закону. Його зміст розкривається у взаємодії з принципом верховенства права, правовою визначеністю, пропорційністю та заборонаю свавілля публічної влади. У цьому важливою є позиція, відповідно

до якої законність у європейській доктрині права охоплює наявність правової норми, її якість, доступність, точність і передбачуваність для особи [53, с. 136].

Такий підхід має особливе значення для адміністративного судочинства, оскільки суд, перевіряючи рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень, має оцінювати не тільки формальну правову підставу їх прийняття, а й те, чи були межі владного розсуду достатньо чітко визначені законом, чи переслідувало втручання легітимну мету та чи не створювало воно ризику свавільного обмеження прав особи. У системі принципів адміністративного судочинства законність виконує нормативно-регулятивну та гарантійну функції, забезпечуючи підконтрольність публічної влади праву та ефективний судовий захист особи [53, с. 136].

У доктрині процесуального права обґрунтовано підхід, за яким принцип законності має виразну правозахисну спрямованість. Зокрема, у праці Г. Тимченка акцент перенесено з формальної відповідності судової діяльності закону на її правозахисне призначення. У цьому підході реалізація законності не повинна зводитися до охорони інтересів держави чи суспільства загалом, оскільки передусім вона має забезпечувати врахування інтересів конкретної особи, її правового статусу та індивідуальних обставин справи [54].

У цьому аспекті принцип законності пов'язується з обов'язком держави створити ефективну систему судового захисту, а також з обов'язком суду правильно застосовувати норми матеріального й процесуального права. Важливим є й те, що порушення цих норм не може бути проігнороване вищою судовою інстанцією, оскільки судові рішення, ухвалені з істотним порушенням закону, не повинно залишатися чинним.

Положення про правозахисну спрямованість принципу законності заслуговує на підтримку, оскільки в адміністративному судочинстві цей принцип має нормативно-регулятивний і правозахисний зміст. Його призначення полягає в забезпеченні правильного застосування права, ухваленні обґрунтованого й справедливого рішення та реальному захисті прав, свобод і законних інтересів особи у конкретній адміністративній справі [54].

Особливого значення принцип законності набуває у сфері адміністративного судочинства з огляду на специфіку публічно-правових спорів. На відміну від приватноправових відносин, де сторони є формально рівними, у публічно-правових спорах одна зі сторін наділена владними повноваженнями. У зв'язку з цим адміністративний суд покликаний здійснювати контроль за діяльністю суб'єктів владних повноважень, перевіряючи, чи діяли вони відповідно до закону, чи не вийшли за межі наданих їм повноважень і чи не допустили зловживання владою.

У науковій літературі звернено увагу на складність судового контролю за реалізацією дискреційних повноважень органів публічної влади. У дослідженні Є. Строгої та Ю. Довгалюк зазначено, що в науці існують різні підходи до меж такого контролю: одні дослідники допускають його у разі порушення суб'єктивного права або законного інтересу особи; інші вважають, що судове втручання можливе лише за наявності спору про право, оскільки інакше суд ризикує підмінити собою публічну адміністрацію [55].

Аналіз практики ЄСПЛ дає підстави стверджувати, що судовий контроль за дискреційними повноваженнями не означає заміну адміністративного органу судом. Його призначення полягає не в тому, щоб ухвалити рішення замість суб'єкта владних повноважень, а в тому, щоб перевірити, чи діяла публічна влада в межах закону, чи мала легітимну мету, чи не допустила свавілля та чи були межі її розсуду достатньо чітко визначені законом. Особливо важливим є висновок про те, що необмежена дискреція органів публічної влади не відповідає принципу верховенства права, а тому потребує належного правового обмеження [55].

У національному адміністративному судочинстві такий підхід відображено у ч. 2 ст. 2 КАС України, яка встановлює критерії перевірки рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Адміністративний суд має з'ясувати, чи діяла публічна адміністрація на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені законом; чи використала повноваження з належною метою; чи діяла обґрунтовано, безсторонньо,

добросовісно, розсудливо, пропорційно, своєчасно та з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення [55].

У нашому дослідженні це дає підстави стверджувати, що принцип законності в адміністративному судочинстві виконує формально-нормативну, контрольну та антисвавільну функції. Його зміст полягає не тільки в перевірці відповідності рішення закону, а й у встановленні того, чи було владне повноваження реалізоване добросовісно, обґрунтовано, пропорційно та з дотриманням прав особи. Саме тому законність у цій сфері слід розуміти як правову межу адміністративної дискреції та водночас як гарантію захисту особи від неправомірного втручання публічної влади.

Адміністративний суд не повинен підміняти собою суб'єкта владних повноважень, однак він зобов'язаний перевіряти законність, обґрунтованість і межі реалізації владного розсуду. Такий підхід забезпечує баланс між самостійністю публічної адміністрації та необхідністю ефективного судового контролю за її діяльністю. У цьому полягає особливе значення принципу законності в адміністративному судочинстві.

Принцип законності виконує функцію гарантії недопущення свавілля з боку держави та забезпечення підконтрольності публічної влади особі.

Позитивне значення принципу законності полягає в тому, що він забезпечує стабільність і передбачуваність правового регулювання, сприяє однаковому застосуванню норм права, формує довіру до судової влади та виступає запорукою юридичної визначеності. Завдяки цьому принципу судові рішення мають спиратися на чіткі правові підстави, що знижує ризик довільного тлумачення норм права та забезпечує єдність судової практики.

На нашу думку, принцип законності посідає системоутворювальне місце в адміністративному судочинстві, оскільки через нього визначаються межі діяльності суду, суб'єктів владних повноважень та інших учасників процесу. Його значення полягає не тільки у формальній вимозі дотримуватися закону, а й у забезпеченні правової визначеності, передбачуваності рішень публічної адміністрації, належної процедури, обґрунтованості владних актів і реального

захисту особи від свавілля. У зв'язку з цим законність в адміністративному судочинстві доцільно розглядати як принцип, що поєднує нормативний, контрольний, гарантійний і правозахисний аспекти.

Пропонуємо визначати принцип законності в адміністративному судочинстві як нормативно закріплену й практично спрямовану засаду, відповідно до якої адміністративний суд перевіряє, чи діяли суб'єкти владних повноважень на підставі, у межах повноважень і у спосіб, визначені Конституцією та законами України, а також чи були їхні рішення обґрунтованими, пропорційними, передбачуваними, добросовісними та спрямованими на досягнення легітимної мети.

Для вдосконалення реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві доцільно запропонувати такі напрями:

1. Посилити вимоги до мотивувальної частини судових рішень: суд має не тільки зазначати, що акт чи дія суб'єкта владних повноважень відповідає або не відповідає закону, а й окремо пояснювати, чи дотримано мети повноваження, меж дискреції, принципу пропорційності, права особи на участь у прийнятті рішення та вимог добросовісності.
2. Законодавчо й практично конкретизувати критерії перевірки дискреційних повноважень. Адміністративний суд не повинен підміняти собою орган публічної адміністрації, однак має перевіряти, чи не було дискрецію використано свавільно, вибірково, непропорційно або з відступом від усталеної практики без належного обґрунтування.
3. Уніфікувати судову практику щодо застосування ч. 2 ст. 2 КАС України. Доцільним є ширше використання правових позицій Верховного Суду щодо критеріїв законності, обґрунтованості, пропорційності, розсудливості та добросовісності рішень суб'єктів владних повноважень, що сприятиме однакового підходу адміністративних судів до оцінки владних актів.
4. Запровадити чіткіші стандарти оцінки якості правового регулювання. Якщо рішення суб'єкта владних повноважень ґрунтується на нечіткій,

суперечливій або непередбачуваній нормі, суд має враховувати це під час оцінки законності такого рішення та надавати перевагу тлумаченню, яке найповніше забезпечує права особи.

5. Розвивати механізми самостійного виправлення помилок адміністративними органами без необхідності звернення особи до суду. Це може передбачати обов'язок суб'єкта владних повноважень переглядати власне рішення у разі виявлення його незаконності, повідомляти особу про спосіб поновлення її прав та усувати порушення в розумний строк.
6. Посилити відповідальність посадових осіб за повторне ухвалення рішень, які вже визнавалися судами незаконними в аналогічних правовідносинах. Це сприятиме виконанню судових рішень і запобігатиме формальному ставленню суб'єктів владних повноважень до принципу законності.

Місце принципу законності в системі принципів адміністративного судочинства визначається його здатністю поєднувати формальну правомірність з реальним захистом прав особи. Принцип забезпечує підконтрольність публічної влади праву, обмежує адміністративний розсуд, формує передбачуваність правозастосування і спрямовує суд на ухвалення законного, справедливого й обґрунтованого рішення.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У першому розділі дисертації розкрито теоретико-правові та методологічні засади принципу законності в адміністративному судочинстві, з'ясовано його зв'язок із принципом верховенства права, схарактеризовано систему принципів адміністративного судочинства та визначено місце законності серед засад здійснення правосуддя у публічно-правових спорах.

1. Обґрунтовано, що законність у сучасній правовій доктрині не може розглядатися як самостійне й відокремлене від верховенства права явище. Її зміст доцільно визначати у взаємозв'язку з верховенством права, правовою

визначеністю, належною процедурою, заборною свавільності, якістю закону та реальним захистом прав людини. За такого підходу законність постає не як суто формальна вимога дотримання чинних норм, а як комплексна адміністративно-правова засада, що передбачає відповідність закону Конституції України, ідеї права, справедливості та правам людини.

2. Доведено, що зміст законності у сфері судової влади має формальний, матеріальний і процедурний виміри. Формальний вимір виявляється в обов'язку суду, учасників процесу та суб'єктів владних повноважень діяти відповідно до норм права; матеріальний – у вимозі відповідності правового регулювання конституційним цінностям, правам людини, справедливості та забороні свавільності; процедурний – у необхідності дотримання належної судової та адміністративної процедури, мотивованості рішень, передбачуваності правозастосування й ефективного судового контролю.

3. Визначено, що методологічне осмислення законності у сфері судової влади потребує комплексного поєднання формально-юридичного, системного, аксіологічного, герменевтичного, функціонального та антропоцентричного підходів. Формально-юридичний підхід дає змогу встановити нормативне закріплення законності; системний – розкрити її взаємозв'язок з іншими складниками правовладдя; аксіологічний – виявити її ціннісну спрямованість на справедливість і захист прав людини; герменевтичний – забезпечити належне тлумачення правових норм; функціональний – з'ясувати її роль у діяльності судової влади; антропоцентричний – зорієнтувати зміст законності на потреби особи у відносинах із публічною владою.

4. Установлено, що методологія дослідження законності у сфері судової влади має охоплювати основні рівні існування права: правотворення, інституційне забезпечення судової влади, правозастосування, судовий контроль і виконання судових рішень. Такий підхід дає змогу розглядати законність як системне правове явище, що характеризує рівень організації судової влади, її незалежність, правову зв'язаність, процедурну впорядкованість і здатність гарантувати права та свободи людини.

5. Визначено, що принципи адміністративного судочинства становлять систему нормативно закріплених, аксіологічно зумовлених і функціонально спрямованих засад, які визначають зміст, спрямованість, межі та процесуальну форму здійснення адміністративного правосуддя. Їх значення полягає в забезпеченні справедливого, неупередженого й своєчасного розгляду публічно-правових спорів, гарантуванні ефективного судового захисту особи та формуванні належної моделі судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень.

6. Обґрунтовано, що принципи адміністративного судочинства виконують регулятивну, гарантійну, орієнтаційну та правозахисну функції. Їх зміст і значення мають оцінюватися не тільки за рівнем нормативного закріплення, а й за реальним впливом на судову практику, процесуальну поведінку учасників справи, якість мотивування судових рішень, дотримання розумних строків розгляду справ і фактичне поновлення порушених прав особи.

7. Запропоновано удосконалений підхід до класифікації принципів адміністративного судочинства за їхньою функціонально-юридичною роллю в механізмі адміністративного правосуддя. За цим критерієм доцільно виокремлювати аксіологічно-основоположні, інституційно-гарантійні, процесуально-функціональні та відновлювально-компенсаційні принципи. Така класифікація дає змогу повніше розкрити призначення кожної групи принципів, їх взаємозв'язок і практичне значення для забезпечення ефективного судового захисту у публічно-правових спорах.

8. Узагальнено, що основними проблемами реалізації принципів адміністративного судочинства є декларативність застосування окремих засад, фактична нерівність сторін у спорах із суб'єктами владних повноважень, недостатня визначеність змісту окремих принципів, тривалість судового розгляду, неоднаковість судової практики та складність реального виконання судових рішень. Подолання цих проблем потребує конкретизації змісту окремих принципів у процесуальному законодавстві, посилення вимог до

мотивування судових рішень, забезпечення процесуального балансу між особою та суб'єктом владних повноважень, уніфікації судової практики й підвищення ефективності виконання судових актів.

9. Доведено, що принцип законності посідає системоутворювальне місце в системі принципів адміністративного судочинства, оскільки встановлює нормативні межі діяльності адміністративного суду, учасників процесу та суб'єктів владних повноважень. Його значення полягає в забезпеченні впорядкованості адміністративного процесу, підконтрольності публічної влади праву, передбачуваності правозастосування та спрямуванні суду на ухвалення законного, обґрунтованого й справедливого рішення.

10. Обґрунтовано, що принцип законності в адміністративному судочинстві має багатовимірний зміст і поєднує нормативний, контрольний, гарантійний та правозахисний аспекти. Нормативний аспект виявляється у вимозі діяти на підставі, у межах повноважень і у спосіб, визначені Конституцією та законами України; контрольний – у перевірці рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень; гарантійний – у запобіганні свавільному владному втручання; правозахисний – у забезпеченні реального поновлення порушених прав, свобод і законних інтересів особи.

11. З'ясовано, що в умовах адміністративного судочинства законність не може зводитися до формального дотримання норм права. Її зміст охоплює оцінку якості правового регулювання, обґрунтованості владних рішень, меж дискреційних повноважень, пропорційності втручання, добросовісності дій суб'єкта владних повноважень і недопущення свавільного застосування адміністративного розсуду. У цьому сенсі законність виступає правовою межею дискреції публічної адміністрації та гарантією захисту особи від неправомірного владного впливу.

12. Набуло подальшого розвитку положення про правозахисну спрямованість принципу законності, відповідно до якого його реалізація передбачає обов'язок держави та суду забезпечити реальний, а не декларативний захист прав, свобод і законних інтересів особи. У цьому аспекті

законність постає як вимога правильного застосування норм матеріального й процесуального права, гарантія ефективного судового контролю та підстава для недопустимості збереження чинності судових рішень, ухвалених з істотним порушенням норм права.

13. Запропоновано авторське розуміння принципу законності в адміністративному судочинстві як нормативно закріпленої та практично спрямованої засади, відповідно до якої адміністративний суд перевіряє, чи діяли суб'єкти владних повноважень на підставі, у межах повноважень і у спосіб, визначені Конституцією та законами України, а також чи були їхні рішення обґрунтованими, пропорційними, передбачуваними, добросовісними та спрямованими на досягнення легітимної мети.

14. Підсумовано, що подальше вдосконалення реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві має здійснюватися через посилення вимог до мотивування судових рішень, конкретизацію критеріїв судового контролю за дискреційними повноваженнями, уніфікацію судової практики, підвищення стандартів якості правового регулювання, розвиток механізмів самостійного виправлення помилок адміністративними органами та посилення відповідальності посадових осіб за повторні порушення законності.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

2.1. Проблеми реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві

Адміністративне судочинство посідає особливе місце в системі правового захисту особи, оскільки саме в його межах суд перевіряє рішення, дії та бездіяльність суб'єктів владних повноважень. На відміну від багатьох інших видів судового розгляду, адміністративний процес спрямований не тільки на вирішення спору між сторонами, а й на з'ясування того, чи діяла публічна влада відповідно до права, у межах наданої компетенції, з належною метою та з дотриманням процесуальних гарантій приватної особи. Саме тому принцип законності в адміністративному судочинстві має не декларативне, а безпосередньо правозахисне значення.

У цій сфері законність не можна зводити до формального посилення на норму закону або до зовнішньої відповідності владного рішення певному нормативному припису. Її зміст є значно ширшим: він охоплює перевірку компетенції суб'єкта владних повноважень, правової підстави ухваленого рішення, способу реалізації повноваження, дотримання адміністративної процедури, обґрунтованості висновків, пропорційності втручання та реального впливу рішення на права й законні інтереси особи. За такого підходу принцип законності постає як складний процесуальний орієнтир, що спрямовує суд не лише на правильне застосування норми права, а й на змістову оцінку владної поведінки.

Особливість адміністративного судочинства полягає також у нерівності початкових позицій учасників публічно-правового спору. З одного боку, у процесі бере участь приватна особа, яка захищає своє право, свободу чи законний інтерес. З другого боку, стороною є суб'єкт владних повноважень, наділений організаційними, інформаційними, кадровими й процедурними

ресурсами. За таких умов судовий контроль за законністю виконує компенсаторну функцію: він має забезпечити реальну процесуальну рівновагу, не допустити перекидання на особу надмірного тягара доказування та вимагати від адміністративного органу переконливого обґрунтування правомірності його рішення, дії чи бездіяльності.

Важливо враховувати й те, що реалізація принципу законності в адміністративному судочинстві залежить не тільки від змісту норм процесуального закону, а й від якості їх практичного застосування. Навіть докладне нормативне закріплення повноважень суду, критеріїв перевірки адміністративних актів і прав учасників справи не гарантує належного результату, якщо судовий розгляд має формальний характер, істотні доводи сторін залишено без відповіді, судові рішення недостатньо вмотивовано, а акти, ухвалені проти суб'єктів владних повноважень, не виконано своєчасно або виконано лише частково. У таких випадках законність втрачає практичну силу, а судовий захист набуває ознак декларативності.

Проблематика реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві ускладнюється також тим, що публічне адміністрування дедалі частіше пов'язане із застосуванням дискреційних повноважень. Адміністративний орган у багатьох випадках має певний простір для вибору рішення, однак цей простір не може бути свавільним. Завдання адміністративного суду полягає не в підміні публічної адміністрації та не в ухваленні управлінського рішення замість неї, а в перевірці того, чи використано дискрецію в межах закону, відповідно до мети наданого повноваження, з урахуванням усіх істотних обставин і без порушення прав особи. Саме в цій площині принцип законності виявляє здатність обмежувати владу правом.

Не менш важливим є зв'язок законності з юридичною визначеністю та єдністю судової практики. Особа, яка звертається до адміністративного суду, повинна мати змогу передбачити загальні підходи до застосування норм права у подібних правовідносинах. Непослідовність судової практики, вибіркоче

врахування правових позицій Верховного Суду або недостатнє мотивування відступу від усталених підходів послаблюють довіру до адміністративного судочинства й створюють враження непередбачуваності судового захисту. За таких умов принцип законності потребує правильного застосування конкретної норми, послідовного, стабільного та зрозумілого правозастосування.

У цьому контексті дослідження проблем реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві має охоплювати кілька взаємопов'язаних аспектів: нормативну визначеність судової діяльності, повноту дослідження обставин справи, межі контролю за дискреційними повноваженнями, мотивованість судових рішень, процесуальну рівність сторін, тривалість розгляду адміністративних справ, виконання судових актів та єдність судової практики. Лише комплексне осмислення цих питань дає змогу з'ясувати, чому формальне закріплення принципу законності не завжди забезпечує його реальну дію у сфері адміністративного правосуддя.

Саме з цих позицій доцільно перейти до безпосереднього аналізу проблем реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві України.

Реалізація принципу законності в адміністративному судочинстві України є однією з базових умов забезпечення верховенства права, дотримання норм Конституції України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших нормативно-правових актів під час вирішення спорів між приватними особами й суб'єктами владних повноважень. У цій сфері зазначений принцип діє через сукупність процесуальних і матеріально-правових механізмів, які забезпечують правомірність судового розгляду, перевірку діяльності публічної адміністрації та реальний захист прав особи.

По-перше, важливе значення має нормативна визначеність діяльності суду, оскільки вона забезпечує чітке окреслення меж здійснення правосуддя, визначає зміст судової діяльності та створює передумови для належної дії принципу законності. У цьому контексті слушною є позиція, відповідно до

якої відсутність чіткого нормативного визначення поняття «правосуддя» та його змішування із суміжними категоріями – судоустроєм, судочинством, організацією судової влади – породжує термінологічну невизначеність і ускладнює теоретичне осмислення та правозастосовну діяльність.

У межах нашого дослідження зазначена проблема безпосередньо пов'язана з реалізацією принципу законності, оскільки він передбачає дотримання норм права, їх чіткість, узгодженість і передбачуваність. Якщо базові категорії судової діяльності не мають належного нормативного закріплення, ускладнюється визначення меж компетенції суду, змісту його повноважень і критеріїв перевірки законності судових рішень [56].

Аналіз наведених положень дає підстави стверджувати, що нормативна невизначеність поняття правосуддя трансформується у проблему реалізації принципу законності, оскільки створює передумови для різного тлумачення змісту судової діяльності, її функцій і завдань. Це може призводити до неоднакової практики застосування права, що суперечить вимогам юридичної визначеності як складника верховенства права.

Варто підтримати позицію щодо необхідності нормативного закріплення поняття правосуддя на рівні Конституції України та уточнення змісту відповідного розділу Основного Закону. У контексті адміністративного судочинства це дало б змогу чітко визначити місце суду як органу контролю за публічною владою, усунути термінологічні суперечності та забезпечити послідовніше застосування принципу законності під час вирішення публічно-правових спорів [56].

Нормативна визначеність діяльності суду є не суто теоретичною категорією, а необхідною передумовою ефективної дії принципу законності, оскільки забезпечує єдність правозастосування, передбачуваність судових рішень і належний рівень захисту прав та свобод особи.

Водночас нормативна визначеність не вичерпується самим фактом існування процесуальних норм. Вона передбачає їх змістову чіткість, внутрішню узгодженість і придатність до однакового застосування в подібних

правовідносинах. Для адміністративного судочинства це має особливе значення, оскільки суд перевіряє діяльність суб'єктів владних повноважень, а отже, повинен мати достатньо визначені правові орієнтири для оцінки меж компетенції, способу реалізації владного повноваження та дотримання прав особи.

Крім того, саме нормативна визначеність створює підґрунтя для якісного судового пізнання обставин справи. Якщо процесуальні правила чітко окреслюють обов'язки суду, межі доказування, порядок дослідження доказів і вимоги до мотивування рішення, це зменшує ризик формального розгляду справи та сприяє ухваленню обґрунтованого судового акта. Отже, нормативна визначеність безпосередньо пов'язана з наступним виявом принципу законності - обов'язком суду всебічно й об'єктивно дослідити фактичні обставини публічно-правового спору.

По-друге, принцип законності реалізується через обов'язок суду всебічно, повно та об'єктивно досліджувати обставини справи. Це передбачає не формальне застосування норм, а їх тлумачення з урахуванням практики судів вищих інстанцій та міжнародних судових установ.

У цьому аспекті показовою є позиція Верховного Суду у справі № 910/5080/21 від 12 липня 2023 року, де наголошено, що суд зобов'язаний забезпечити всебічне, повне й об'єктивне з'ясування обставин справи та належну оцінку доказів. Усебічність означає, що суд має дослідити всі юридично значущі обставини, перевірити докази в їх сукупності та взаємозв'язку, а не виходити лише з позиції однієї зі сторін. Такий підхід запобігає однобічності судового розгляду та створює передумови для ухвалення законного й обґрунтованого рішення [57].

Для цього дослідження зазначена позиція є важливою, оскільки вона розкриває практичний зміст принципу законності: законним не може вважатися рішення, ухвалене без належного дослідження доказів, без оцінки істотних доводів сторін або без мотивованого пояснення причин їх

відхилення. Законність судового рішення залежить від правильного вибору правової норми й від якості процесуального пізнання обставин справи.

Окрім того, Верховний Суд обґрунтовано пов'язує цей підхід із практикою ЄСПЛ, відповідно до якої процесуальні правила мають забезпечувати належне відправлення правосуддя та юридичну визначеність. Якщо національний суд ігнорує конкретний, доречний і важливий довід сторони, це може свідчити про порушення права на справедливий суд. Тому мотивованість судового рішення є не формальною вимогою, а необхідною умовою реалізації принципу законності [57].

В адміністративному судочинстві принцип законності слід пов'язувати з обов'язком суду не тільки застосувати відповідну норму права, а й повноцінно дослідити фактичні обставини, перевірити докази, оцінити аргументи сторін і надати переконливе мотивування. Такий підхід забезпечує не декларативну, а реальну законність судового розгляду та підвищує рівень довіри до адміністративного правосуддя.

По-третє, важливим виявом принципу законності є забезпечення правомірності діяльності суб'єктів владних повноважень. Адміністративні суди здійснюють перевірку правомірності їхніх рішень, дій чи бездіяльності, оцінюючи їх відповідність вимогам законодавства, принципам розумності, пропорційності та недискримінації.

У цьому аспекті адміністративне судочинство виконує не лише функцію вирішення конкретного спору між особою та суб'єктом владних повноважень, а й ширшу контрольну функцію щодо публічної адміністрації. Судова перевірка дає змогу встановити, чи діяла адміністрація в межах наданої компетенції, чи не допустила свавільного втручання у права особи, чи обрала належний спосіб реалізації повноваження та чи дотрималася справедливого балансу між публічним інтересом і приватними правами. Саме тому принцип законності в адміністративному судочинстві має подвійне спрямування: він забезпечує захист конкретної особи й водночас підтримує правовий порядок у сфері публічного управління.

Особливого значення набуває те, що адміністративний суд перевіряє не доцільність управлінського рішення як такого, а його правомірність. Це означає, що суд не підміняє суб'єкта владних повноважень у здійсненні адміністративного розсуду, проте зобов'язаний установити, чи було цей розсуд реалізовано відповідно до закону, із належною метою, добросовісно, розсудливо та пропорційно. Такий підхід дає змогу зберегти межу між публічним адмініструванням і судовим контролем, не послаблюючи при цьому правозахисного призначення адміністративного судочинства.

З огляду на це слушною є позиція, за якою адміністративне судочинство розглядають як спосіб забезпечення публічного порядку через поєднання організаційного, матеріального та процесуального аспектів. У праці О. Яреми підкреслено, що механізм адміністративно-правового регулювання охоплює, з одного боку, систему органів публічної влади, а з іншого – систему адміністративного судочинства, яка здійснює контроль за реалізацією публічної влади [58, с. 264].

Позиція є важливою, оскільки дає змогу розглядати принцип законності не тільки як вимогу до окремого судового рішення, а як складник ширшого механізму впорядкування публічного управління. Адміністративний суд, вирішуючи публічно-правовий спір, захищає права конкретної особи та водночас перевіряє, чи функціонує публічна адміністрація відповідно до закону, чи не порушує меж своїх повноважень і чи не створює загрози публічному порядку.

З огляду на це реалізація принципу законності в адміністративному судочинстві виявляється в перевірці правомірності конкретного рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, а також у забезпеченні належного функціонування публічного управління загалом. У цьому аспекті законність виконує індивідуально-правозахисну функцію, оскільки спрямована на поновлення порушених прав конкретної особи, та публічно-стабілізаційну функцію, адже сприяє усуненню неправомірних управлінських практик і відновленню правового порядку у сфері державного управління.

Ефективна дія принципу законності є необхідною умовою дієвого адміністративного судочинства та належного судового контролю за публічною владою.

По-четверте, суттєвим виявом законності є обґрунтованість судових рішень. Кожне рішення має ґрунтуватися на чітко встановлених фактичних обставинах, належних доказах і правильному застосуванні норм права.

Попри нормативне закріплення принципу законності та його важливе місце в системі адміністративного судочинства, практичне застосування цієї засади супроводжується низкою проблем. Вони мають процесуальний та інституційний виміри, оскільки пов'язані з якістю законодавства, поведінкою суб'єктів владних повноважень, навантаженням на суди, єдністю судової практики та фактичним виконанням судових рішень.

Однією з основних проблем є формальне застосування принципу законності. На практиці законність інколи ототожнюють із наявністю правової норми, на яку посилається суб'єкт владних повноважень або суд. Проте така позиція є звуженою, оскільки сама наявність норми ще не свідчить про правомірність рішення, дії чи бездіяльності. Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1]. Для дотримання законності недостатньо формально послатися на закон: необхідно встановити, чи мав суб'єкт владних повноважень відповідну компетенцію, чи діяв у визначених межах і чи дотримався встановленої процедури.

У сфері адміністративного судочинства ця проблема особливо помітна під час перевірки рішень суб'єктів владних повноважень. Частина 2 ст. 2 КАС України передбачає, що адміністративні суди мають оцінювати рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень за критерієм формальної відповідності закону та за такими змістовими критеріями, як використання повноваження з належною метою, обґрунтованість, безсторонність,

добросовісність, розсудливість, пропорційність, рівність перед законом, своєчасність і врахування права особи на участь у процесі прийняття рішення [25]. Законність у цьому випадку має комплексний характер і передбачає перевірку формальних та змістових параметрів владного рішення.

Формальний підхід до законності є небезпечним тим, що дозволяє залишити чинним рішення, яке зовні має правову підставу, однак фактично не відповідає меті наданого повноваження, порушує баланс між публічним інтересом і правами особи або ухвалене без належного врахування обставин конкретної справи. У такій ситуації принцип законності втрачає правозахисне значення і перетворюється на суто технічну вимогу. Натомість ст. 242 КАС України прямо встановлює, що судове рішення має бути законним і обґрунтованим, тобто ухваленим на підставі повно й всебічно з'ясованих обставин справи з наданням оцінки всім аргументам учасників [25].

Подолання формального підходу до принципу законності потребує переходу від моделі «наявності правової норми» до моделі змістової перевірки правомірності владного рішення. У такій моделі адміністративний суд має оцінювати відповідність акта закону, мету використання повноваження, спосіб ухвалення рішення, пропорційність втручання, обґрунтованість і добросовісність дій суб'єкта владних повноважень. Це дає змогу забезпечити реальну дію принципу законності в адміністративному судочинстві.

Другою суттєвою проблемою є нечіткість меж дискреційних повноважень суб'єктів владних повноважень. У публічному управлінні дискреція потрібна, оскільки адміністративний орган не завжди може діяти за абсолютно жорстким алгоритмом і в окремих випадках має обрати один із кількох правомірних варіантів рішення. У науковій літературі дискреційні повноваження визначають як можливість суб'єкта владних повноважень на власний розсуд визначати вид і зміст управлінського рішення або обирати один із кількох варіантів, передбачених нормативно-правовим актом [59].

Водночас така характеристика стосується передусім діяльності органів публічного адміністрування й не може бути механічно перенесена на судову

владу. Дискреція адміністративного органу пов'язана з ухваленням управлінського рішення, а судова дискреція має контрольний і правозахисний зміст: суд не обирає замість органу доцільний варіант управлінської поведінки, а перевіряє, чи було адміністративний розсуд реалізовано на підставі, у межах повноважень, у спосіб і з метою, визначеними законом.

Надто широке або нечітко визначене адміністративне повноваження створює ризик вибіркового, непослідовного чи несправедливого застосування закону. Якщо закон не встановлює зрозумілих критеріїв вибору одного з кількох можливих рішень, суб'єкт владних повноважень може фактично діяти без належних правових обмежень. Для адміністративного суду це створює додаткову складність: він має контролювати законність реалізації адміністративної дискреції, однак не повинен підміняти собою орган публічної адміністрації та ухвалювати управлінське рішення замість нього. Тому нечіткість меж дискреційних повноважень слід розглядати як одну з істотних перешкод належній реалізації принципу законності.

Третьою проблемою є неоднаковість судової практики у справах щодо перевірки рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Навіть за наявності однакових або подібних обставин адміністративні суди можуть по-різному оцінювати законність владного рішення, що знижує передбачуваність судового захисту й ускладнює для особи розуміння можливого результату звернення до суду.

У цьому контексті слушною є позиція, за якою судову практику слід розглядати не тільки як сукупність судових рішень, а і як важливий засіб тлумачення права, подолання прогалин законодавства та забезпечення однакового правозастосування. У працях І. Соколової та А. Філіппової звернено увагу на те, що судова практика, хоча формально не ототожнюється із судовим прецедентом, фактично впливає на подальше вирішення подібних справ і сприяє формуванню сталих правових підходів [60].

Для адміністративного судочинства це має особливе значення, оскільки суд, перевіряючи реалізацію адміністративної дискреції, застосовує формальні

критерії законності та оцінні категорії – пропорційність, добросовісність, розсудливість, обґрунтованість, рівність. Такі критерії потребують сталої та послідовної практики, адже за її відсутності однакові за змістом владні рішення можуть отримувати різну судову оцінку. Чинний КАС України прямо орієнтує суди на врахування висновків Верховного Суду щодо застосування норм права, а у типових адміністративних справах – на врахування правових висновків, викладених у рішенні Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи, тому неоднаковість судової практики у спорах щодо дискреційних повноважень слід розглядати не тільки як процесуальну проблему, а як чинник, що послаблює принцип юридичної визначеності, рівності осіб перед законом і довіри до адміністративного судочинства.

Окремої уваги потребує недостатній рівень мотивування судових рішень. У цьому аспекті слушною є позиція, за якою мотивованість судового рішення виступає однією з гарантій реалізації принципу верховенства права. У дослідженні Я. Берназюка наголошено, що недотримання судами вимоги щодо належного мотивування рішення може призводити до порушення фундаментальних засад правосуддя та конституційних прав особи, оскільки саме мотивувальна частина дає змогу зрозуміти логіку судового висновку, перевірити його законність і забезпечити ефективне оскарження [61].

У справах адміністративної юрисдикції ця проблема має особливе значення, адже суд перевіряє не тільки формальну відповідність рішення суб'єкта владних повноважень закону, а й те, чи діяв адміністративний орган у межах наданих повноважень, із належною метою, добросовісно, розсудливо, пропорційно та без ознак свавілля. Тому законне судове рішення має бути не тільки формально правильним, а й переконливо обґрунтованим. Якщо суд обмежується загальними посиланнями на норми права без пояснення, чому саме ці норми застосовано до конкретних обставин справи, учасники процесу не отримують повного розуміння мотивів суду. Це ускладнює апеляційне чи касаційне оскарження, знижує довіру до суду та створює враження формального правосуддя.

З огляду на наведений підхід мотивованість судового рішення доцільно розглядати як якісний критерій судового контролю за публічною адміністрацією. Вона передбачає, що суд має надати відповіді на істотні аргументи сторін, оцінити докази, пояснити вибір застосованих норм права та чітко викласти мотиви, на яких ґрунтується його позиція. Саме такий підхід відповідає стандартам справедливого судового розгляду, оскільки підтверджує, що сторони були почуті, а рішення є результатом не формального відтворення законодавчих положень, а неупередженого аналізу обставин справи [61].

Недостатня мотивованість судових рішень у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності адміністративних органів є не тільки процесуальним недоліком, а й проявом слабкості судового захисту прав особи. Подолання цієї проблеми потребує сталої практики, за якої суди окремо обґрунтовують перевірку меж дискреції адміністративного органу, мети владного рішення, пропорційності втручання, дотримання процедурних гарантій та відсутності свавільного підходу.

Важливою проблемою є низька якість окремих нормативно-правових актів, які застосовують у публічному адмініструванні. Нечіткі, суперечливі або надмірно складні норми ускладнюють їх правильне застосування для суб'єктів владних повноважень і судів. У таких умовах особа не завжди може передбачити правові наслідки своєї поведінки, а адміністративний орган отримує надто широкий простір для власного тлумачення. Це прямо впливає на принцип законності, адже законність неможлива без якісного, доступного й передбачуваного правового регулювання.

Ще однією проблемою є фактична нерівність приватної особи та суб'єкта владних повноважень у публічно-правовому спорі. Формально сторони адміністративної справи мають рівні процесуальні права, однак суб'єкт владних повноважень зазвичай володіє ширшими інформаційними, організаційними й кадровими ресурсами: має доступ до службових документів, внутрішніх процедур, реєстрів, матеріалів перевірок і

професійного юридичного супроводу. Натомість приватна особа нерідко змушена оскаржувати владне рішення, не маючи повного доступу до інформації, на підставі якої рішення ухвалено. Тому формальна рівність сторін у таких спорах не завжди гарантує реальну процесуальну рівновагу.

З позиції адміністративного суду така ситуація потребує активного виконання правозахисної функції. Завдання адміністративного судочинства полягає в ефективному захисті прав особи від порушень суб'єктів владних повноважень; при цьому суд перевіряє, чи діяла публічна адміністрація на підставі, у межах повноважень і в спосіб, визначені законом, чи використовувала повноваження з належною метою, обґрунтовано, добросовісно, розсудливо й пропорційно. Суд має оцінити доводи приватної особи й вимагати від суб'єкта владних повноважень пояснення фактичних і правових підстав ухваленого рішення [62].

Цей підхід узгоджується з процесуальною природою адміністративного судочинства, у якому суд наділений повноваженнями щодо офіційного з'ясування всіх обставин справи, зокрема може виявляти та вимагати докази з власної ініціативи. Окрім того, у справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень саме на відповідача покладено обов'язок доведення правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності, а також обов'язок подати суду всі наявні документи й матеріали, які можуть бути доказами у справі. Це означає, що суд не повинен перекладати на приватну особу тягар доведення тих обставин, які перебувають у сфері інформаційного контролю адміністративного органу.

У справах за участю суб'єкта владних повноважень і суб'єкта приватного права особливого значення набуває принцип пропорційності. Його застосування дає змогу забезпечити розумний баланс між публічним інтересом і правами приватної особи, а також перевірити, чи були обрані державою засоби впливу обґрунтованими й мінімально обтяжливими для особи. З погляду суду подолання фактичної нерівності сторін полягає не в наданні переваги приватній особі, а в забезпеченні такого процесуального

режиму, за якого владний суб'єкт зобов'язаний переконливо довести законність, необхідність і співмірність свого рішення чи дії [62].

Принцип законності в адміністративному судочинстві може бути ефективним лише за умови, що суд не обмежується формальною перевіркою наявності повноважень у суб'єкта публічної адміністрації, а з'ясовує реальний зміст його дій, мету втручання, обсяг використаної дискреції, достатність доказів і вплив рішення на права приватної особи. Така судова практика здатна нейтралізувати фактичний дисбаланс між сторонами, запобігти адміністративному свавіллю та забезпечити реальну, а не декларативну рівність учасників публічно-правового спору.

Суттєвою проблемою є тривалість розгляду адміністративних справ. Навіть правильно ухвалене рішення може втратити практичну цінність, якщо його прийнято надто пізно. Для особи, права якої порушено владним рішенням, час часто має вирішальне значення: затримка у вирішенні справи може призвести до матеріальних втрат, втрати соціальних гарантій, неможливості реалізувати певне право або поглиблення правового конфлікту, тому принцип законності має оцінюватися не тільки через правильність рішення, а й через своєчасність судового захисту.

З огляду на це заслуговує на увагу позиція, відповідно до якої порядок розгляду адміністративних справ доцільно аналізувати з урахуванням стадійності адміністративного судочинства. У праці І. Качур адміністративне судочинство розглянуто як структурований процес, у межах якого рух справи відбувається через послідовні процесуальні стадії: відкриття провадження, підготовку справи до судового розгляду, розгляд справи по суті, апеляційне та касаційне провадження, перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, а також виконання судового рішення. Такий підхід важливий для аналізу проблеми строків, оскільки надмірна тривалість розгляду справи найчастіше виникає не тільки на етапі ухвалення рішення, а внаслідок затримок на різних стадіях адміністративного процесу [63].

З позиції адміністративного суду стадійність процесу має виконувати не формальну, а гарантійну функцію. Кожна стадія повинна забезпечувати своєчасне просування справи до остаточного та виконуваного рішення, а не створювати додаткові процесуальні бар'єри. Показовим є висновок про те, що проходження кожної адміністративної справи через усі етапи в межах стадії судового процесу не є обов'язковим і залежить від обставин справи, волі учасників та розсуду суду. Такий підхід дає підстави стверджувати, що суд має активно управляти процесом: своєчасно вирішувати питання про відкриття провадження, не допускати необґрунтованого затягування підготовчого провадження, забезпечувати концентрацію доказів, запобігати зловживанню процесуальними правами та застосовувати спрощені процесуальні механізми там, де характер спору це дозволяє [63].

Особливого значення набуває також виконання судового рішення. У науковій літературі обґрунтовано належність виконання судових рішень в адміністративних справах до структури адміністративного судочинства, а не до зовнішнього щодо нього етапу. Для цього дослідження це має принципове значення: своєчасність судового захисту не може завершуватися лише датою ухвалення рішення, адже реальне поновлення порушеного права настає після його виконання. Якщо судове рішення залишається невиконаним або виконується із суттєвою затримкою, принцип законності втрачає практичний зміст, а судовий захист стає декларативним [63].

Тривалість розгляду адміністративних справ доцільно розглядати не тільки як організаційну проблему судової системи, а як чинник, що безпосередньо впливає на ефективність принципу законності. Законне рішення, ухвалене із суттєвим запізненням або залишене без належного виконання, не забезпечує повноцінного захисту прав особи. Тому своєчасність розгляду, раціональна організація процесуальних стадій і контроль за виконанням судових рішень мають бути невід'ємними критеріями якості адміністративного судочинства.

Окремо слід виділити проблему виконання судових рішень у справах проти суб'єктів владних повноважень. Якщо суд визнав рішення, дію чи бездіяльність незаконними, але відповідний орган не виконує рішення належним чином або виконує його формально, принцип законності фактично не досягає своєї мети. У такому випадку особа отримує судове підтвердження своєї правоти, але не отримує реального поновлення порушеного права. Це підриває авторитет адміністративного судочинства та зменшує довіру до судового захисту.

Ще однією проблемою є повторюваність однотипних порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Навіть після того, як суд визнає певну практику незаконною, аналогічні рішення можуть ухвалюватися повторно щодо інших осіб. Це свідчить про недостатній превентивний вплив судового контролю. У таких випадках проблема полягає не тільки в окремому порушенні, а в системній адміністративній практиці, яка не змінюється навіть після судового втручання.

Важливим є і питання недостатнього врахування правових позицій Верховного Суду адміністративними органами та судами нижчих інстанцій. Єдність правозастосування є важливою умовою законності, оскільки особа повинна мати можливість передбачити, як буде застосовано норму права в аналогічних правовідносинах. Кодекс адміністративного судочинства України прямо передбачає, що під час вибору й застосування норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду. Відповідно, ігнорування таких висновків або їх вибіркоче застосування створює ризик неоднакового судового захисту та послаблює юридичну визначеність.

У цьому контексті показовими є міркування, відповідно до яких стабільність правових позицій пов'язується з юридичною визначеністю та передбачуваністю судових рішень як складниками верховенства права. У праці М. Кочерова звернено увагу на те, що громадяни й бізнес мають мати можливість покладатися на попередні судові рішення та прогнозувати

юридичні наслідки власних дій чи бездіяльності. Для адміністративного судочинства це має особливе значення, адже спір із суб'єктом владних повноважень завжди стосується індивідуального інтересу особи та загальної довіри до публічної адміністрації й судового контролю за нею [64].

З погляду судів нижчих інстанцій правові позиції Верховного Суду мають виконувати орієнтаційну й уніфікаційну функції. Суд першої чи апеляційної інстанції не повинен механічно цитувати постанову Верховного Суду, однак зобов'язаний перевірити, чи є правовідносини подібними, чи застосовано ту саму норму права, чи не змінився нормативний контекст і чи не існує актуальнішого висновку Верховного Суду. Якщо суд відступає від правової позиції або вважає її незастосовною, таке рішення потребує окремого й переконливого мотивування. Без цього виникає враження непослідовності судової практики, а сама вимога законності зводиться до формального посилення на норму права без забезпечення однакового її застосування [64].

З позиції адміністративних органів значення правових позицій Верховного Суду є не меншим. Суб'єкт владних повноважень має враховувати усталені висновки Верховного Суду ще на етапі ухвалення адміністративного рішення, а не лише після звернення особи до суду. Якщо орган публічної адміністрації продовжує застосовувати норму права всупереч сформованій судовій практиці, це штучно збільшує кількість спорів, перекладає на особу тягар судового захисту та суперечить принципам добросовісності, розсудливості й належного врядування. Тому правова позиція Верховного Суду має бути не лише аргументом у судовому процесі, а й практичним орієнтиром для адміністративної діяльності.

Для цього дослідження важливим є і застереження щодо нестабільності окремих правових позицій. Часті або недостатньо вмотивовані відступи від попередніх висновків Верховного Суду можуть послаблювати передбачуваність правозастосування [64]. Водночас сам по собі розвиток судової практики не є негативним явищем, якщо він зумовлений зміною законодавства, рішеннями Конституційного Суду України, практикою

Європейського суду з прав людини або потребою виправити попередній помилковий підхід. Проблемним є не відступ як такий, а відсутність чітких, зрозумілих і стабільних критеріїв такого відступу.

Недостатнє врахування правових позицій Верховного Суду адміністративними органами та судами нижчих інстанцій слід розглядати як одну з перешкод належній реалізації принципу законності. Ця проблема послаблює передбачуваність судового захисту, ускладнює формування єдиних стандартів правозастосування та створює ризик повторення однотипних спорів у відносинах із публічною адміністрацією.

Єдність правозастосування має розглядатися не тільки як внутрішня проблема судової системи, а як необхідна умова ефективного адміністративно-правового захисту особи. Передбачувана, стабільна й належно мотивована практика Верховного Суду, а також її послідовне врахування адміністративними органами та судами нижчих інстанцій здатні зменшити кількість однотипних спорів, підвищити якість адміністративних рішень і зміцнити довіру до судового контролю за публічною адміністрацією.

Окрім того, проблемною залишається недостатня правова культура окремих суб'єктів публічної адміністрації. Принцип законності неможливо забезпечити лише через формальне існування законів і судового контролю. Він потребує усвідомлення посадовими особами того, що владні повноваження є не привілеєм, а юридично обмеженим інструментом служіння публічному інтересу й захисту прав людини. Якщо посадова особа сприймає закон як перешкоду, а не як межу власної діяльності, це неминуче породжує порушення прав особи.

Проблеми реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві мають комплексний характер. Вони стосуються судового розгляду, якості адміністративної діяльності, законодавчої техніки, виконання судових рішень, єдності судової практики та правової культури публічної влади. Їх наявність свідчить про те, що формальне закріплення принципу

законності саме по собі не гарантує його належної дії у сфері адміністративного правосуддя.

Особливого значення набуває подолання формального підходу до законності, за якого правомірність владного рішення зводиться до наявності нормативної підстави. В адміністративному судочинстві законність слід оцінювати через взаємопов'язані критерії: компетенцію суб'єкта владних повноважень, мету використання повноваження, дотримання процедури, обґрунтованість рішення, пропорційність втручання, добросовісність адміністративного органу й реальний вплив рішення на права особи.

Не менш важливими є проблеми нечіткості меж адміністративного розсуду, неоднаковості судової практики, недостатньої мотивованості судових рішень, низької якості окремих нормативно-правових актів, фактичної нерівності приватної особи й суб'єкта владних повноважень, тривалості розгляду адміністративних справ та складності виконання судових рішень. Кожна з цих проблем послаблює практичну дію принципу законності й перешкоджає ефективному судовому захисту у публічно-правових спорах.

Узагальнення наведеного дає підстави стверджувати, що реалізація принципу законності в адміністративному судочинстві залежить не тільки від наявності відповідних нормативних приписів, а й від якості їх застосування судами та суб'єктами владних повноважень. Законність у цій сфері має забезпечувати не формальну відповідність дії чи рішення закону, а реальну підконтрольність публічної влади праву, передбачуваність адміністративної практики, належне мотивування судових актів і фактичне поновлення порушених прав особи.

Виявлені проблеми потребують подальшого наукового осмислення та вироблення цілісного механізму їх подолання. Саме тому наступні підрозділи доцільно спрямувати на аналіз процесуальних запобіжників порушень принципу законності та обґрунтування напрямів удосконалення механізму забезпечення законності в адміністративному судочинстві.

Водночас подолання зазначених проблем не може обмежуватися лише констатацією недоліків судової практики чи окремих прогалин процесуального законодавства. Йдеться про потребу системного підходу, за якого принцип законності розглядатиметься як наскрізна вимога до всіх етапів адміністративного судочинства: від відкриття провадження та з'ясування обставин справи до ухвалення мотивованого судового рішення і забезпечення його фактичного виконання. За такого підходу адміністративний суд має виконувати не тільки функцію реагування на вже допущене порушення, а й превентивну функцію, спрямовану на запобігання повторенню неправомірних управлінських практик.

Особливого значення набуває формування таких процесуальних запобіжників, які здатні нейтралізувати фактичну нерівність приватної особи й суб'єкта владних повноважень, забезпечити повноту доказування, підвищити якість мотивування судових рішень та гарантувати реальність судового захисту. Саме ці запобіжники мають створити умови, за яких принцип законності діятиме не декларативно, а як практичний інструмент обмеження публічної влади правом. У цьому контексті подальший аналіз процесуальних механізмів запобігання порушенням законності є необхідним для визначення шляхів удосконалення адміністративного судочинства та посилення його правозахисного потенціалу.

2.2. Основні запобіжники порушень принципу законності в адміністративному законодавстві

Порушення принципу законності в адміністративно-правовій сфері не завжди виявляється лише в очевидному невиконанні норми закону чи прямому перевищенні владних повноважень. Нерідко воно виникає через неповноту процедури, нечіткість правового регулювання, формальне мотивування адміністративного акта, надмірне використання дискреції, несвоєчасний розгляд справи або фактичну неможливість особи ефективно оскаржити рішення, дію чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень. Саме тому

запобігання таким порушенням потребує не окремих реактивних заходів після виникнення спору, а цілісної системи правових, процесуальних та інституційних запобіжників.

У цьому контексті запобіжники порушень принципу законності доцільно розглядати як сукупність правових засобів, які мають попереджати свавільне владне втручання, забезпечувати передбачуваність адміністративної діяльності та створювати умови для своєчасного поновлення порушених прав особи. Їхнє призначення полягає не лише в тому, щоб виправити вже допущене порушення, а й у тому, щоб мінімізувати саму можливість його виникнення. За такого підходу законність постає не як абстрактна вимога до поведінки публічної адміністрації, а як практичний режим організації адміністративної діяльності й судового контролю за нею.

Особливе значення має те, що система запобіжників повинна діяти на кількох рівнях. Перший рівень пов'язаний із якістю нормативного регулювання: закон має чітко визначати компетенцію адміністративного органу, межі його розсуду, порядок ухвалення рішення, строки розгляду справи та права особи у відповідній процедурі. Другий рівень охоплює саму адміністративну процедуру, у межах якої особі має бути гарантовано можливість подати пояснення, надати докази, ознайомитися з матеріалами справи, отримати вмотивоване рішення та зрозуміти порядок його оскарження. Третій рівень становить адміністративне судочинство, яке забезпечує зовнішню перевірку владного рішення, дії чи бездіяльності з позиції права, пропорційності, обґрунтованості й дотримання процесуальних гарантій.

У сфері адміністративного судочинства запобіжники порушень законності мають особливо виразний правозахисний зміст. Це зумовлено природою публічно-правового спору, у якому приватна особа протистоїть суб'єкту владних повноважень, наділеному організаційною, інформаційною та процедурною перевагою. За таких умов суд не може обмежитися формальною перевіркою наявності правової підстави для оспорюваного рішення. Він має

з'ясувати, чи діяла адміністрація в межах компетенції, чи використала повноваження з належною метою, чи дотрималася процедури, чи врахувала істотні обставини справи та чи не допустила непропорційного втручання у права особи.

Запобіжне значення адміністративного судочинства полягає також у тому, що воно впливає не тільки на конкретний спір, а й на подальшу адміністративну практику. Судове рішення, у якому чітко визначено межі законної поведінки суб'єкта владних повноважень, виконує орієнтаційну функцію для інших органів публічної адміністрації та сприяє формуванню сталої практики правомірного застосування норм. У цьому сенсі адміністративний суд не лише поновлює порушене право конкретної особи, а й запобігає повторенню подібних порушень у майбутньому.

Водночас ефективність запобіжників залежить від їх системності. Доступ до суду, незалежний і неупереджений склад суду, рівність учасників процесу, офіційне з'ясування обставин справи, спеціальний розподіл обов'язку доказування, мотивована оцінка доказів, забезпечення позову, інстанційний перегляд і контроль за виконанням судових рішень не можуть діяти ізольовано. Кожен із цих елементів посилює інші й разом із ними формує процесуальну конструкцію, здатну забезпечити реальну, а не декларативну дію принципу законності.

Саме тому дослідження основних запобіжників порушень принципу законності в адміністративному законодавстві потребує переходу від загального визнання значення законності до аналізу конкретних механізмів, за допомогою яких її забезпечують у публічно-правових відносинах. Насамперед ідеться про ті засоби адміністративного судочинства, які дають змогу перевірити правомірність діяльності публічної адміністрації, усунути наслідки незаконного владного втручання та не допустити повторення аналогічних порушень.

У системі забезпечення законності адміністративне судочинство посідає особливе місце, оскільки саме в ньому відбувається остаточна перевірка того,

чи діяла публічна адміністрація на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією і законами України. Кодекс адміністративного судочинства України визначає завданням адміністративного судочинства справедливе, неупереджене і своєчасне вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин для ефективного захисту прав, свобод та інтересів осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [25]. У справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності таких суб'єктів суд перевіряє формальну правову підставу, межі повноваження, мету його використання, обґрунтованість, безсторонність, пропорційність, урахування права особи на участь у процесі прийняття рішення та своєчасність дій адміністративного органу. Через таку законодавчу модель адміністративне судочинство виконує відновлювальну й превентивну функції.

Першим і базовим запобіжником порушень принципу законності є гарантований доступ до адміністративного суду. КАС України закріплює право кожної особи звернутися до суду, якщо вона вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушено її права, свободи або законні інтереси. Важливо, що Кодекс не обмежується загальною декларацією права на позов, а прямо визначає способи судового захисту: визнання акта протиправним і його скасування, визнання дій протиправними та зобов'язання утриматися від певних дій, визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити дії, встановлення наявності чи відсутності компетенції, а також інші способи, що не суперечать закону й забезпечують ефективний захист. Додатково стаття 6 КАС України гарантує можливість звернення до адміністративного суду безпосередньо на підставі Конституції України. Це істотно зменшує ризик того, що незаконне управлінське рішення залишиться поза межами судового контролю [25].

У контексті гарантованого доступу до суду як первинного запобіжника порушень принципу законності доцільно врахувати підходи сучасних науковців. У працях В. Горбалінського право на судовий захист розглянуто не тільки як право на звернення до суду, а як комплексну процесуальну гарантію,

що охоплює можливість подати позов, обрати спосіб захисту, вимагати розгляду справи незалежним судом, отримати законне й обґрунтоване рішення та домогтися його виконання. У цьому підході важливим є те, що доступ до суду не зводиться до формального «входу» в процес, а охоплює весь цикл реалізації права на захист. Саме тому ефективність правосуддя пов'язується з реальною, а не декларативною можливістю особи скористатися незабороненими законом способами судового захисту [65].

В іншому аспекті проблему доступу до адміністративного правосуддя досліджено в умовах війни. У працях А. Герича акцент перенесено з абстрактної доступності на її ефективність у конкретних надзвичайних умовах. Доведено, що право на звернення до суду не втрачає значення під час воєнного стану, однак його реальна реалізація залежить від організаційних і технологічних рішень: зміни територіальної підсудності, недопущення надмірного процесуального формалізму, поновлення строків, розвитку дистанційного та електронного судочинства. Доступ до суду постає процесуальним правом й індикатором здатності судової системи зберігати законність в умовах фактичної дезорганізації звичних форм судочинства [66].

Водночас у науковій літературі звернено увагу й на межі доступу до адміністративного суду. У працях О. Констанція обґрунтовано, що право на захист в адміністративному судочинстві виникає тоді, коли особа доводить порушення саме її суб'єктивного публічного права, свободи або законного інтересу. Конструкція *locus standi* виконує функцію процесуального фільтра, який, з одного боку, забезпечує доступ до правосуддя для особи, права чи інтереси якої порушено діями суб'єкта владних повноважень, а з іншого – унеможлиблює перетворення адміністративного суду на майданчик для абстрактного оспорювання актів влади чи подання популістських позовів *actio popularis*. У контексті цього дослідження такий підхід має особливе значення, оскільки показує: гарантований доступ до суду є базовим запобіжником порушень принципу законності, однак не означає необмеженого процесуального допуску без встановлення юридичної заінтересованості [67].

Аналіз наведених наукових підходів дає підстави стверджувати, що гарантований доступ до суду в адміністративному судочинстві слід розуміти як поєднання трьох взаємопов'язаних елементів: формальної можливості особи звернутися до суду; реальної спроможності отримати ефективний судовий розгляд без надмірних процедурних перешкод; наявності процесуальних критеріїв, які відмежовують справжній публічно-правовий спір від абстрактного чи популярного позову. У такому поєднанні доступ до суду набуває значення повноцінного запобіжника порушень принципу законності, оскільки не дозволяє незаконному управлінському рішенню залишитися поза судовим контролем і водночас не допускає необґрунтованого втручання суду у сферу дискреції публічної адміністрації.

Другим запобіжником є орієнтація суду на принцип верховенства права як змістовий критерій перевірки законності. КАС України встановлює, що суд під час вирішення справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями й визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а також застосовує цей принцип з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Це має особливе значення для запобігання формальному підходу до законності, за якого владне рішення оцінювалося б лише за зовнішньою відповідністю закону. У межах адміністративного судочинства законність не відокремлюється від справедливості, пропорційності, юридичної визначеності та ефективного захисту прав людини.

Третім запобіжником слід визнати рівність учасників процесу перед законом і судом. У публічно-правовому спорі приватна особа часто фактично перебуває в слабшому становищі порівняно із суб'єктом владних повноважень, який володіє організаційним ресурсом, адміністративною інформацією та доступом до матеріалів, що стали підставою для ухвалення оспорюваного рішення. Саме тому КАС України прямо закріплює принцип рівності всіх учасників процесу перед законом і судом та забороняє привілеї чи обмеження за будь-якими ознаками. Завдяки цьому судове провадження

набуває компенсаторного значення: воно покликане не просто фіксувати процесуальну рівність, а фактично вирівнювати правові можливості сторін у спорі з владою.

З позиції рівності учасників процесу перед законом і судом як самостійного запобіжника порушень принципу законності доцільно звернутися до наукових підходів, які розкривають формальний і компенсаторний зміст цієї засади. У дослідженнях Ж. Мельник-Томенко обґрунтовано, що принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом є однією з провідних процесуальних засад адміністративного судочинства, а його зміст не вичерпується заборонаю дискримінації. Спираючись на позицію Конституційного Суду України, дослідниця наголошує, що йдеться про гарантовані державою рівні права на судовий захист і на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку. Особливість адміністративного судочинства полягає в тому, що формальна рівність сторін у процесі потребує додаткового процесуального наповнення з огляду на нерівність сторін у матеріальних публічно-правових відносинах, тому в адміністративному процесі суд не може залишатися суто пасивним арбітром, а повинен вживати заходів для вирівнювання процесуальних позицій сторін, зокрема через активну роль у з'ясуванні обставин та через покладення тягара доказування на суб'єкта владних повноважень [68].

Близьку за змістом позицію представлено у працях С. Бондарчука, де принцип рівності пов'язано з однаковим застосуванням закону та з однаковою можливістю сторін реалізовувати свої процесуальні інтереси. Рівність учасників адміністративного процесу перед законом і судом означає відсутність будь-яких обмежень чи переваг з боку суду щодо реалізації їх матеріальних та процесуальних прав. Водночас в адміністративному процесі активна роль суду є не відступом від принципу рівності, а способом його реального забезпечення. Через додаткові обов'язки суб'єкта владних повноважень, зокрема щодо доведення правомірності своїх рішень, дій чи

бездіяльності та подання всіх наявних доказів, досягається фактичне вирівнювання можливостей сторін у суді [69].

Ширше розуміння рівності як стандарту адміністративного судочинства запропоновано в дослідженні Е. Юркова. У цьому підході рівність розглянуто не як ізольований техніко-процесуальний принцип, а як складник справедливого суду, верховенства права та людиноцентричного змісту правосуддя. Наголошено, що рівність в адміністративному судочинстві має розумітися через єдність доступу до правосуддя, змагальності, мотивованості рішень, належного дослідження доказів та недопущення дискримінації. Особливо важливим є висновок про те, що рівність сторін не є автономною засадою, а перебуває у взаємозв'язку з іншими процесуальними гарантіями. Це дає змогу поглибити висновок про те, що рівність учасників процесу перед законом і судом виконує роль запобіжника порушень законності через взаємодію з офіційним з'ясуванням обставин, мотивуванням судового рішення, гласністю, змагальністю та правом на справедливий суд [70].

Такий підхід є особливо важливим для адміністративного судочинства, оскільки у спорах із суб'єктами владних повноважень рівність сторін не може бути забезпечена лише формальним наданням однакових процесуальних прав. Приватна особа й адміністративний орган вступають у процес із різними інформаційними, організаційними та ресурсними можливостями. Саме тому рівність у цьому виді судочинства має передбачати не тільки однаковий доступ до процесуальних засобів, а й створення таких умов, за яких особа реально може скористатися своїми правами, подати докази, заперечити проти доводів відповідача та отримати належну оцінку своєї позиції судом.

У цьому контексті рівність учасників процесу постає як функціональна гарантія законності. Її призначення полягає в тому, щоб не допустити переваги суб'єкта владних повноважень лише через його адміністративний статус, доступ до службових матеріалів або можливість пізніше обґрунтовувати вже прийняте рішення. Якщо суд не враховує цієї фактичної асиметрії, формальна рівність сторін може перетворитися на процесуальну нерівність. Натомість

активна роль суду, належний розподіл обов'язку доказування, доступ особи до матеріалів справи та вимога мотивованої оцінки доказів дають змогу наповнити принцип рівності реальним правозахисним змістом.

Отже, широке розуміння рівності як складника справедливого суду потребує подальшої конкретизації через систему процесуальних гарантій. Саме такі гарантії дають змогу перевести загальну вимогу рівності з рівня принципу на рівень практичних інструментів адміністративного судочинства.

Окремої уваги заслуговує науковий підхід, відповідно до якого гарантії принципу рівності в адміністративному процесі потребують спеціального теоретичного й нормативного впорядкування. У дослідженні про гарантії принципу рівності наголошено, що КАС України лише частково розкриває зміст цього принципу, але не систематизує правові механізми його забезпечення. До таких гарантій належать загальні конституційні та міжнародні засади, а також спеціально-галузеві процесуальні механізми: рівність процесуальних прав, доступність правосуддя, рівність у поданні доказів, право на оскарження, спеціальні пільгові умови для вразливих категорій учасників процесу. У контексті цього підрозділу така позиція важлива, оскільки дає змогу перейти від опису принципу до аналізу конкретних інструментів, за допомогою яких суд нейтралізує фактичну перевагу суб'єкта владних повноважень у процесі [71].

Аналіз наведених наукових підходів дає підстави стверджувати, що рівність учасників процесу перед законом і судом в адміністративному судочинстві не повинна тлумачитися як формальна однаковість сторін. У публічно-правовому спорі така однаковість є фактично неможливою, оскільки суб'єкт владних повноважень заздалегідь має організаційну, інформаційну та ресурсну перевагу, тому зміст цього принципу слід розуміти як процесуально гарантоване вирівнювання можливостей сторін, за якого приватна особа отримує додаткові правові засоби для ефективного оспорювання владного рішення, а суд зобов'язаний компенсувати асиметрію сторін через активну процесуальну роль, організацію доказування, недопущення формалізму та

реальне забезпечення можливості бути почутою. Такий підхід найбільшою мірою відповідає природі адміністративного судочинства та його завданню як механізму контролю за законністю діяльності публічної адміністрації.

Четвертим запобіжником є належне формування складу суду та усунення ризику зацікавленості судді. КАС України передбачає автоматизоване визначення складу суду Єдиною судовою інформаційно-комунікаційною системою з урахуванням спеціалізації, рівномірного навантаження, принципу випадковості та хронології надходження справ. Крім того, Кодекс закріплює підстави для відводу і самовідводу судді, а також принцип незмінності складу суду, за яким справа, розгляд якої розпочато певним суддею чи колегією, має бути розглянута тим самим складом, крім випадків об'єктивної неможливості участі судді. Такі приписи мають самостійне значення для забезпечення законності, оскільки усувають ризики вибіркового визначення судді, процесуального маневрування складом суду та сумнівів у неупередженості судового розгляду.

Для належного формування складу важливо враховувати підхід А. Стоян, яка пов'язує легітимність судового розгляду з дотриманням належної процедури формування суду. У цьому підході автоматизований розподіл справ у судах розглянуто як приклад процедури, за якої саме дотримання встановленого порядку гарантує легітимність судді, визначеного для розгляду справи. Для цього дослідження така позиція дає підстави стверджувати, що належне формування складу суду не є технічним елементом організації судочинства, а виступає первинною процесуальною гарантією законності, оскільки усуває ризик довільного або вибіркового визначення судді ще до початку розгляду справи. Підхід узгоджено з чинним Положенням про автоматизовану систему документообігу суду, яке орієнтує автоматизовану систему на об'єктивний та неупереджений розподіл судових справ між суддями з додержанням принципів випадковості, хронології надходження справ та збалансованого навантаження [72].

Не менш важливим є підхід М. Монте, у межах якого неупередженість суду та інститут відводу судді розглянуто з позиції об'єктивної неупередженості. Цінність такого підходу полягає в тому, що акцент перенесено з внутрішнього переконання конкретного судді на зовнішнє сприйняття суду як незаінтересованого арбітра. Навіть коректно здійснений автоматизований розподіл не усуває необхідності в подальшому процесуальному контролі за відсутністю обставин, які можуть викликати сумнів у безсторонності судді. Тому інститут відводу і самовідводу слід розглядати як другий рівень запобігання порушенням законності, який починає діяти після формування складу суду й спрямований на усунення фактичної та потенційно сприйманої зацікавленості судді [72].

Додатково слід врахувати позицію, відображену в сучасних наукових працях із проблем незалежності суду, відповідно до якої внутрішня незалежність суддів реалізується, зокрема, через неупереджений розподіл справ між суддями одного суду та заборону будь-якого внутрішнього чи зовнішнього впливу на визначення складу суду. У поєднанні з принципом незмінності складу суду це дає змогу побачити, що належне формування складу суду охоплює момент первинного визначення судді та подальше унеможливлення маніпуляцій через безпідставну заміну судді або повторний перерозподіл справи. Автоматизований розподіл, відвід, самовідвід і незмінність складу суду утворюють єдину систему взаємопов'язаних процесуальних гарантій, спрямованих на забезпечення неупередженого розгляду справи законним складом суду.

Належне формування складу суду в адміністративному судочинстві слід розглядати як комплексний запобіжник порушень принципу законності, який охоплює випадкове й об'єктивне первинне визначення судді, процесуальне усунення сумнівів у його неупередженості через інститут відводу і самовідводу, а також стабільність уже сформованого складу суду. У цьому сенсі законний склад суду є не просто організаційною передумовою розгляду

справи, а безпосередньою гарантією довіри до судового рішення та його легітимності.

П'ятим запобіжником є публічність адміністративного процесу та відкритість інформації щодо справи. КАС України закріплює принцип гласності судового процесу, допускає відкритий розгляд справ і гарантує право будь-якої особи бути присутньою у відкритому судовому засіданні, якщо інше прямо не встановлено законом. Одночасно Кодекс окремо виділяє відкритість інформації щодо справи: ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи, а відомості про рух справи, сторони, предмет позову, стадію провадження та судові рішення підлягають оприлюдненню. Публічність у цьому контексті є запобіжником щодо таємності чи непрозорості процесу та щодо прихованих процедурних порушень, оскільки зовнішня видимість судового розгляду підвищує рівень його правової дисципліни.

У межах дослідження цього запобіжника доцільно врахувати наукові підходи, у яких гласність і відкритість адміністративного судочинства розглядаються як загальні процесуальні засади та реальні інструменти стримування порушень законності. У працях О. Гаврилюк акцентовано, що гласність і відкритість не є тотожними категоріями: гласність пов'язується насамперед із доступністю інформації про процес для учасників справи, тоді як відкритість означає можливість суспільного спостереження за здійсненням правосуддя. Відкритий розгляд дисциплінує суд, підвищує відповідальність учасників процесу та виконує функцію громадського контролю, а тому безпосередньо впливає на якість дотримання процесуального закону [73].

Подібну думку, але в ширшому процесуальному вимірі, висловлено в працях С. Бондарчук, де гласність та відкритість судового процесу розглянуто як гарантії доступу до правосуддя. У цьому трактуванні відкритість забезпечує суспільну видимість здійснення правосуддя, тоді як гласність гарантує сторонам та іншим заінтересованим особам доступ до інформації про справу, право бути вислуханими та право знати про результати розгляду. Для цього

дослідження такий підхід важливий тим, що дає змогу пов'язати публічність процесу з конституційною вимогою відкритого розгляду та з реальним забезпеченням процесуальних прав особи у спорі із суб'єктом владних повноважень [74].

У науковій літературі також звернено увагу на те, що гласність правосуддя має розумітися ширше, ніж відкритість судового засідання. У працях М. Малетича її пов'язано з доступом до судових рішень, оприлюдненням інформації про рух справи, можливістю отримати усну чи письмову інформацію про результати судового розгляду. В адміністративному судочинстві такий підхід є особливо цінним, оскільки порушення законності може виявлятися не тільки в закритості судового засідання, а й у дефіциті інформації про процесуальний рух справи, затримці оприлюднення рішення або недостатній прозорості процесуальних дій суду [75].

Водночас не можна ігнорувати межі дії цього запобіжника. У працях П. Вовка закриті провадження розглянуто як окремий процесуальний режим адміністративного судочинства. Обмеження гласності та відкритості допускається лише за наявності визначених законом підстав і має бути підпорядковане завданню охорони інформації, яка захищається законом. Закритий режим розгляду не повинен сприйматися як процесуальна альтернатива відкритому судочинству, а лише як виняток, що потребує чіткого обґрунтування та контролю. Тому співвідношення відкритості й допустимих обмежень слід оцінювати з позиції пропорційності [76].

Публічність адміністративного процесу є одним із дієвих запобіжників порушень принципу законності. Її значення виявляється у двох напрямках: через забезпечення поінформованості та процесуального залучення учасників справи; через зовнішню контрольну функцію, коли відкритість судового розгляду й доступність інформації про справу зменшують ризик прихованих відхилень від вимог процесуального закону. Гласність і відкритість сприяють демократичності правосуддя та його правовій дисципліні.

Наступним запобіжником виступає поєднання змагальності сторін із принципом офіційного з'ясування всіх обставин справи. КАС України не покладає весь доказовий тягар на приватну особу, яка оскаржує владне рішення. Суд зобов'язаний уживати визначених законом заходів для з'ясування всіх обставин справи, зокрема виявляти й витребувати докази з власної ініціативи. Модель особливо виправдана в адміністративному процесі, де об'єктом перевірки є законність владного волевиявлення, тому офіційність у доказуванні є одним із важливих механізмів запобігання ситуації, коли незаконність акта залишається неподоланою через інформаційну асиметрію між особою і державою.

Важливим запобіжником є спеціальний розподіл обов'язку доказування у спорах із суб'єктом владних повноважень. Частина друга статті 77 КАС України покладає на відповідача – суб'єкта владних повноважень – обов'язок довести правомірність свого рішення, дії чи бездіяльності [25]. Додатково Кодекс зобов'язує такий суб'єкт подати суду всі наявні в нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази. У справах, пов'язаних із негативними заходами впливу до викривачів корупції, обов'язок доведення правомірності рішень та відсутності зв'язку з повідомленням про корупційні правопорушення також покладається на відповідача. Це один із найсильніших процесуальних запобіжників, оскільки адміністративний орган не може обмежитися простим посиланням на власну компетенцію: він зобов'язаний переконливо обґрунтувати законність свого втручання.

Запобіжником є і всебічна та мотивована оцінка доказів. Відповідно до статті 90 КАС України суд оцінює докази на підставі внутрішнього переконання, що ґрунтується на їх безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні; жоден доказ не має наперед установленної сили. Це означає, що навіть документи, подані суб'єктом владних повноважень, не користуються презумпцією безумовної достовірності лише через їх офіційне походження. Кожен доказ має бути перевірений у контексті всієї сукупності обставин, а врахування чи відхилення доказів – пояснене в рішенні суду. Така

модель блокує можливість формального підтвердження законності акта на підставі службових матеріалів самого адміністративного органу.

У розвиток наведеного положення варто врахувати, що в сучасних наукових і практико-орієнтованих джерелах оцінка доказів в адміністративному судочинстві розглядається не як завершальна технічна стадія розгляду справи, а як один із центральних механізмів забезпечення законності судового рішення. У публікації «Особливості доказування в адміністративному судочинстві», підготовленій у Віснику НААУ, наголошено, що доказування в адміністративному судочинстві є чинником, який забезпечує поєднання ефективності правозастосування з додержанням прав і свобод приватної особи, а суд відіграє активну роль у збиранні, дослідженні та оцінці доказів. Важливим для цього дослідження є акцент на тому, що оцінку доказів здійснюють лише судом, а її предметом виступають належність, допустимість, достовірність, достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності [77]. Суд не має права механічно сприймати доказову інформацію, навіть якщо вона походить від суб'єкта владних повноважень, а зобов'язаний перевірити її в межах цілісної фактичної картини справи.

Варто врахувати підхід В. Городовенка, який, аналізуючи особливості адміністративного процесу, пов'язує активну роль суду з необхідністю вирівнювання процесуальних позицій сторін у публічно-правовому спорі. Дослідник безпосередньо зосереджується на принципі рівності, проте його висновок має пряме значення і для оцінки доказів: якщо позивач і відповідач у матеріальних правовідносинах перебувають у нерівному становищі, то саме судове доказування має компенсувати цю асиметрію. Безсумнівно, оцінка доказів у спорах із суб'єктом владних повноважень не може бути нейтрально-формальною; вона повинна враховувати, що службові документи, внутрішні висновки чи матеріали перевірок адміністративного органу є джерелами доказової інформації, а не встановленою істиною. Саме тому покладення тягара доказування правомірності рішення на відповідача й активна позиція суду в дослідженні доказів логічно доповнюють одне одного [78; 77].

Вимога мотивованої оцінки доказів має самостійне значення для забезпечення законності. Якщо суд лише перераховує подані сторонами матеріали, але не пояснює, чому одні з них визнано достовірними, а інші відхилено, судові рішення втрачає перевірюваність. У такому разі формально дотримана процесуальна форма не усуває ризику прихованої підтримки позиції суб'єкта владних повноважень. Тому норму статті 90 КАС України про відсутність наперед установлені сили доказів слід тлумачити у зв'язку з обов'язком суду мотивувати прийняття або відхилення кожного суттєвого доказу. Це особливо важливо в адміністративному судочинстві, де службові документи органу влади нерідко подаються як основна доказова база законності його рішення.

Усебічна та мотивована оцінка доказів в адміністративному судочинстві є не просто елементом внутрішнього суддівського переконання, а одним із дієвих запобіжників порушень принципу законності. Її зміст полягає в тому, що суд повинен дослідити кожен доказ окремо, перевірити його в системному зв'язку з іншими доказами, з'ясувати його належність, допустимість, достовірність і достатність, а також дати в рішенні зрозуміле пояснення, чому певна доказова інформація прийнята, а інша відхилена. Така модель оцінки доказів унеможливорює автоматичне ототожнення офіційного походження документа з його переконливістю та блокує формальне підтвердження законності акта лише на підставі внутрішніх матеріалів самого адміністративного органу.

До запобіжників слід віднести вимогу законності та обґрунтованості судового рішення. КАС України визначає, що судові рішення повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим. Законність означає ухвалення рішення відповідно до норм матеріального права при дотриманні норм процесуального права; обґрунтованість – ухвалення рішення на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, підтверджених дослідженими доказами, з оцінкою всіх аргументів учасників справи. У дисертаційному вимірі цей стандарт варто розглядати не як технічну

вимогу до форми рішення, а як окремий запобіжник порушень принципу законності: що вищий стандарт мотивування, то нижча ймовірність легалізації судом незаконної адміністративної практики.

Запобіжником є забезпечення позову як інструмент негайного процесуального реагування. Стаття 150 КАС України передбачає, що суд має право вживати заходів забезпечення позову як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо для цього є встановлені законом підстави. Ухвала про забезпечення позову підлягає негайному виконанню, а особи, винні в її невиконанні, несуть відповідальність. У значній кількості публічно-правових спорів саме цей інститут дозволяє запобігти тому, щоб адміністративний акт, який імовірно є незаконним, породив незворотні наслідки ще до завершення судового розгляду. Тому забезпечення позову є не допоміжним, а одним із центральних процесуальних бар'єрів проти свавільного владного втручання.

Для забезпечення позову доцільно врахувати підхід, викладений у колективній монографії «Забезпечення позову в адміністративному судочинстві України: теоретико-правовий вимір» за редакційною участю Ю. Назара, М. Коваліва, С. Єсімова, Т. Тур. У передмові та в розділі про організаційні засоби забезпечення позову підкреслено, що цей інститут має надзвичайний ефект у випадках, коли потрібне термінове судове реагування на порушення прав і свобод, а його тимчасовий характер дає змогу оперативно створити умови для подальшого відновлення прав або запобігти настанню негативних наслідків. Окремо наголошено, що процесуальні правила забезпечення позову сприяють виконанню завдань адміністративного правосуддя, формують основу для реального виконання підсумкових судових рішень і посилюють судовий контроль за законністю та обґрунтованістю реалізації публічних повноважень [79].

Забезпечення позову в адміністративному судочинстві слід розглядати не просто як тимчасовий процесуальний засіб, а як механізм превентивного судового захисту, який випереджає можливе поглиблення порушення права.

Його запобіжне значення полягає в тому, що суд отримує можливість ще до ухвалення рішення по суті нейтралізувати ризик фактичної безрезультатності майбутнього судового захисту. Тому забезпечення позову виконує подвійну функцію: охороняє права позивача від незворотних або надмірно обтяжливих наслідків дії оспорюваного акта та стримує суб'єкта владних повноважень від подальшого свавільного втручання у сферу прав і законних інтересів особи.

У структурі запобіжників порушень принципу законності забезпечення позову доцільно кваліфікувати як окремий інструмент негайного процесуального блокування потенційно незаконних наслідків владного рішення. На відміну від остаточного судового рішення, воно не вирішує спір по суті, але створює процесуальні умови, за яких майбутній захист не втрачає практичного змісту.

До процесуальних запобіжників порушень принципу законності в адміністративному судочинстві доцільно віднести і диференціацію форм позовного провадження. У цьому аспекті заслуговує на увагу позиція А. Черникової, яка розглядає диференціацію процесуальної форми адміністративного судочинства як закономірний спосіб підвищення ефективності судового захисту. Із доступних бібліографічних та пошукових відомостей випливає, що розвиток адміністративного судочинства пов'язано з розмежуванням процесуальних форм і режимів залежно від складності спору, характеру доказування та процесуальної мети розгляду справи [80]. Такий підхід узгоджується з чинною моделлю КАС України, яка передбачає позовне провадження у формах загального і спрощеного провадження, причому спрощене призначене для справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення. Ця нормативна конструкція свідчить, що процесуальна форма в адміністративному судочинстві не є сталою й одноманітною, а адаптується до предмета спору та потреб ефективного судового захисту.

У науковому вимірі це дає підстави розглядати диференціацію форм адміністративного судочинства як самостійний запобіжник порушень

принципу законності. Її значення полягає в тому, що вона дозволяє уникнути двох протилежних ризиків: надмірного процесуального ускладнення там, де спір не потребує складної доказової процедури, і надмірного спрощення там, де законність рішення суб'єкта владних повноважень можна перевірити лише за умови повного дослідження доказів, активної участі сторін і детального судового контролю. Відтак диференціація процесуальної форми виконує організаційну та гарантійну функції, безпосередньо впливаючи на якість реалізації права на справедливий суд у публічно-правовому спорі.

Окремого значення в цьому зв'язку набуває право на правничу допомогу, закріплене статтею 16 КАС України. У спорі із суб'єктом владних повноважень процесуальна гнучкість сама по собі не гарантує реальної рівності сторін, якщо приватна особа не має змоги належно сформулювати правову позицію, заявити клопотання, ініціювати витребування доказів або заперечити проти спрощеного порядку розгляду справи. Тому правнича допомога в поєднанні з диференціацією провадження виконує компенсаторну функцію: вона дає змогу особі ефективно скористатися тією процесуальною формою, яка найбільше відповідає характеру її спору з владою.

Диференціацію форм адміністративного судочинства й процесуальну гнучкість розгляду справ доцільно тлумачити як один із запобіжників порушень принципу законності, оскільки вони забезпечують відповідність між складністю справи, обсягом доказування, швидкістю розгляду та глибиною судового контролю. У поєднанні з правом на правничу допомогу така диференціація сприяє процесуальній економії та більш точному, збалансованому й правомірному вирішенню публічно-правового спору.

Запобіжником є інстанційний перегляд судових рішень. Стаття 13 КАС України гарантує учасникам справи право на апеляційний перегляд та, у визначених законом випадках, на касаційне оскарження судового рішення. У системному значенні апеляція і касація важливі не тільки для виправлення окремих помилок суду першої інстанції [25]. Вони забезпечують уніфікацію судової практики, формування стабільних підходів до застосування

адміністративного законодавства та додаткову перевірку дотримання судами стандартів законності, мотивованості й належної процедури. Інстанційність в адміністративному судочинстві працює як внутрішній механізм самоочищення судової системи від помилкових або недостатньо обґрунтованих рішень.

Запобіжником є обов'язковість судових рішень, негайне виконання окремих категорій рішень і спеціальний судовий контроль за виконанням. КАС України передбачає, що судові рішення, яке набрало законної сили, є обов'язковим для учасників справи, їхніх правонаступників, усіх органів, підприємств, установ, організацій, посадових осіб та інших фізичних осіб і підлягає виконанню на всій території України. Кодекс також визначає категорії рішень, які виконуються негайно, зокрема щодо присудження виплати пенсій, інших періодичних платежів із бюджету чи фондів і виплати заробітної плати або іншого грошового утримання у відносинах публічної служби в межах суми за один місяць. Після змін 2024 року КАС України спеціально закріпив судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах, а також можливість зобов'язати суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання рішення. Це істотно посилює запобіжний потенціал адміністративного судочинства, оскільки порушення законності може бути виправлене лише тоді, коли рішення суду не залишається декларативним.

Завершальним запобіжником виступає виконавче провадження як продовження режиму законності після завершення судового розгляду. Закон України «Про виконавче провадження» визначає його як завершальну стадію судового провадження і примусове виконання рішень, що здійснюються на підставах, у межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією України і законом. З-поміж засад виконавчого провадження закон прямо називає верховенство права, обов'язковість виконання рішень, законність, справедливість, неупередженість, відкритість і розумність строків. Для адміністративного судочинства це означає, що захист законності не

закінчується ухваленням судового акта: він логічно продовжується на стадії виконання, де також повинні діяти правові запобіжники проти свавілля, затягування та імітації виконання.

Узагальнення норм КАС України дає підстави стверджувати, що запобіжники порушень принципу законності в адміністративному судочинстві мають багаторівневий характер і охоплюють усі стадії судового захисту: від доступу до суду і формування належного складу суду – до доказування, забезпечення позову, ухвалення мотивованого рішення, інстанційного перегляду, судового контролю за виконанням та примусового виконання рішення. Перевага адміністративного судочинства полягає в тому, що ці запобіжники зорієнтовані не абстрактно на процесуальний порядок, а безпосередньо на перевірку меж і способу здійснення владних повноважень. Саме тому адміністративний процес є однією з найбільш концентрованих форм реалізації принципу законності в публічно-правовій сфері.

Водночас ефективність зазначених запобіжників залежить не лише від їх формального закріплення в процесуальному законодавстві, а й від узгодженості їх практичного застосування. Якщо доступ до суду ускладнюється надмірним формалізмом, доказування набуває однобічного характеру, судові рішення не містять належного мотивування, а виконання судового акта затягується або імітується, система запобіжників втрачає внутрішню цілісність. За таких умов принцип законності не може бути реалізований повною мірою, навіть якщо окремі процесуальні інститути нормативно передбачені. Саме тому запобіжники порушень законності слід оцінювати не ізольовано, а з позиції їх здатності забезпечити безперервний, послідовний і результативний судовий захист.

Отже, адміністративне судочинство формує особливий процесуальний простір, у якому законність перевіряють, відновлюють і водночас попередньо забезпечують на майбутнє. Його запобіжний потенціал полягає в тому, що судові рішення впливає не лише на права конкретної особи, а й на подальшу поведінку суб'єктів владних повноважень, орієнтуючи їх на правомірне,

обґрунтоване, пропорційне й передбачуване здійснення владних функцій. У цьому контексті подальше дослідження має бути спрямоване на визначення тих напрямів удосконалення, які здатні посилити практичну дію процесуальних запобіжників і перетворити їх на цілісний механізм охорони законності в адміністративному судочинстві.

2.3. Удосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві

Удосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві є закономірним продовженням аналізу проблем реалізації цього принципу та процесуальних запобіжників його порушень. Якщо попередній аналіз дає змогу виявити слабкі місця судового контролю за публічною адміністрацією, то подальше дослідження має бути спрямоване на визначення тих правових, організаційних і процесуальних рішень, які здатні посилити реальну дію принципу законності. У цьому аспекті йдеться не про механічне розширення кількості процесуальних норм, а про підвищення якості їх застосування, внутрішньої узгодженості та практичної спроможності запобігати свавільному владному втручанням.

Адміністративне судочинство за своєю природою покликане не тільки поновлювати порушені права особи після незаконного рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, а й формувати для публічної адміністрації чіткі межі правомірної поведінки. Саме тому механізм запобігання порушенням законності має охоплювати весь шлях публічно-правового спору: від моменту звернення особи до суду до фактичного виконання судового рішення. Якщо хоча б один із цих елементів діє формально або непослідовно, судовий захист втрачає завершеність, а принцип законності не досягає свого практичного призначення.

Особливе значення має узгодження адміністративної процедури, адміністративного судочинства та виконання судових рішень. Незаконність владного рішення часто виникає ще на досудовій стадії – через неповне

з'ясування обставин справи, відсутність належного мотивування, недотримання строків, ігнорування права особи бути вислуханою або використання дискреції без зрозумілих критеріїв. Судовий розгляд у такому разі повинен бути здатним перевірити не лише кінцевий результат діяльності адміністративного органу, а й увесь порядок його формування. Саме тому вдосконалення механізму запобігання порушенням законності потребує тіснішого зв'язку між стандартами належної адміністративної процедури та критеріями судового контролю.

Не менш важливим є перехід від формального до змістового розуміння законності. У публічно-правових спорах недостатньо встановити, що суб'єкт владних повноважень послався на певну норму закону або діяв у межах загально визначеної компетенції. Необхідно з'ясувати, чи було повноваження використано з належною метою, чи враховано істотні обставини справи, чи дотримано принципу пропорційності, чи забезпечено участь особи у процедурі, чи було рішення належно вмотивоване та чи не створило воно надмірного тягара для приватної особи. За такого підходу адміністративний суд виконує не суто контрольну, а й гарантійну функцію.

Удосконалення відповідного механізму має враховувати і те, що процесуальні гарантії не можуть діяти ізольовано. Доступ до суду, належне відкриття провадження, рівність сторін, обов'язок суб'єкта владних повноважень доводити правомірність свого рішення, повне дослідження доказів, мотивованість судового акта, забезпечення позову, інстанційний перегляд та контроль за виконанням судового рішення становлять взаємопов'язану систему. Кожен із цих елементів посилює інші, а їх розірваність або непослідовне застосування знижує ефективність адміністративного судочинства як засобу охорони законності.

Водночас удосконалення механізму запобігання порушенням законності не може обмежуватися лише внесенням змін до процесуального законодавства. Важливими залишаються якість судової практики, сталість правових позицій Верховного Суду, належна організація судового розгляду,

професійна підготовка суддів і працівників апарату суду, цифрова доступність процесуальних інструментів, прозорість судового провадження та ефективна взаємодія суду з органами виконання рішень. Без цих організаційних і методичних складників навіть добре сформульовані процесуальні приписи можуть залишатися недостатньо дієвими.

З огляду на це подальше вдосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві доцільно розглядати як комплексне завдання, що охоплює нормативний, процесуальний, організаційний, аналітичний і цифровий виміри. Його метою має бути створення такої моделі адміністративного судочинства, за якої особа отримує не лише формальну можливість оскаржити владне рішення, а й реальний, своєчасний та ефективний захист від порушень з боку публічної адміністрації.

Саме з цих позицій доцільно перейти до аналізу конкретних напрямів удосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві.

Питання удосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві доцільно розглядати не як просте накопичення процесуальних гарантій, а як завдання підвищення їх внутрішньої узгодженості, передбачуваності та здатності реально впливати на поведінку суду й суб'єкта владних повноважень. Чинний КАС України вже закріплює систему основних засад адміністративного процесу, форми адміністративного судочинства, правила доказування, право на правничу допомогу, апеляційний і касаційний перегляд, обов'язковість судових рішень та функціонування ЄСІТС. Разом із цим Закон України «Про адміністративну процедуру» [81] визначає стандарти діяльності адміністративного органу, а Закон України «Про виконавче провадження» [82] охоплює завершальну стадію реалізації судового захисту. За таких умов основна проблема полягає не стільки у відсутності процесуальних запобіжників, скільки в неповній інтеграції адміністративної процедури, судового розгляду та виконання рішення в єдиний механізм охорони законності.

Першим напрямом удосконалення слід визнати посилення вимог до стадії відкриття провадження. Саме на цьому етапі найчастіше виникає ризик необґрунтованого обмеження доступу до адміністративного суду через надмірний формалізм у питаннях належності способу захисту, відповідності позову окремим формальним вимогам або поважності причин пропуску строку звернення. Частина перша статті 171 КАС України зобов'язує суддю перевірити процесуальну дієздатність позивача, повноваження представника, відповідність позовної заяви вимогам Кодексу, належність спору до адміністративної юрисдикції, дотримання правил підсудності й строку звернення до суду [25]. Разом із цим сама норма не містить прямої вказівки на пріоритет ефективного судового захисту в разі сумніву щодо цих передумов.

З огляду на це статтю 171 КАС України варто доповнити положенням, за яким під час вирішення питання про відкриття провадження суд зобов'язаний виходити з пріоритету права особи на доступ до правосуддя та не допускати надмірного процесуального формалізму. Таке уточнення створило б чіткішу процесуальну рамку для судового розсуду саме на тій стадії, де ризик блокування судового контролю є найвищим. Водночас воно не означало б необмеженого доступу до адміністративного суду, оскільки вимоги юрисдикції, підсудності, позивача та наявності юридичної заінтересованості мають залишатися необхідними процесуальними фільтрами.

Другим напрямом має стати нормативне зближення адміністративної процедури і предмета судового контролю. Закон України «Про адміністративну процедуру» закріплює систему принципів, до якої належать верховенство права, законність, юридична визначеність, обґрунтованість, безсторонність, добросовісність і розсудливість, пропорційність, відкритість, своєчасність, ефективність, презумпція правомірності дій та вимог особи, офіційність, а також гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні та на ефективні засоби правового захисту [81]. Утім ці орієнтири ще не повною мірою трансформовані в самостійні критерії перевірки адміністративного акта в межах КАС України.

У зв'язку з цим у КАС України варто передбачити спеціальну норму, відповідно до якої у спорах щодо індивідуальних адміністративних актів суд зобов'язаний перевіряти дотримання не тільки матеріально-правової підстави рішення, а й процедурних вимог його прийняття: права особи бути вислуханою, достатності мотивування, додержання строків, відкритості, пропорційності та інших принципів адміністративної процедури. Це означало б перехід від вузького контролю за результатом до повнішого контролю за способом здійснення публічної влади.

Окремого значення в цьому контексті набуває удосконалення частини другої статті 2 КАС України, яка визначає критерії перевірки рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Зазначену норму доцільно доповнити положенням про те, що оцінку правомірності рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень суд здійснює комплексно, з урахуванням усіх критеріїв, визначених цією частиною, у їх взаємозв'язку та з обов'язковим мотивуванням висновків щодо кожного критерію, який має значення для справи. Така конкретизація посилила б змістовий характер судового контролю й унеможливила б практику, за якої законність владного рішення фактично зводиться лише до наявності формальної правової підстави.

Третім напрямом удосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві є посилення фактичної, а не формальної рівності сторін у спорі із суб'єктом владних повноважень. Частина друга статті 77 КАС України покладає на відповідача в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок довести правомірність своєї поведінки та подати всі наявні в нього документи і матеріали, які можуть бути використані як докази [25]. Водночас чинна редакція цієї норми, на відміну від попередньої, вже не містить заборони посилатися лише на ті докази, які були покладені в основу оскаржуваного рішення. У правничій літературі й практико-орієнтованих публікаціях справедливо звернено увагу на те, що така законодавча зміна послабила первісну логіку адміністративного судочинства як форми контролю

саме за законністю вже прийнятого владного рішення, оскільки фактично відкрила можливість для подальшого «доформування» доказової бази суб'єктом владних повноважень уже після ухвалення спірного акта [83].

За такого підходу виникає ризик зміщення судової перевірки від оцінки правомірності рішення на момент його прийняття до оцінки загальної спроможності органу пізніше обґрунтувати свою позицію. Це суперечить ідеї реальної процесуальної рівності сторін, оскільки приватна особа змушена оспорювати первинне рішення органу й додатково сформований у процесі судового розгляду масив доказів. До частини другої статті 77 КАС України варто внести зміни, передбачивши, що суб'єкт владних повноважень не може посилатися на докази, які не були покладені в основу оскаржуваного рішення, крім випадків, коли він доведе, що об'єктивно не мав можливості отримати їх до моменту прийняття рішення з причин, які від нього не залежали.

Одночасно варто закріпити обов'язок такого суб'єкта подавати до суду повний адміністративний файл справи в установленій строк. До нього мають входити всі матеріали, які були зібрані, створені або використані під час підготовки й ухвалення оскаржуваного адміністративного акта: заява особи, службові документи, докази, пояснення, висновки, повідомлення, проекти рішень та інші матеріали, що вплинули на зміст остаточного рішення. Неподання адміністративного файла без поважних причин доцільно розглядати як підставу для висновку про недоведеність правомірності відповідного акта в тій частині, яка мала підтверджуватися цими матеріалами.

Такий підхід дав би змогу відновити баланс між процесуальними можливостями сторін, посилити доказову дисципліну адміністративного органу та забезпечити суду можливість перевіряти не тільки кінцевий зміст спірного рішення, а й увесь порядок його підготовки. Це також унеможливило б легітимацію спірного акта шляхом його доказового доопрацювання вже після звернення особи до суду, коли адміністративний орган фактично намагається обґрунтувати рішення матеріалами, які не були покладені в його основу під час ухвалення.

Четвертий напрям пов'язано з якістю судової оцінки доказів і мотивування судового рішення. Стаття 90 КАС України вимагає, щоб суд оцінював докази за внутрішнім переконанням, що ґрунтується на безпосередньому, всебічному та об'єктивному дослідженні, визначає відсутність наперед установленної сили доказу й зобов'язує мотивувати врахування або відхилення кожного доказу чи групи доказів [25]. Стаття 242 КАС України, своєю чергою, закріплює вимогу законності й обґрунтованості судового рішення. Разом із цим у спорах з адміністративним органом зберігається ризик того, що мотивувальна частина рішення залишатиметься занадто загальною і не відобразатиме, чому саме службові документи відповідача визнано переконливими, а доводи позивача – недостатніми.

З огляду на це статті 90 і 242 КАС України доцільно уточнити так, щоб у справах про оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень суд окремо вказував, які саме докази підтверджують правомірність оспорюваного акта, з яких причин вони є належними, допустимими, достовірними і достатніми, а також чому відхилено доводи та докази позивача. Окрім цього, мотивувальна частина рішення в адміністративній справі має містити оцінку того, чи діяла публічна адміністрація з належною метою, пропорційно, добросовісно, розсудливо та з урахуванням права особи на участь у прийнятті рішення. Такий стандарт мотивування зробив би судовий контроль змістовно глибшим і придатнішим для апеляційної та касаційної перевірки.

П'ятим напрямом має стати посилення єдності судової практики та належного врахування правових позицій Верховного Суду. У справах адміністративної юрисдикції це має особливе значення, оскільки суди часто застосовують оцінні категорії: пропорційність, добросовісність, розсудливість, обґрунтованість, рівність, своєчасність. Без сталої та передбачуваної практики однакові або подібні за змістом владні рішення можуть отримувати різну судову оцінку, що послаблює юридичну визначеність і довіру до адміністративного судочинства.

З огляду на це доцільно посилити вимогу до мотивування застосування, незастосування або розмежування правових позицій Верховного Суду. Суд першої чи апеляційної інстанції не повинен механічно цитувати відповідну постанову, однак має перевірити подібність правовідносин, тотожність застосовуваної норми, актуальність висновку та можливу зміну нормативного контексту. Якщо суд вважає правову позицію Верховного Суду незастосовною або відступає від неї у конкретній справі, таке рішення повинно містити окреме й переконливе мотивування. Такий підхід сприяв би передбачуваності судового захисту й посилив би уніфікаційну функцію Верховного Суду.

Важливим складником удосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві є підвищення контрольованості судового розсуду під час вибору форми позовного провадження. Стаття 12 КАС України передбачає загальне і спрощене позовне провадження, встановлюючи, що спрощене застосовується у справах незначної складності та інших спорах, для яких пріоритетним є швидке вирішення, тоді як загальне призначене для тих категорій справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному порядку [25]. За таких умов удосконалення цього елемента механізму варто пов'язувати з посиленням вимоги до мотивування відповідного процесуального вибору.

До статті 12 КАС України доцільно внести уточнення, за яким в ухвалі про відкриття провадження суд має окремо зазначати, чому обрана форма розгляду є достатньою для повного, всебічного й об'єктивного з'ясування обставин справи, дослідження доказів та належної реалізації сторонами своїх процесуальних прав. Така конкретизація зменшила б ризик необґрунтованого спрощення складного публічно-правового спору і, навпаки, безпідставного ускладнення справ, що не потребують розгорнутої процесуальної форми.

Належне визначення процесуальної форми безпосередньо пов'язане з відкритістю адміністративного судочинства, оскільки прозорість судового розгляду забезпечує зовнішню перевірюваність дотримання процесуальних

стандартів. Статті 10 і 11 КАС України гарантують відкритий розгляд справ, право на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи, а також відкритість відомостей про рух справи та судові рішення [25]. Водночас Кодекс допускає закритий розгляд справи або її частини у передбачених законом випадках. Через це подальше вдосконалення відповідного блоку гарантій варто пов'язувати з точнішим мотивуванням рішень про обмеження гласності.

До статті 10 КАС України доцільно внести положення, згідно з яким ухвала про закритий розгляд повинна містити конкретну законну підставу такого обмеження, межі його застосування, обґрунтування неможливості використання менш обмежувальних засобів і вказівку на той обсяг деперсоніфікованої інформації, який підлягає оприлюдненню попри закритий режим. Такий підхід дав би змогу поєднати захист охоронюваної законом інформації з вимогою максимально можливої прозорості судового розгляду.

Відкритість і належна процесуальна форма не можуть гарантувати ефективного захисту без своєчасного судового реагування на ризик настання несприятливих наслідків ще до вирішення спору по суті, тому особливого значення набуває інститут забезпечення позову. Частина друга статті 150 КАС України вже передбачає можливість забезпечення позову до його пред'явлення та на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду, ефективний захист або поновлення порушених прав, або якщо очевидними є ознаки протиправності рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень [25].

У низці адміністративних спорів визначальним є не тільки подальше виконання рішення, а й ризик настання для позивача незворотних фактичних наслідків ще до завершення розгляду справи. У зв'язку з цим статтю 150 КАС України доцільно уточнити, прямо передбачивши обов'язок суду оцінювати такий ризик у справах щодо індивідуальних адміністративних актів. Це посилює превентивний потенціал забезпечення позову як інструменту

негайного судового реагування на ймовірно незаконне владне втручання та унеможливило б ситуацію, за якої майбутній судовий захист втрачав би практичний сенс ще до ухвалення рішення по суті.

Логічним завершенням цього механізму є стадія виконання судового рішення, оскільки саме на ній відновлення законності набуває практичного змісту. Стаття 14 КАС України закріплює обов'язковість судових рішень, а Закон України «Про виконавче провадження» визначає виконавче провадження як завершальну стадію судового провадження та встановлює серед його засад верховенство права, обов'язковість виконання рішень, законність, гласність і відкритість, розумність строків та право на оскарження дій виконавця [25; 82]. Крім того, статті 382-1 – 382-3 КАС України регламентують подання звіту про виконання судового рішення, порядок його розгляду та наслідки неподання такого звіту [25].

З огляду на це подальше вдосконалення відповідного етапу варто пов'язувати з ширшим застосуванням судового контролю в тих категоріях справ, де ризик невиконання рішень суб'єктами владних повноважень є підвищеним. Саме тому варто передбачити, що в соціальних, пенсійних, службових, міграційних спорах, а також у справах, пов'язаних з адміністративними послугами, суд під час ухвалення рішення по суті може одночасно вирішувати питання про подання звіту щодо його виконання. Такий підхід посилив би практичну завершеність судового захисту та підвищив би реальну ефективність відновлення законності.

Подальше удосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві доцільно пов'язувати з послідовним оновленням його ключових процесуальних елементів – відкриття провадження, змістової перевірки критеріїв законності, доказування, мотивування судових рішень, урахування правових позицій Верховного Суду, вибору форми провадження, забезпечення відкритості процесу, превентивного значення забезпечення позову та ефективності виконання судового рішення. За такого підходу процесуальні гарантії набувають системного характеру і

починають діяти не ізольовано, а як взаємопов'язаний механізм охорони законності в публічно-правових відносинах.

Поряд із законодавчим оновленням механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві не меншого значення набувають позанормативні напрями його вдосконалення. Насамперед ідеться про організаційне посилення внутрішньої якості судового розгляду. Чинний КАС України вже передбачає функціонування Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, відкритість інформації щодо справи та інструменти цифрової взаємодії учасників процесу, а Закон України «Про судоустрій і статус суддів» закріплює засади організації судової влади та діяльності судів. За таких умов подальше вдосконалення доцільно пов'язувати з виробленням єдиних внутрішніх стандартів процесуального адміністрування адміністративних справ: упорядкуванням підходів до формування адміністративного файлу, уніфікацією внутрішніх алгоритмів роботи з доказами, запровадженням типових моделей підготовки справ до розгляду та формуванням сталої практики процесуального планування розгляду складних категорій публічно-правових спорів. Це дало б змогу зменшити неоднаковість організації судового розгляду в різних судах і підвищити передбачуваність реалізації процесуальних гарантій.

Окремим напрямом удосконалення має стати інституційне посилення аналітичного складника адміністративного судочинства. Потребує розвитку систематичне узагальнення причин скасування судових рішень, виявлення типових процесуальних помилок, аналіз випадків порушення строків розгляду справ, неповного дослідження доказів, формального мотивування судових актів або неналежного реагування на невиконання судових рішень. Такий підхід варто будувати не як дисциплінарно-каральний механізм, а як інструмент зворотного зв'язку для вдосконалення судової практики. У практичному вимірі це означає необхідність регулярного внутрішнього моніторингу якості адміністративного судочинства за критеріями законності, обґрунтованості, своєчасності, рівня виконання рішень і частоти їх зміни

вищими інстанціями. Перехід від епізодичного реагування на порушення до постійного аналітичного супроводу судової діяльності здатен істотно посилити профілактичний потенціал механізму охорони законності.

Подальшого розвитку потребує і професійно-методичний компонент. Законодавче закріплення процесуальних гарантій саме по собі не забезпечує їх однакового і якісного застосування без належного рівня спеціалізованої підготовки суддів, помічників суддів і працівників апарату суду. У цьому аспекті доцільно посилити практико-орієнтоване навчання з питань адміністративної процедури, судового контролю за дискреційними повноваженнями, оцінки електронних доказів, стандартів мотивування рішень, застосування заходів забезпечення позову та контролю за виконанням судових актів. Особливого значення набуває методичне опрацювання тих категорій справ, у яких ризик порушення законності є підвищеним: соціальних, пенсійних, міграційних, дисциплінарних, службових, виборчих та реєстраційних спорів. Така методична робота не повинна втручатися в незалежність судді, однак має сприяти виробленню єдиного професійного розуміння стандартів законного адміністративного судочинства.

Важливим напрямом удосконалення слід визнати і поглиблення цифрової взаємодії між адміністративними судами та суб'єктами публічної адміністрації. Чинне процесуальне законодавство вже передбачає функціонування ЄСІТС, а сучасне законодавство про виконавче провадження зазнає подальшої цифровізації. Проте в частині адміністративного судочинства досі відчутною залишається проблема неповного або несистемного подання адміністративним органом матеріалів, що стали підставою для прийняття оспорюваного акта. Через це одним із перспективних організаційних рішень є не тільки нормативний обов'язок подати повний адміністративний файл, а й технічне запровадження стандартизованого електронного формату такого файла, придатного для автоматизованого долучення до матеріалів справи. Це значно зменшило б можливість

вибіркового подання документів, полегшило б перевірку повноти доказової бази та посилило б прозорість судового контролю.

Не менш істотним є комунікаційний напрям удосконалення. У значній кількості адміністративних справ порушення законності поглиблюється не тільки через зміст спірного акта, а й через процесуальну неінформованість особи: нерозуміння порядку звернення до суду, своїх прав під час розгляду справи, строків подання доказів, порядку апеляційного оскарження, наслідків спрощеного провадження або можливостей забезпечення позову. Тому підвищення доступності адміністративного правосуддя потребує не тільки правових норм, а й кращих практик судової комунікації: стандартизованих роз'яснень процесуальних прав, коротких інформаційних матеріалів для учасників процесу, зрозумілого електронного інформування про рух справи, а також ширшого використання доступної мови в процесуальних документах. Такий підхід сприятиме тому, що процесуальні гарантії законності будуть формально передбачені й реально сприйняті та використані особою.

Окремого значення набуває вдосконалення механізмів виконання судових рішень не тільки через зміну законодавства, а й через організаційне налагодження взаємодії між судом, органами примусового виконання та суб'єктом владних повноважень, щодо якого постановлено рішення. Закон України «Про виконавче провадження» прямо визначає виконавче провадження як завершальну стадію судового провадження, а новітні зміни 2026 року спрямовано на вдосконалення порядку виконання судових рішень і цифровізацію цієї сфери. Проте реальне відновлення законності значною мірою залежить від швидкості передачі виконавчих документів, якості обміну інформацією між органами, належної ідентифікації боржника – суб'єкта владних повноважень, а також від раннього реагування на випадки очевидного затягування виконання. Через це поряд із законодавчими змінами необхідне формування сталої організаційної практики раннього моніторингу виконання адміністративних судових рішень, насамперед у соціально чутливих категоріях справ.

Подальше удосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві доцільно розглядати значно ширше, ніж завдання точкової корекції норм КАС України. Воно має охоплювати організаційне впорядкування судового процесу, аналітичне відстеження типових порушень, професійно-методичне забезпечення однакового застосування процесуальних стандартів, технічну стандартизацію електронного документообігу, посилення судової комунікації з учасниками процесу та налагодження ефективної міжінституційної взаємодії на стадії виконання судових рішень. У такому комплексному вимірі механізм запобігання порушенням законності здатен набути нормативної завершеності та практичної ефективності.

Безумовно, подальше удосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві доцільно пов'язувати з переходом від фрагментарного вдосконалення окремих процесуальних інститутів до формування цілісної моделі превентивного судового захисту. Її зміст має полягати в тому, щоб кожна стадія адміністративного процесу - від відкриття провадження до фактичного виконання судового рішення - виконувала не лише процедурну, а й гарантійну функцію. За такого підходу доступ до суду, доказування, вибір форми провадження, мотивування судового рішення, забезпечення позову, інстанційний перегляд і контроль за виконанням рішення постають не як відокремлені процесуальні елементи, а як взаємопов'язані засоби попередження неправомірного владного втручання.

У цьому контексті ключового значення набуває здатність адміністративного судочинства діяти на випередження, тобто запобігати поглибленню порушення ще до того, як воно набуде незворотних наслідків для особи. Йдеться про таку організацію судового контролю, за якої незаконність владного рішення не лише констатується після завершення спору, а виявляється, обмежується й нейтралізується на максимально ранніх етапах процесу. Саме тому вдосконалення відповідного механізму має бути

спрямоване на посилення змістової перевірки діяльності суб'єктів владних повноважень, забезпечення реальної процесуальної рівноваги сторін та усунення умов, за яких формальна правомірність може приховувати фактичне порушення прав особи.

Водночас ефективність такого механізму залежить від узгодженості трьох взаємопов'язаних площин: якості адміністративної процедури, повноти судового контролю та реальності виконання судового рішення. Якщо адміністративний орган ухвалює рішення без належної процедури, суд не перевіряє всіх істотних обставин, а ухвалене рішення не виконується належним чином, принцип законності залишається неповністю реалізованим. Саме тому подальше удосконалення має бути зорієнтоване на подолання розриву між нормативним закріпленням гарантій і їх фактичним впливом на правове становище особи.

У такому розумінні механізм запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві набуває значення не лише процесуального інструменту, а й важливого засобу забезпечення підконтрольності публічної влади праву. Його подальший розвиток має забезпечити таку модель адміністративного правосуддя, у якій судовий захист є своєчасним, змістовним, передбачуваним і результативним, а діяльність суб'єктів владних повноважень – реально обмеженою вимогами закону, пропорційності, добросовісності та поваги до прав людини. Саме за таких умов принцип законності перестає бути лише загальною декларацією і набуває практичного значення як дієвий стандарт адміністративного судочинства.

Водночас такий механізм має бути зорієнтований не тільки на виправлення вже допущених порушень, а й на формування сталої судової та адміністративної практики, у якій порушення принципу законності поступово втрачають системний характер. Для цього важливо, щоб кожне судове рішення у публічно-правовому спорі мало не лише індивідуальний, а й орієнтаційний вплив: воно повинно чітко окреслювати межі правомірної поведінки суб'єкта владних повноважень, визначати стандарти належного мотивування,

пропорційності, добросовісності й процесуальної справедливості. Саме за таких умов адміністративне судочинство здатне впливати на якість публічного адміністрування загалом, а не лише на результат окремої справи.

Отже, удосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві слід пов'язувати з посиленням його превентивної, правозахисної та нормоорієнтувальної функцій. Його ефективність визначається не кількістю процесуальних гарантій, а тим, наскільки узгоджено вони діють у реальному судовому процесі, чи забезпечують особі доступний і результативний захист, чи спонукають публічну адміністрацію до правомірної поведінки та чи запобігають повторенню однотипних порушень. У такому вимірі адміністративне судочинство постає як важливий інструмент утвердження законності, юридичної визначеності й довіри до публічної влади.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У другому розділі дисертації розкрито практико-правові аспекти реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві, проаналізовано основні проблеми його застосування, охарактеризовано систему процесуальних запобіжників порушень цього принципу та обґрунтовано напрями вдосконалення механізму забезпечення законності під час розгляду публічно-правових спорів.

1. Визначено, що принцип законності в адміністративному судочинстві має комплексний зміст і реалізується через поєднання нормативної визначеності судової діяльності, повного й об'єктивного з'ясування обставин справи, перевірки правомірності рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, а також ухвалення законних, обґрунтованих і належно мотивованих судових рішень. Його зміст не зводиться до формального застосування правової норми, а охоплює вимоги юридичної визначеності, пропорційності, добросовісності, розсудливості, належної процедури та ефективного судового захисту прав особи.

2. Розкрито, що проблеми реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві мають системний характер і виявляються у формальному підході до перевірки правомірності владних рішень, нечіткості меж дискреційних повноважень, неоднаковості судової практики, недостатній мотивованості судових рішень, фактичній нерівності сторін у публічно-правовому спорі, тривалості розгляду справ, труднощах виконання судових рішень, повторюваності однотипних порушень з боку суб'єктів владних повноважень та недостатньому врахуванні правових позицій Верховного Суду. Це дає підстави розглядати послаблення дії принципу законності не як наслідок окремих процесуальних недоліків, а як результат сукупного впливу взаємопов'язаних нормативних, правозастосовних та інституційних чинників.

3. Установлено, що в адміністративному судочинстві сформовано багаторівневу систему запобіжників порушень принципу законності. До неї належать гарантований доступ до суду, орієнтація суду на верховенство права як змістовний критерій перевірки законності, процесуальна рівність сторін, належне формування складу суду, гласність і відкритість розгляду, офіційне з'ясування обставин справи, спеціальний розподіл обов'язку доказування, мотивована оцінка доказів, законність і обґрунтованість судового рішення, забезпечення позову, інстанційний перегляд, обов'язковість судових актів та контроль за їх виконанням. Ефективність цих запобіжників залежить від їх узгодженої дії на всіх стадіях судового захисту – від звернення до адміністративного суду до фактичного виконання судового рішення.

4. Доведено, що реальний зміст процесуальної рівності в адміністративному судочинстві полягає не у формальній однаковості сторін, а в компенсаторному вирівнюванні їхніх можливостей у спорі із суб'єктом владних повноважень. Активна роль суду, підвищений обов'язок доказування для адміністративного органу, недопущення надмірного процесуального формалізму та забезпечення ефективної участі приватної особи у процесі є необхідними умовами належної реалізації принципу законності в публічно-правових відносинах.

5. Обґрунтовано, що подальший розвиток механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві потребує не ізольованого вдосконалення окремих процесуальних інститутів, а послідовного оновлення взаємопов'язаних напрямів. До них належать зменшення надмірного процесуального формалізму на стадії відкриття провадження, зближення предмета судового контролю з принципами адміністративної процедури, посилення вимог до доказування й мотивування судового рішення, належне обґрунтування вибору форми позовного провадження, конкретизація підстав обмеження гласності, посилення превентивного значення забезпечення позову та розширення судового контролю за виконанням рішень у справах проти суб'єктів владних повноважень.

6. Визначено, що вдосконалення досліджуваного механізму не може обмежуватися законодавчими змінами. Необхідними є організаційне впорядкування судового процесу, вироблення єдиних стандартів процесуального адміністрування адміністративних справ, аналітичний супровід судової практики, професійно-методичне забезпечення діяльності суддів і працівників апарату суду, стандартизація адміністративного файлу в електронному форматі, поглиблення цифрової взаємодії суду із суб'єктами публічної адміністрації, удосконалення комунікації з учасниками процесу та налагодження ефективної міжінституційної взаємодії на стадії виконання судових рішень.

7. Доведено, що поєднання нормативних, процесуальних, організаційних, аналітичних, методичних, інформаційно-цифрових і виконавчих засобів дає змогу розглядати адміністративне судочинство як цілісний механізм не тільки констатування порушення, а й реального відновлення прав, свобод і законних інтересів особи. У цьому аспекті принцип законності виступає інтегральним стандартом судового контролю за публічною владою, який визначає якість адміністративного судочинства, межі

адміністративного розсуду, зміст судового мотивування та практичну результативність судового захисту.

8. Обґрунтовано доцільність процесуального вдосконалення окремих положень Кодексу адміністративного судочинства України, зокрема статей 2, 10, 12, 77, 90, 150, 171 та 242. Запропоновані напрями спрямовано на закріплення комплексної оцінки правомірності рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень; недопущення надмірного формалізму на стадії відкриття провадження; обмеження можливості доказового доопрацювання адміністративного акта після звернення особи до суду; посилення вимог до оцінки доказів і мотивувальної частини судового рішення; обов'язкове мотивування вибору форми позовного провадження; конкретизацію вимог до закритого розгляду справи; уточнення підстав забезпечення позову; підвищення ефективності судового контролю за виконанням рішень у справах проти суб'єктів владних повноважень.

9. Підсумовано, що ефективність принципу законності в адміністративному судочинстві залежить від здатності суду перевіряти не тільки формальну наявність правової підстави для владного рішення, а й мету використання повноваження, дотримання процедури, обґрунтованість, пропорційність, добросовісність і реальний вплив відповідного рішення на права особи. Саме така модель судового контролю дає змогу забезпечити перехід від формальної законності до змістовної, правозахисної орієнтованої законності у сфері публічно-правових відносин.

10. Установлено, що забезпечення законності в адміністративному судочинстві безпосередньо пов'язане з якістю адміністративної процедури, яка передуює виникненню публічно-правового спору. Належне повідомлення особи, забезпечення її права бути вислуханою, доступ до матеріалів адміністративної справи, обґрунтованість адміністративного акта та фіксація мотивів його ухвалення створюють передумови для зменшення кількості судових спорів і підвищення якості судового контролю. За відсутності належної адміністративної процедури судовий розгляд часто перетворюється

на етап первинного з'ясування тих обставин, які мали бути встановлені адміністративним органом до прийняття владного рішення.

11. Доведено, що адміністративний суд не повинен підміняти собою суб'єкта владних повноважень, однак зобов'язаний здійснювати повноцінний контроль за межами адміністративного розсуду. Такий контроль має охоплювати перевірку наявності законної мети, відповідності обраного способу дії цій меті, дотримання процедури, урахування істотних обставин, недопущення свавілля, дискримінації та непропорційного втручання у права особи. Саме такий підхід дає змогу відмежувати допустиму дискрецію від неправомірного адміністративного свавілля.

12. Обґрунтовано, що мотивування судового рішення має виконувати не лише пояснювальну, а й гарантійну функцію. Належне мотивування підтверджує, що суд дослідив істотні обставини справи, надав оцінку доказам, перевірів аргументи сторін і застосував норму права з урахуванням конкретного змісту спірних правовідносин. Недостатньо мотивоване рішення послаблює можливість його ефективного оскарження, ускладнює формування єдиної практики та знижує довіру до адміністративного судочинства як механізму захисту особи від публічної влади.

13. Визначено, що виконання судового рішення у справах проти суб'єктів владних повноважень є завершальним, але не другорядним елементом реалізації принципу законності. Якщо судове рішення не виконано або виконано формально, судовий захист втрачає практичну результативність, а принцип законності залишається декларативним. У зв'язку з цим судовий контроль за виконанням рішень має розглядатися як необхідне продовження адміністративного судочинства, спрямоване на реальне поновлення порушеного права.

14. Установлено, що важливим напрямом підвищення ефективності законності є зменшення кількості однотипних публічно-правових спорів. Для цього правові позиції Верховного Суду, рішення у зразкових справах та усталені підходи адміністративних судів мають бути орієнтиром не тільки для

судів нижчих інстанцій, а й для суб'єктів владних повноважень під час ухвалення адміністративних рішень. Ігнорування сталої судової практики органами публічної адміністрації штучно збільшує навантаження на суди та перекладає на особу тягар повторного захисту вже підтвердженого правового підходу.

15. Доведено, що цифровізація адміністративного судочинства може посилити дію принципу законності лише за умови її поєднання з процесуальними гарантіями. Електронний суд, електронний адміністративний файл, дистанційна участь у засіданні, автоматизований розподіл справ і цифровий обмін документами здатні підвищити прозорість, оперативність і передбачуваність судового розгляду. Водночас цифрові інструменти не повинні обмежувати доступ до суду, право бути почутим, можливість ознайомлення з матеріалами справи та право на ефективне подання доказів.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОЗАСТОСОВЧА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ У КОНТЕКСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

3.1. Закріплення принципу законності в адміністративно-процесуальному законодавстві європейських країн

Порівняльно-правовий аналіз принципу законності в адміністративно-процесуальному законодавстві європейських країн має важливе значення для осмислення сучасних напрямів розвитку адміністративного судочинства України. Це зумовлено тим, що в європейських правопорядках законність уже давно не зводять до формальної вимоги відповідності дій публічної адміністрації закону. Її розглядають як комплексний правовий стандарт, що охоплює правомірність підстав адміністративного рішення, належність процедури його підготовки, дотримання прав особи, пропорційність владного втручання, обґрунтованість мотивів, передбачуваність правових наслідків і можливість ефективного судового контролю.

У сучасному адміністративно-процесуальному праві європейських держав принцип законності виконує подвійну функцію. З одного боку, він визначає межі діяльності публічної адміністрації, вимагаючи від неї діяти в межах компетенції, на підставі права та відповідно до мети наданих повноважень. З іншого боку, цей принцип має виразне правозахисне призначення, оскільки забезпечує особі можливість брати участь у процедурі, знати підстави ухваленого щодо неї рішення, оскаржити його до незалежного суду та домогтися реального поновлення порушеного права. За такого підходу законність у європейській адміністративно-процесуальній традиції постає як засада, що поєднує публічний інтерес у належному функціонуванні

адміністрації та приватний інтерес особи в захисті від свавільного владного втручання.

Особливого значення це питання набуває в умовах ускладнення публічного управління. Сучасна адміністрація дедалі частіше ухвалює рішення у сферах, що потребують оцінювання складних фактичних обставин, застосування дискреційних повноважень, використання цифрових інструментів і швидкого реагування на суспільні потреби. За таких умов формальна наявність правової норми ще не гарантує достатнього рівня захисту особи. Визначальним стає те, чи було рішення підготовлено в належній процедурній формі, чи мала особа можливість бути вислуханою, чи було враховано релевантні факти, чи не вийшла адміністрація за межі розсуду, чи відповідає втручання вимозі пропорційності та чи може суд ефективно перевірити правомірність такого рішення.

Європейський досвід є цінним для України ще й тому, що він демонструє різні моделі нормативного закріплення принципу законності. В одних державах цей принцип прямо закріплено в загальних актах про адміністративну процедуру; в інших його зміст розкрито через норми про адміністративний акт, мотивування, участь особи, доступ до матеріалів справи, строки розгляду, адміністративне мовчання, межі дискреції та судовий контроль. Попри відмінності законодавчої техніки, спільним для цих моделей є розуміння законності не як ізольованої декларації, а як дієвого процедурного механізму, спрямованого на запобігання свавіллю публічної адміністрації.

Для українського адміністративно-процесуального законодавства й адміністративного судочинства такий підхід має теоретичне і практичне значення. Він дає змогу оцінити, наскільки національна модель забезпечення законності відповідає сучасним європейським стандартам належного адміністрування, ефективного судового захисту, контролю за дискрецією, реагування на адміністративну бездіяльність і цифрової доступності адміністративних процедур. Крім того, порівняльне дослідження допомагає визначити ті елементи європейського досвіду, які можуть бути використані

для подальшого вдосконалення української правової системи без механічного запозичення чужих моделей, з урахуванням національних інституційних умов.

У цьому контексті аналіз закріплення принципу законності в адміністративно-процесуальному законодавстві європейських країн доцільно здійснювати не лише через виявлення відповідних норм, а й через з'ясування їхнього функціонального призначення. Важливо встановити, як законодавство конкретної держави забезпечує правомірність адміністративного рішення, участь особи у провадженні, належне мотивування, своєчасність дій адміністрації, контроль за межами розсуду та можливість подальшої судової перевірки. Саме такий підхід дає змогу розкрити реальний зміст принципу законності в європейському адміністративно-процесуальному праві та визначити його значення для подальшого розвитку українського законодавства.

Аналіз європейського адміністративно-правового досвіду дає підстави стверджувати, що закріплення принципу законності в адміністративно-процесуальному законодавстві сучасних європейських держав відбувається в тісному зв'язку з розвитком концепції належного адміністрування. У європейській адміністративно-правовій доктрині категорії *good administration* і *maladministration* розглядають як базові для характеристики належної та неналежної діяльності публічної адміністрації [84]. Через ці категорії конкретизуються вимоги до адміністративної діяльності, зокрема щодо дії на підставі закону, недопущення свавілля, дотримання процедурних гарантій, належного мотивування рішень, відкритості, пропорційності та можливості ефективного контролю за діями адміністрації. У зв'язку з цим порівняльний розгляд адміністративно-процесуального законодавства європейських країн дає змогу виявити, у який спосіб принцип законності набуває конкретного процедурного змісту в різних національних правопорядках.

Для цього дослідження важливим є підхід А. Гришук та О. Яреми, які розглядають принципи європейського адміністративного судочинства в контексті Європейської конвенції з прав людини, рекомендацій Комітету

Міністрів Ради Європи та практики Європейського суду з прав людини. Авторки виокремлюють такі засадничі принципи, як ефективний правовий захист, незалежність суду, справедливий розгляд, рівність процесуальних можливостей, розкриття матеріалів, змагальність слухання, право бути почутим, публічний розгляд та обов'язковість виконання судового рішення [85]. У межах цієї теми це дає підстави стверджувати, що в європейському адміністративно-процесуальному праві принцип законності закріплюється не ізольовано, а через систему взаємопов'язаних процесуальних гарантій, спрямованих на забезпечення ефективного судового контролю за публічною адміністрацією [85].

Сучасне осмислення цього питання поглиблюється через концепцію належного урядування. На це звертають увагу Д. Дюжник, А. Попова та А. Голубов, які наголошують, що стрижневими елементами *good governance* є законність, підзвітність, прозорість і співучасть. Дослідники підкреслюють, що належне урядування вимагає від органів влади своєчасних і послідовних дій, дотримання балансу між публічними та приватними інтересами, а також недопущення виправдання адміністративного рішення новими мотивами, які не були покладені в його основу під час ухвалення. Для цього дослідження зазначений підхід має особливе значення, оскільки дає змогу розглядати принцип законності в адміністративно-процесуальному законодавстві європейських країн як такий, що охоплює формальну відповідність закону, вимоги до якості адміністративної процедури, мотивованості рішення та допустимих меж подальшого судового контролю [86].

Праці Я. Добковскі, А. Грищук, О. Яреми, Д. Дюжника, А. Попової та А. Голубова дають підстави для висновку, що в європейському адміністративно-процесуальному законодавстві принцип законності поступово набув виразного процедурного і правозахисного змісту. Його закріплення пов'язується з вимогою дії на підставі закону, забезпеченням відкритості, належного мотивування, права особи на участь у процедурі, ефективного судового захисту та обов'язковості виконання судового рішення.

Саме в такому розумінні європейський досвід становить особливий інтерес для подальшого вдосконалення українського адміністративного судочинства.

Загальноєвропейський вимір цього питання задають акти Ради Європи та Європейського Союзу. Recommendation CM/Rec(2007)7 Комітету Міністрів Ради Європи про належне адміністрування виходить із того, що адміністрація повинна діяти відповідно до закону, неупереджено, пропорційно, упродовж розумного строку, з повагою до юридичної визначеності, участі особи й прозорості.

У межах цього дослідження важливо, що Recommendation CM/Rec(2007)7 не обмежується загальною вказівкою на обов'язок адміністрації діяти відповідно до закону, а фактично формує процесуальний каркас належного адміністрування. У доданому до неї *Model Code of Good Administration* принцип законності розкривається через вимогу здійснювати повноваження лише за наявності належної правової та фактичної підстави, а дискреційні повноваження – виключно з тією метою, для якої вони були надані. Поряд із цим у структурі належного адміністрування особливого значення набувають рівність, неупередженість, пропорційність, юридична визначеність, розгляд упродовж розумного строку, участь особи у процедурі та прозорість адміністративної діяльності. Це дає підстави стверджувати, що в загальноєвропейському вимірі принцип законності поступово набуває нормативного і процедурного змісту, оскільки оцінка правомірності адміністративного рішення пов'язується з наявністю правової норми та якістю процедури його ухвалення [87].

Стаття 41 Хартії основоположних прав Європейського Союзу закріплює право на *good administration* і включає до нього право на неупереджений, справедливий і своєчасний розгляд, право бути вислуханим, право доступу до свого досьє та обов'язок адміністрації наводити мотиви рішень. Через це в європейському праворозумінні законність адміністративного провадження трактується ширше за класичну формулу «діяти на підставі закону» й охоплює процедурну справедливість та ефективний засіб правового захисту [88].

Додатково загальноєвропейський зміст принципу законності в адміністративно-процесуальній сфері розкривається у Посібнику з європейського права з питань доступу до правосуддя, підготовленому Агенцією Європейського Союзу з основних прав, Радою Європи та Європейським судом з прав людини. Із систематики цього видання випливає, що доступ до правосуддя в європейському розумінні охоплює право на звернення до суду, гарантії справедливого і публічного розгляду, правову допомогу, ефективний засіб правового захисту, недопущення надмірного формалізму, розгляд справи упродовж розумного строку та належне виконання остаточного судового рішення. Такий підхід свідчить, що в європейському праворозумінні законність адміністративного провадження і судового контролю за ним трактується як комплексний стандарт, що поєднує формальну правомірність, процедурну справедливість і реальну результативність судового захисту [89].

У французькому праві законність закріплено найбільш виразно. *Code des relations entre le public et l'administration* прямо встановлює, що адміністрація діє в загальному інтересі та поважає принцип законності; разом із цим на неї покладено обов'язок нейтральності, дотримання принципу рівності та гарантування кожному неупередженого ставлення. Французька модель є показовою тим, що загальна декларація законності одразу доповнена процедурними гарантіями. Стаття L121-1 підпорядковує певні індивідуальні рішення обов'язковій попередній змагальній процедурі, а стаття L122-1 передбачає, що такі рішення ухвалюються лише після того, як заінтересована особа отримала можливість подати письмові, а за її проханням – і усні пояснення [90]. У такий спосіб законність у французькому адміністративному процесі поєднано з неупередженістю, процедурою *contradictoire* та правом особи бути почутою.

Цей підхід знаходить підтвердження і в науковій літературі. Аналізуючи французьке законодавство про адміністративний акт, О. Маркова звертає увагу на те, що *Code des relations entre le public et l'administration* не тільки

кодифікував уже наявні приписи, а й увів низку важливих новел, пов'язаних із формами об'єктивації результатів адміністративної процедури. Дослідниця особливо підкреслює значення принципу *silence de l'administration vaut acceptation*, відповідно до якого мовчання адміністрації у визначених випадках тлумачиться як згода. Така конструкція має важливе значення для характеристики принципу законності, оскільки вона спрямована на обмеження адміністративної бездіяльності, зменшення невизначеності для заявника та стимулювання адміністрації до своєчасного реагування на звернення особи. У цьому аспекті французька модель демонструє, що законність адміністративної процедури пов'язується з правомірністю змісту рішення, належною організацією процедури, строками її завершення та передбачуваністю правових наслідків для приватної особи [91].

Аналіз праці О. Маркової дає підстави для висновку, що у французькому праві законність тісно поєднано з формою адміністративного акта та правилами його прийняття, набрання чинності, відкликання і скасування. Ідеться не про ізольовану загальну засаду, а про структурований процедурний режим, у межах якого правомірність адміністративного рішення визначається через сукупність формальних і змістових критеріїв. Саме тому французький підхід є показовим з огляду на те, що принцип законності тут набуває конкретного процедурного вираження через інститут адміністративного акта, обов'язок мотивування, правила перегляду рішення та допустимі межі адміністративного розсуду [91].

Історичні витоки такої моделі переконливо розкрито у праці М. Кобилецького та Н. Паславської, присвяченій становленню і розвитку адміністративної юстиції у Франції наприкінці XVIII–XIX століть. Дослідники показують, що саме у Франції було інституційно оформлено окрему систему контролю за законністю рішень органів публічної влади, а створення Ради префектури та Державної ради заклало підвалини спеціалізованої адміністративної юстиції. Звідси випливає, що сучасне закріплення принципу законності у французькому адміністративно-процесуальному законодавстві не

є випадковим наслідком пізнішої кодифікації, а спирається на тривалу традицію відокремлення адміністративного судочинства і спеціалізації контролю за публічною адміністрацією. Це зумовило і сучасне сприйняття законності у Франції як такої, що охоплює дотримання закону адміністрацією і наявність інституційного механізму судової перевірки її рішень [92].

Французька модель дає підстави стверджувати, що закріплення принципу законності в адміністративно-процесуальному законодавстві відбувається одночасно на двох рівнях: нормативному та інституційному. У нормативній площині законність конкретизується через процедуру ухвалення адміністративного акта, право особи бути почутою, вимоги до мотивування, строки й наслідки бездіяльності адміністрації. В інституційній площині вона забезпечується через історично сформовану систему адміністративної юстиції, покликану здійснювати спеціалізований контроль за рішеннями публічної влади. Поєднання цих складників робить французький підхід одним із найбільш виразних прикладів процедурного та судово гарантованого розуміння принципу законності в європейському адміністративному праві.

Польський *Kodeks postępowania administracyjnego* використовує іншу техніку законодавчого закріплення, але за змістом ця модель близька до французької. Стаття 6 встановлює, що органи публічної адміністрації діють на підставі приписів права. Стаття 7 зобов'язує їх стояти на сторожі законності, з власної ініціативи або на прохання сторін вживати всіх заходів, необхідних для точного з'ясування фактичного стану справи, а також ураховувати суспільний інтерес і справедливий інтерес громадян [93]. Далі кодекс поєднує законність із довірою до влади, пропорційністю, безсторонністю, рівним ставленням, обов'язком інформувати сторони, їх активною участю на кожній стадії провадження та вимогою діяти ретельно й швидко. Польська модель цінна тим, що вона безпосередньо переводить принцип законності у площину щоденної адміністративної діяльності та одночасно пов'язує його з вимогою уникати шкоди для сторони через незнання права.

Цю характеристику підтверджує і поглиблює дисертаційне дослідження Ю. Юревича, у якому становлення польського адміністративного судочинства показано як результат тривалого поєднання кількох зовнішніх моделей – французької, австрійської та пруської. Дослідник підкреслює, що польська система не виникла одномоментно, а формувалася поступово: французький вплив проявився ще у Варшавському князівстві, тоді як для міжвоєнної Польщі визначальними стали австрійська одноінстанційна й пруська триланкова моделі адміністративної юстиції. Саме тому польський *Kodeks postępowania administracyjnego* доцільно розглядати не ізольовано, а як елемент ширшої традиції, у якій принцип законності поєднано з інституційно оформленим контролем за публічною адміністрацією [94].

Цей висновок узгоджується і з підходом О. Маркової, яка, аналізуючи генезу правового регулювання адміністративної процедури в Польщі, наголошує на визначальному впливі австрійського законодавчого досвіду та діяльності Віденського адміністративного трибуналу на формування польської моделі адміністративного провадження. Дослідниця звертає увагу на те, що ще кодифікація 1928 року заклала підвалини уніфікованого процедурного регулювання, а Кодекс 1960 року продовжив цю лінію, закріпивши загальні правила адміністративного провадження, зорієнтовані на участь особи, обґрунтування рішень і форми їх перегляду [95], тому польська модель є показовою не тільки як приклад кодифікації адміністративної процедури, а і як зразок поступового перетворення законності на системний принцип щоденної діяльності адміністрації.

З огляду на це польська модель привертає увагу тим, що законність у ній поступово набувала внутрішньоадміністративного і юрисдикційного змісту. Якщо на рівні КРА законність виявляється через обов'язок діяти на підставі права, з'ясувати фактичні обставини справи, врахувати суспільний і справедливий інтерес громадянина, то історико-правовий аналіз Ю. Юревича дає підстави стверджувати, що повноцінне функціонування цього принципу в польському правопорядку стало можливим лише за наявності

спеціалізованого адміністративного судівництва [94]. Інакше кажучи, польське законодавче закріплення законності не вичерпується самим кодексом адміністративного провадження, а спирається на еволюційно вироблений зв'язок між адміністративною процедурою та судовою перевіркою актів публічної адміністрації.

У цьому аспекті слухним є і спостереження О. Маркової про те, що польська адміністративна процедура історично розвивалася як юрисдикційна за своєю природою: її структура, стадійність і принципи тяжіли до моделі, близької до судового провадження, а подальші зміни були спрямовані на розширення процесуальних гарантій особи, зокрема права бути вислуханою, обов'язку мотивувати рішення та можливостей оскарження [95]. Це дає підстави розглядати польський досвід як один із найбільш переконливих прикладів того, що принцип законності в адміністративно-процесуальному законодавстві набуває завершеного змісту за умови його одночасного процедурного та юрисдикційного забезпечення.

Показовим у цьому аспекті є висновок дисертанта про соціалістичний період розвитку польського права. Ю. Юревич зазначає, що Кодекс адміністративного провадження 1960 р. спочатку не передбачав можливості судового оскарження актів і дій публічної адміністрації, а встановлював лише адміністративні засоби контролю всередині управлінського апарату. Такий стан охарактеризовано як регрес у розвитку адміністративного судочинства Польщі. Висновок має принципове значення для теми дослідження, оскільки показує: навіть належно сформульовані правила адміністративної процедури не забезпечують повної реалізації принципу законності без зовнішнього й незалежного судового контролю. Законність у європейському адміністративно-процесуальному вимірі потребує кодифікованої процедури й інституційного механізму, здатного перевірити адміністративний акт з позицій права [94].

Цю тезу опосередковано підтверджує і К. Головка, який, аналізуючи поняття та зміст адміністративної процедури в українському праві, прямо

вказує на польський КРА як одну з тих європейських моделей, що суттєво вплинули на сучасне розуміння адміністративної процедури як гарантії прав людини та форми реалізації принципу верховенства права [96]. Польська модель постає як історичний приклад і як одне з джерел сучасного європейського процедурного стандарту, у якому законність, участь особи, обґрунтованість рішення та можливість його перегляду становлять єдину правову конструкцію.

Цінність польської моделі полягає не тільки в нормативному закріпленні принципу законності у КРА, а й у тому, що ця модель наочно демонструє залежність між адміністративною процедурою та адміністративною юстицією. У польському досвіді законність постає як комплексна вимога, що охоплює щоденну діяльність адміністрації, процедурні гарантії сторони, а також можливість подальшої судової перевірки рішення. Саме тому польський підхід є важливим для порівняльно-правового аналізу: він переконливо показує, що принцип законності набуває реального змісту тоді, коли норми адміністративної процедури підкріплено дієвим механізмом адміністративного судочинства.

Аналіз сучасної української доктрини дає змогу побачити ще один важливий аспект: польська модель впливає на історико-порівняльне осмислення адміністративної процедури та на сучасні підходи до її розуміння як інструменту побудови сервісної держави, орієнтованої на права людини, належне мотивування рішень, пропорційність та ефективний засіб правового захисту. Саме тому використання польського досвіду в межах цього дослідження є цінним для реконструкції еволюції європейського адміністративно-процесуального права та для виявлення тих елементів, які мають значення для подальшого вдосконалення української моделі законності в адміністративному судочинстві.

Німецький підхід менш декларативний, однак більш технічно деталізований. Федеральний *Verwaltungsverfahrensgesetz* не відкривається окремою статтею про законність, але фактично розгортає її зміст через низку

обов'язкових приписів. § 28 гарантує право бути вислуханим перед виданням адміністративного акта, що втручається у права особи. § 39 вимагає, щоб письмовий або електронний адміністративний акт мав мотивування. § 40 визначає, що дискреція повинна здійснюватися відповідно до мети уповноваження і в законних межах [97]. У сфері адміністративного судочинства § 114 *Verwaltungsgerichtsordnung* встановлює, що суд перевіряє, чи не перевищено межі дискреції та чи використано її відповідно до призначення. Через це в німецькому праві принцип законності закріплено через конструкцію правомірного адміністративного акта і модель судового контролю за *Ermessensfehler*, тобто за помилками у здійсненні адміністративного розсуду [97].

Описана конструкція дає підстави стверджувати, що німецький підхід до закріплення принципу законності відрізняється не стільки загальною декларативністю, скільки високим ступенем процесуальної та інституційної деталізації. Як впливає з узагальнення В. Кальца, адміністративне судочинство Німеччини історично сформувалося як спеціалізований механізм контролю за рішеннями виконавчої влади, побудований за трирівневою моделлю і доповнений розвиненими інструментами попереднього правового захисту [98]. У цьому аспекті особливого значення набуває не тільки позов по суті, а й процедури тимчасового судового реагування, що дають змогу зупинити дію адміністративного акта або забезпечити попередній захист права до завершення розгляду справи. Саме через такі інструменти законність у німецькому праві забезпечується не постфактум, а на стадії, коли шкідливі наслідки владного рішення ще можуть бути попереджені.

Показово, що у викладі В. Кальца адміністративне судочинство Німеччини постає не тільки як механізм скасування незаконного адміністративного акта, а як система, у якій законність розкривається через поєднання кількох взаємопов'язаних елементів: права на позов, принципу офіційного з'ясування обставин справи, обов'язкового мотивування судового рішення, можливості апеляційного й касаційного перегляду, а також

спеціальних процедур попереднього захисту [98]. Така модель дає змогу зробити висновок, що в німецькому адміністративно-процесуальному праві законність має матеріально-правовий і чітко виражений функціональний зміст: вона покликана гарантувати особі реальне, поетапне і результативне оскарження владного рішення.

Цей висновок суттєво поглиблює Н. Паславська, яка аналізує адміністративну юстицію Німеччини з огляду на її сучасний розвиток. Дослідниця підкреслює, що для німецької моделі характерною є концепція суб'єктивного правового захисту, а право на ефективний правовий захист гарантується на конституційному рівні ще з 1949 року. Саме тому адміністративне процесуальне право Німеччини зорієнтоване на охорону об'єктивного правопорядку та забезпечення індивідуального захисту особи у випадках невідкладного втручання, адміністративної бездіяльності та інших форм порушення суб'єктивних публічних прав. У цьому аспекті німецька модель є показовою тим, що принцип законності пов'язується з правомірністю дій адміністрації та з обов'язком держави забезпечити особі ефективний механізм їх судового оскарження [99].

З аналізу праці Н. Паславської випливає й інший важливий висновок: сучасний розвиток німецької адміністративної юстиції відбувається не шляхом відмови від класичної моделі законності, а через її адаптацію до нових викликів – європеїзації, ускладнення технічних і соціальних рішень, розвитку альтернативних способів вирішення конфліктів і цифровізації. Авторка звертає увагу на те, що у складних технічних, економічних, соціальних та екологічних справах функціонально виправданим може бути посилення контролю на адміністративному рівні, якщо такий контроль не нівелює право на ефективний судовий захист. У такий спосіб німецький досвід показує, що принцип законності не виключає спеціалізованих адміністративних процедур чи попереднього контролю, але вимагає, щоб вони залишалися підконтрольними суду й не підміняли собою судовий захист [99].

Не менш важливим є акцент Н. Паславської на цифровізації адміністративної юстиції. Дослідниця обгрунтовано зазначає, що диджиталізація може підвищити прозорість і ефективність правового захисту, проте здатна створювати нові бар'єри для доступу до правосуддя для осіб, які мають труднощі у користуванні електронними засобами комунікації. Звідси випливає, що німецький підхід до модернізації судочинства не зводиться до технічного оновлення процесу, а підпорядковується вимозі зберегти рівний доступ до правового захисту [99]. Це положення є особливо важливим для цієї тематики, оскільки вказує: у сучасних умовах принцип законності повинен охоплювати законність адміністративного акта, судового рішення та самої процесуальної форми доступу до правосуддя.

Аналіз німецької моделі дає підстави виокремити кілька узагальнювальних положень щодо вдосконалення українського адміністративного судочинства:

1. Чіткіше нормативне закріплення стандартів судового контролю за дискреційними повноваженнями суб'єктів владних повноважень. Ідеться, зокрема, про обов'язкову перевірку мети використання повноваження, меж адміністративного розсуду, достатності встановлених фактів, пропорційності втручання та відсутності свавілля.
2. Подальший розвиток інституту попереднього судового захисту в адміністративних справах. Його процесуальне призначення має полягати в реальному запобіганні настанню незворотних наслідків ще до вирішення спору по суті.
3. Посилення процедурних можливостей адміністративного самоконтролю та спеціалізованої експертної оцінки у справах зі складним технічним або спеціальним предметом. Таке посилення не повинно зменшувати інтенсивність подальшого судового контролю за законністю остаточного рішення.

4. Розвиток цифровізації адміністративного судочинства із обов'язковим збереженням альтернативних способів комунікації із судом та недопущенням цифрового відчуження особи від правосуддя.

У такому поєднанні німецький досвід є корисним для подальшого осмислення принципу законності в адміністративному судочинстві як комплексного стандарту, що охоплює адміністративну процедуру, судовий контроль, попередній захист і сучасні форми процесуальної доступності.

Іспанська *Ley 39/2015 del Procedimiento Administrativo Común de las Administraciones Públicas* також не обмежується загальною декларацією принципу. Її преамбула підкреслює, що закон установлює повне і систематичне регулювання відносин між адміністрацією та приватними особами в межах спільного адміністративного провадження. Стаття 53 закріплює права заінтересованої особи у процедурі; стаття 35 визначає випадки, коли адміністративні акти мають бути мотивованими; стаття 82 передбачає *trámite de audiencia*, тобто обов'язкову можливість для заінтересованих осіб ознайомитися з матеріалами та подати свої пояснення й документи перед підготовкою проекту рішення; стаття 88 визначає зміст остаточного рішення та дозволяє органу висловитися щодо пов'язаних питань лише після надання сторонам можливості подати свої міркування [100]. Іспанський досвід демонструє, що законність адміністративної процедури може закріплюватися через системне визначення прав адресата рішення, гарантій участі та структури мотивованого адміністративного акта.

Італійська модель є важливою для цього дослідження з огляду на те, що Закон № 241/1990 став загальним актом про адміністративну процедуру. До його прийняття в Італії існували переважно спеціальні приписи, що регулювали окремі аспекти адміністративних проваджень, тоді як єдиного загального акта не було. Саме Закон 1990 року запровадив універсальні для всіх адміністративних процедур принципи, серед яких особливе значення мають участь заінтересованих осіб, обов'язок мотивування рішень, наслідки бездіяльності адміністрації, право доступу до адміністративних документів і

персоніфікація відповідальності через інститут посадової особи, відповідальної за процедуру [101]. Законність адміністративного провадження постає не як абстрактна вимога дотримання закону, а як послідовно організований порядок дій публічної адміністрації, спрямований на досягнення правомірного, своєчасного й обґрунтованого рішення.

Особливо показовим для європейського розуміння законності є те, що італійська модель безпосередньо поєднує її з часовими межами адміністративної діяльності. Закон № 241/1990 вимагає завершення провадження у встановлений строк і розрізняє різні правові наслідки адміністративного мовчання. У випадку «мовчання-невиконання» бездіяльність адміністрації розглядається як порушення обов'язку завершити процедуру та може бути оскаржена до суду, тоді як у випадку «мовчання-згоди» відсутність негативного рішення у визначений строк означає прийняття звернення заявника. Це дає підстави стверджувати, що в італійському праві законність охоплює зміст адміністративного акта й обов'язок адміністрації діяти вчасно, не затягувати вирішення справи та не ставити особу в стан невизначеності через пасивну поведінку публічного органу.

Не менш важливим є те, що Закон 1990 року приділяє значну увагу участі особи в адміністративній процедурі. Обов'язок особистого повідомлення про початок процедури, можливість взаємодії з конкретною відповідальною посадовою особою, право на участь у провадженні та доступ до документації свідчать про виразно людиноцентричну побудову італійської моделі. У порівняльному аспекті це дає змогу зробити висновок, що італійська адміністративна процедура тяжіє до такого розуміння законності, за якого правомірність адміністративного рішення визначається відповідністю закону та належною процедурною комунікацією між адміністрацією і приватною особою. Законність тут набуває рис відкритості, участі та процесуальної передбачуваності.

Для тематики цього дослідження італійський досвід є цінним насамперед у трьох напрямках. По-перше, він переконливо показує потребу

чіткішого поєднання принципу законності з вимогою своєчасності адміністративної діяльності, тобто з обов'язком адміністративного органу завершити розгляд справи у розумний і визначений строк. По-друге, італійська модель підтверджує важливість нормативного закріплення дієвих засобів реагування на адміністративну бездіяльність, зокрема через можливість судового втручання у випадку незавершення процедури. По-третє, вона вказує на потребу посилення процедурної участі особи ще на досудовій стадії, оскільки саме це зменшує ризик свавільного рішення та полегшує подальший судовий контроль за його законністю.

З огляду на це доречними видаються й окремі орієнтири для подальшого вдосконалення української моделі забезпечення законності в адміністративному судочинстві. Насамперед варто посилити нормативний зв'язок між порушенням строків адміністративної процедури та судовим захистом, щоб бездіяльність суб'єкта владних повноважень оцінювалася не як другорядне процедурне порушення, а як самостійна форма відступу від принципу законності. Крім того, потребує подальшого розвитку інститут попереднього судового захисту у справах, де затягування адміністративного провадження або невжиття рішення у строк створює для особи ризик істотних або незворотних наслідків. У цьому аспекті слушними залишаються напрацювання української компаративістики адміністративної юстиції, де підкреслено значення попереднього судового захисту, активної ролі суду та спеціалізованого адміністративного судівництва як інструментів реального захисту особи у публічно-правових відносинах.

Італійська модель дає змогу істотно поглибити європейське розуміння принципу законності в адміністративно-процесуальному законодавстві. Її специфіка полягає в тому, що законність тут тісно поєднано зі строками, участю особи, обов'язком мотивування, доступом до документів та юридичними наслідками адміністративного мовчання. У порівняльно-правовому вимірі італійський досвід слід розглядати як один із найбільш переконливих прикладів того, що належна адміністративна процедура

передбачає правомірне рішення, правомірний, своєчасний та відкритий спосіб його підготовки й ухвалення.

У балтійському просторі показовим є естонський *Administrative Procedure Act*. У § 1 зазначено, що мета акта полягає в захисті прав осіб через створення єдиної адміністративної процедури, яка допускає участь осіб і судовий контроль. § 3 встановлює, що основні права і свободи або інші суб'єктивні права можуть обмежуватися лише на підставі закону, а адміністративні акти й заходи повинні бути придатними, необхідними і пропорційними заявленим цілям. § 4 визначає, що дискреція здійснюється відповідно до меж уповноваження, його мети, загальних принципів права і з урахуванням релевантних фактів. § 6 зобов'язує адміністративний орган з'ясовувати обставини справи з власної ініціативи, а § 7 закріплює публічність адміністративного провадження. Разом із цим естонський *Code of Administrative Court Procedure* регулює процедуру звернення до адміністративного суду та розгляд публічно-правових спорів. Ця подвійна модель – адміністративна процедура плюс адміністративне судочинство – є близькою до сучасного українського підходу, але більш чітко вибудовує зв'язок між процедурною участю особи й подальшим судовим контролем.

Подальший аналіз естонського досвіду показує, що цінність цієї моделі полягає не тільки у вдалому поєднанні загального закону про адміністративну процедуру та окремого акта про адміністративне судочинство, а й у тому, що Естонія послідовно адаптувала цей процедурний каркас до умов цифрового урядування. У довідці про досвід Естонії наголошено, що Закон про адміністративну процедуру спрямований на захист прав особи шляхом створення єдиної адміністративної процедури, яка забезпечує участь особи та судовий контроль. При цьому зміни 2017 року прирівняли електронне адміністрування до письмового, встановили вимоги до електронних звернень, електронного вручення документів та електронної форми адміністративних актів [102]. Естонський підхід демонструє, що цифровізацію адміністративної діяльності не слід розглядати як підставу для спрощення чи послаблення

процедурних гарантій; ті самі гарантії мають бути відтворені в новій технологічній формі.

Особливо важливим є те, що в естонському підході електронний адміністративний акт підлягає тим самим вимогам, що й письмовий адміністративний акт. У довідці прямо вказано на позицію Адміністративної колегії Верховного Суду Естонії, відповідно до якої для електронних актів обов'язково потрібно дотримати вимоги щодо мотивування адміністративного акта та роз'яснення права на оскарження, а сама електронна система повинна бути організована так, щоб ці вимоги виконувалися ефективно і законно [102]. У порівняльно-правовому вимірі це дає підстави для важливого висновку: у сучасному європейському адміністративно-процесуальному праві законність дедалі чіткіше пов'язується зі змістом рішення, процедурою його підготовки та архітектурою цифрової платформи, через яку таке рішення формується, доводиться до відома особи й оскаржується.

Естонська модель є особливо показовою для досліджуваної тематики, оскільки вона демонструє новий рівень розвитку принципу законності: від вимоги діяти на підставі закону – до вимоги забезпечити правомірність цифрової адміністративної дії. Інакше кажучи, електронна форма комунікації не звільняє адміністрацію від обов'язку бути неупередженою, мотивувати свої рішення, повідомляти особу про її процесуальні права та забезпечувати реальний доступ до оскарження. Саме тому естонський досвід дає змогу говорити про розширення змісту законності в адміністративно-процесуальному законодавстві: вона охоплює традиційну письмову процедуру і законність цифрового адміністрування.

Не менш цінним є те, що в естонському досвіді цифровізація прямо поєднана з принципами належного врядування. У довідці зазначено, що Хартія електронної держави Естонії спирається на похідні права на належне адміністрування, закріпленого у статті 41 Хартії основних прав ЄС, і спеціально нагадує про необхідність дотримання принципів доброго адміністрування саме в умовах електронного спілкування з адміністративними

органами. Такий підхід дає змогу зробити висновок, що естонська модель не протиставляє ефективність е-послуг і законність адміністративної процедури, а вибудовує їх як взаємопов'язані елементи [102]. Саме ця обставина робить естонський досвід особливо значущим для держав, які одночасно реформують адміністративну процедуру і впроваджують цифрові сервіси.

Узагальнення естонської моделі дає змогу виокремити кілька важливих орієнтирів для подальшого вдосконалення українського адміністративного судочинства й адміністративної процедури. По-перше, на нормативному рівні варто чіткіше закріпити правило про еквівалентність гарантій у паперовій та електронній формі адміністративного провадження. По-друге, потребує посилення вимога, за якою будь-який електронний адміністративний акт повинен містити належне мотивування і роз'яснення порядку його оскарження. По-третє, цифрові системи взаємодії особи з публічною адміністрацією мають проектуватися як правові інструменти, підпорядковані принципам законності, пропорційності, доступності та участі особи, а не тільки технічним вимогам швидкості та зручності. По-четверте, подальший розвиток адміністративного судочинства варто узгоджувати з реформою електронного адміністрування, аби судовий контроль залишався повноцінним і в тих випадках, коли порушення прав особи відбувається саме через цифрову форму адміністративної дії.

Естонський досвід дає змогу істотно поглибити розуміння принципу законності в адміністративно-процесуальному законодавстві. Його значення полягає в тому, що він поєднує класичні вимоги законності, участі особи, пропорційності та судового контролю із сучасними стандартами електронного врядування. Саме тому естонську модель варто розглядати як один із найпереконливіших прикладів того, що належна адміністративна процедура у XXI столітті повинна бути правомірною, відкритою та цифрово сумісною з правами людини й ефективним судовим захистом.

Фінський *Administrative Procedure Act 434/2003* також надає цінний порівняльно-правовий матеріал. Його метою визначено досягнення й розвиток

good administration та доступу до правового захисту в адміністративних справах. Section 6 закріплює *legal principles of administration*: адміністрація повинна ставитися до своїх клієнтів на засадах рівності, використовувати компетенцію лише для цілей, прийнятних за законом, діяти неупереджено й пропорційно, а також охороняти *legitimate expectations*, що ґрунтуються на правовій системі [103]. Фінська модель цікава тим, що принцип законності тут не ізолюється від принципу довіри та легітимних очікувань. Додатково *Administrative Judicial Procedure Act 808/2019* визначає своєю метою гарантії правового захисту й справедливого судового розгляду в адміністративних справах [104]. У сукупності це свідчить, що в північній європейській традиції законність адміністративного провадження тісно пов'язується з *good administration*, рівністю, пропорційністю, доступом до суду і *fair trial*.

Порівняльне зіставлення розглянутих моделей дає підстави виокремити кілька спільних рис:

1. У більшості європейських країн законність у сфері адміністративно-процесуального права має процедурно насичений зміст. Вона пов'язується з правом особи бути вислуханою, доступом до матеріалів справи, мотивуванням рішення, дотриманням строків та можливістю судового перегляду адміністративного акта.
2. У багатьох правопорядках законність не розглядають поза контролем за дискрецією адміністративного органу. Саме тому законодавець визначає, що адміністративний розсуд допустимий лише в межах уповноваження, відповідно до його мети та загальних принципів права.
3. Європейський досвід засвідчує, що адміністративно-процесуальне законодавство дедалі частіше сприймається як цілісна система, у якій адміністративна процедура та адміністративне судочинство взаємно доповнюють одне одного. Належна процедура зменшує ризик свавілля ще до звернення до суду, а судовий контроль забезпечує виправлення порушень, якщо адміністрація вийшла за правові межі.

Для українського права цей досвід має прикладне значення в кількох напрямках. Насамперед він підтверджує необхідність подальшого зближення адміністративної процедури з адміністративним судочинством, щоб судова перевірка охоплювала матеріально-правову підставу адміністративного акта, дотримання права особи бути вислуханою, достатність мотивування, належний строк, пропорційність та вимоги до адміністративного файлу. Крім того, європейські моделі переконливо свідчать, що законність у публічно-правовій сфері втрачає практичну цінність, коли її зводять до формальної наявності норми чи компетенції; справжній зміст цього принципу розкривається тоді, коли право обмежує результат владного рішення і сам спосіб його підготовки, прийняття, обґрунтування та перевірки судом. Саме в такому напрямі слід осмислювати подальший розвиток українського адміністративно-процесуального законодавства.

Порівняльний аналіз адміністративно-процесуального законодавства європейських країн дає підстави стверджувати, що принцип законності в сучасному європейському праві набув виразно процедурного, правозахисного та інституційно забезпеченого змісту. У більшості розглянутих правопорядків його закріплення не обмежується формальною вимогою дії на підставі закону, а здійснюється через систему взаємопов'язаних гарантій – право особи бути вислуханою, обов'язок адміністрації мотивувати рішення, дотримання розумного строку, доступ до матеріалів справи, пропорційність, контроль за дискрецією, юридичну визначеність, ефективний судовий захист та обов'язковість виконання судового рішення.

Національні моделі демонструють різні способи нормативного вираження цього принципу: французька – через поєднання кодифікованої процедури й історично сильної адміністративної юстиції; польська – через тісний зв'язок між адміністративною процедурою та спеціалізованим адміністративним судівництвом; німецька – через технічно деталізовану модель правомірного адміністративного акта і контролю за дискрецією; іспанська та італійська – через системне закріплення прав адресата

адміністративного рішення, участі особи, мотивування, строків і наслідків бездіяльності; естонська й фінська – через поєднання класичних процедурних гарантій із сучасними стандартами належного врядування, цифрової доступності та ефективного судового захисту. Європейський досвід переконує, що законність в адміністративно-процесуальному законодавстві слід розуміти як вимогу до результату владного рішення, а також до правомірності, відкритості, своєчасності та справедливості всього порядку його підготовки, прийняття, доведення до відома особи та подальшої судової перевірки.

Узагальнення наведеного досвіду дає підстави визначити кілька орієнтирів для подальшого вдосконалення українського адміністративно-процесуального законодавства та адміністративного судочинства. Насамперед потребує більш послідовного зближення адміністративна процедура й адміністративне судочинство, щоб предмет судового контролю охоплював формальну правову підставу адміністративного акта, дотримання права особи бути вислуханою, належність адміністративного файла, достатність мотивування, пропорційність втручання та своєчасність вирішення справи. Потребує подальшого розвитку нормативне закріплення стандартів судового контролю за дискреційними повноваженнями суб'єктів владних повноважень, зокрема через обов'язкову перевірку мети використання повноваження, меж розсуду, фактичної обґрунтованості рішення, заборони свавілля та дотримання принципу пропорційності. Важливим є також посилення процесуальних гарантій у справах про адміністративну бездіяльність, щоб порушення строків розгляду адміністративної справи оцінювалося не як другорядний процедурний недолік, а як самостійна форма відступу від принципу законності. Особливої уваги потребує розвиток інституту попереднього судового захисту, який має забезпечувати реальне запобігання незворотним наслідкам ще до вирішення спору по суті. У зв'язку з цифровізацією публічного управління необхідно прямо закріпити правило про еквівалентність процедурних гарантій у паперовій та електронній формах

адміністративного провадження, а також вимогу, за якою будь-який електронний адміністративний акт повинен містити належне мотивування і роз'яснення порядку його оскарження. Важливим напрямом подальшого розвитку має стати уніфікація базових процедурних стандартів для діяльності суб'єктів публічної адміністрації, оскільки саме така уніфікація зменшує ризик різнорідної адміністративної практики і створює надійнішу основу для єдиного та послідовного судового контролю за законністю владних рішень.

Викладені порівняльно-правові висновки створюють підґрунтя для переходу до аналізу української моделі формування й оновлення адміністративно-процесуального законодавства. Якщо в європейських правопорядках принцип законності набуває практичного змісту через поєднання належної адміністративної процедури, мотивованого адміністративного акта, ефективного судового контролю, реагування на бездіяльність, попереднього судового захисту та цифрової еквівалентності процесуальних гарантій, то для України особливого значення набуває визначення тих напрямів законодавчого оновлення, які здатні забезпечити реальну, а не формальну дію цього принципу. Саме ці питання потребують подальшого розкриття у підрозділі 3.2.

Окремо слід підкреслити, що порівняльно-правове значення розглянутих європейських моделей полягає не в можливості їх прямого перенесення в українське законодавство, а у виявленні тих концептуальних орієнтирів, які можуть бути використані для посилення національної системи адміністративно-процесуальних гарантій. Кожна із проаналізованих держав має власну історію формування адміністративної процедури й адміністративної юстиції, різний рівень кодифікації, відмінну організацію судового контролю та специфічні засоби реагування на адміністративну бездіяльність. Проте спільним для цих моделей є поступове зміщення акценту від формального підпорядкування адміністрації закону до вимоги якісного, прозорого, мотивованого й контрольованого здійснення публічної влади.

У цьому сенсі європейський досвід дає змогу розглядати принцип законності як динамічну правову категорію. Його зміст змінюється разом із розвитком публічного адміністрування, розширенням дискреційних повноважень, цифровізацією адміністративних послуг і зростанням ролі суду у захисті особи від неправомірних владних рішень. Якщо раніше законність переважно пов'язували з наявністю компетенції та правової підстави для дії адміністративного органу, то сучасний європейський підхід вимагає оцінювати також процедуру підготовки рішення, якість мотивування, доступність інформації для особи, своєчасність розгляду справи, добросовісність адміністративного органу та реальність подальшого судового захисту.

Для України особливо важливим є те, що європейські моделі підтверджують потребу послідовного поєднання адміністративної процедури з адміністративним судочинством. Належна процедура має запобігати порушенням ще на стадії ухвалення адміністративного акта, а судовий контроль – забезпечувати ефективну перевірку тих рішень, дій чи бездіяльності, які вже стали предметом спору. За відсутності такого зв'язку адміністративна процедура може залишатися формальною, а судовий контроль – обмеженим лише перевіркою кінцевого результату без належного аналізу способу його формування. Саме тому для українського законодавства важливо забезпечити таку модель, за якої суд матиме змогу оцінювати не тільки зміст адміністративного акта, а й увесь процес його підготовки, мотивування, доведення до відома особи та виконання.

Не менш значущим орієнтиром є європейський підхід до адміністративної дискреції. Розсуд адміністративного органу не заперечує принципу законності, однак потребує чітких меж, зрозумілої мети, належного фактичного обґрунтування та судової перевірки на предмет пропорційності й відсутності свавілля. Для української моделі це означає необхідність подальшого розвитку стандартів судового контролю за дискреційними повноваженнями суб'єктів владних повноважень. Такий контроль не повинен

підміняти адміністративний орган у вирішенні управлінського питання, проте має забезпечувати перевірку того, чи не було розсуд використано всупереч закону, із неналежною метою або без урахування прав приватної особи.

Особливої уваги потребує і цифровий вимір законності. Досвід держав, які активно розвивають електронне врядування, засвідчує, що цифрова форма адміністративного провадження не може бути підставою для послаблення процедурних гарантій. Електронний адміністративний акт, електронне повідомлення, електронний доступ до матеріалів справи та цифрова взаємодія з адміністративним органом повинні забезпечувати той самий рівень правового захисту, що й традиційна письмова процедура. У цьому аспекті для України важливо не допустити ситуації, коли технічна зручність електронного сервісу підміняє собою юридичну якість адміністративного провадження. Цифровізація має посилювати законність, а не створювати нові бар'єри для участі особи, оскарження рішення чи доступу до правосуддя.

Порівняльний аналіз також показує, що принцип законності в європейському адміністративно-процесуальному праві дедалі тісніше пов'язано з ідеєю довіри особи до публічної влади. Законність не обмежується тим, що адміністративний орган формально діє в межах компетенції. Вона передбачає, що особа може передбачити поведінку адміністрації, зрозуміти мотиви ухваленого рішення, розраховувати на стабільність правових наслідків і мати доступ до ефективного способу захисту. Саме тому юридична визначеність, легітимні очікування, пропорційність і належне мотивування слід розглядати не як додаткові елементи, а як необхідні умови реальної дії принципу законності.

Узагальнення європейського досвіду дає підстави для висновку, що подальший розвиток українського адміністративно-процесуального законодавства має орієнтуватися на побудову внутрішньо узгодженої системи, у якій загальні правила адміністративної процедури, спеціальне галузеве регулювання, адміністративне оскарження та судовий контроль не суперечать одне одному, а послідовно забезпечують захист особи від неправомірного

владного втручання. Саме така системність є головною умовою того, щоб принцип законності не залишався лише загальною засадою, а набув значення практичного інструменту обмеження публічної влади правом.

Отже, європейські моделі закріплення принципу законності дають змогу визначити для України не готову законодавчу конструкцію, а напрям подальшого правового розвитку. Йдеться про зміцнення процедурної справедливості, підвищення якості мотивування адміністративних актів, удосконалення контролю за дискрецією, посилення реагування на адміністративну бездіяльність, розвиток попереднього судового захисту, забезпечення цифрової еквівалентності процесуальних гарантій та реальне виконання судових рішень. Саме ці орієнтири створюють логічний перехід до аналізу того, яким чином принцип законності має впливати на формування й оновлення адміністративно-процесуального законодавства України.

3.2. Принцип законності щодо формування та оновлення адміністративно-процесуального законодавства України

Формування та оновлення адміністративно-процесуального законодавства України потребують осмислення принципу законності не лише як правила правозастосування, а і як вихідного орієнтира законодавчої політики. У такому вимірі законність визначає не тільки межі діяльності публічної адміністрації, а й вимоги до самого нормативного регулювання, за допомогою якого впорядковують адміністративні процедури, адміністративне судочинство, порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Ідеться про потребу створення не формально впорядкованої сукупності процесуальних норм, а внутрішньо узгодженої системи правових гарантій, здатної забезпечити передбачувану, справедливу й контрольовану діяльність публічної влади.

У цьому аспекті принцип законності є одним із критеріїв якості адміністративно-процесуального законодавства. Сама наявність правової норми ще не гарантує належного рівня захисту особи у відносинах із

публічною адміністрацією. Визначальним є те, чи забезпечує така норма чіткість компетенції адміністративного органу, зрозумілість процедури, можливість участі особи у провадженні, доступ до матеріалів справи, обов'язок мотивування адміністративного акта, визначеність строків розгляду та реальну можливість адміністративного або судового оскарження. Якщо законодавче регулювання не містить цих гарантій або закріплює їх неповно, принцип законності втрачає практичну дію і зводиться до зовнішньої відповідності дій органу певному нормативному припису.

Особливої актуальності це питання набуває в умовах реформування українського адміністративного права та наближення національного законодавства до європейських стандартів належного адміністрування. Сучасна модель адміністративно-процесуального регулювання вже не може ґрунтуватися на переважанні відомчих процедур, розрізнених спеціальних правил і ситуативних змін до окремих законодавчих актів. Вона потребує системного підходу, за якого загальні засади адміністративної процедури, норми адміністративного судочинства та спеціальні процедурні приписи функціонують як взаємопов'язані елементи єдиного правового механізму. За такої умови законність забезпечує не лише формальну правомірність владного рішення, а й належний порядок його підготовки, ухвалення, доведення до відома особи та подальшої судової перевірки.

Оновлення адміністративно-процесуального законодавства має враховувати і те, що публічна адміністрація дедалі частіше діє в умовах широкого адміністративного розсуду, цифровізації управлінських процесів, зростання кількості адміністративних послуг та ускладнення публічно-правових спорів. За таких обставин принцип законності виконує стримувальну й упорядкувальну функції. Він покликаний запобігти ситуаціям, коли спрощення процедур, електронізація адміністративних дій або розширення дискреційних повноважень призводять до звуження процесуальних прав особи. Кожна зміна законодавства у цій сфері має супроводжуватися оцінкою того, чи зберігає особа реальну можливість бути вислуханою, отримати

вмотивоване рішення, зрозуміти його правові наслідки та скористатися ефективним засобом захисту.

З огляду на це принцип законності щодо формування та оновлення адміністративно-процесуального законодавства України доцільно розглядати у трьох взаємопов'язаних площинах. По-перше, як конституційну вимогу до діяльності публічної влади, що зобов'язує її діяти на підставі права, у межах компетенції та у спосіб, передбачений законом. По-друге, як нормотворчий критерій, що вимагає від законодавця внутрішньої узгодженості, передбачуваності й несуперечливості процедурного регулювання. По-третє, як правозахисний стандарт, спрямований на забезпечення реальної участі особи в адміністративному провадженні та ефективного судового контролю за владними рішеннями. У поєднанні цих площин законність набуває значення засади, яка визначає зміст, межі й напрями подальшої модернізації адміністративно-процесуального законодавства України.

Саме тому дослідження цього питання потребує переходу від загального розуміння законності як вимоги дотримання закону до її аналізу як комплексного принципу формування якісного процесуального регулювання. У центрі уваги має бути не тільки те, чи передбачено адміністративну дію законом, а й те, чи створює закон належні умови для захисту особи від свавілля, чи забезпечує суду можливість перевірити всі істотні обставини прийняття рішення та чи сприяє формуванню сталої, послідовної й правомірної адміністративної практики. У такому контексті принцип законності постає як змістова основа формування та оновлення адміністративно-процесуального законодавства України.

Принцип законності у сфері формування та оновлення адміністративно-процесуального законодавства України доцільно розглядати не тільки як вимогу до діяльності суб'єктів владних повноважень і суду, а і як засадничий критерій нормотворення. У такому вимірі він визначає межі законодавчого розсуду, встановлює вимоги до змісту процесуальних норм і окреслює

допустимі способи регламентації взаємодії особи з публічною адміністрацією. Його значення полягає в тому, що адміністративно-процесуальне законодавство не може формуватися як сукупність технічних правил організації владної діяльності. Воно має закріплювати такі процедури, які унеможливають свавільне втручання публічної влади, гарантують особі передбачуваність адміністративних дій та створюють реальні умови для захисту прав, свобод і законних інтересів.

Конституційна основа такого підходу міститься в положеннях про верховенство права, обов'язок органів державної влади діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України, а також у гарантії судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування. У системному зв'язку з цими приписами Кодекс адміністративного судочинства України визначає завдання адміністративного судочинства як справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд спорів у сфері публічно-правових відносин із метою ефективного захисту прав особи. Унаслідок цього принцип законності набуває подвійного значення: з одного боку, він обмежує адміністративну діяльність публічної влади, з другого – встановлює вимоги до законодавця, який формує правила такої діяльності.

Законодавче оновлення адміністративно-процесуальної сфери має залишатися сумісним із загальноєвропейськими стандартами незалежності судової влади. Це підтверджується Висновком № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів, у якому незалежність і незмінюваність суддів розглянуто як фундаментальні передумови здійснення правосуддя. У площині цього дослідження це означає, що вдосконалення адміністративно-процесуального законодавства не може відбуватися у спосіб, який послаблює інституційну самостійність суду або звужує гарантії його незалежності [105].

У сучасних умовах роль цього принципу істотно зросла у зв'язку з поступовим переходом від фрагментарного регулювання окремих адміністративних проваджень до побудови більш цілісної моделі

адміністративної процедури. Прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» [81] започаткувало якісно новий етап у розвитку адміністративно-процесуального законодавства, оскільки було закріплено загальні правила розгляду й вирішення адміністративних справ шляхом прийняття та виконання адміністративних актів. Подальші зміни до низки законодавчих актів у зв'язку з прийняттям цього Закону підтвердили, що йдеться не про ізольований нормативний акт, а про початок ширшого процесу гармонізації спеціального законодавства із загальною процедурною моделлю. У цьому принцип законності виявляється як вимога системності, узгодженості й передбачуваності законодавчого оновлення.

Практика першого року застосування Закону України «Про адміністративну процедуру» підтверджує, що його значення полягає не тільки у формальному запровадженні загального закону про адміністративну процедуру, а й у фактичному започаткуванні системного оновлення адміністративно-процесуального законодавства. Зокрема, запровадження цього Закону сприяло посиленню вимог до мотивованості несприятливих адміністративних актів, закріпленню можливості усунення недоліків заяви без формальної відмови в її прийнятті, розширенню доступу особи до матеріалів адміністративної справи, розвитку адміністративного оскарження та чіткішому визначенню моменту набрання чинності рішенням через його доведення до відома адресата. Практика реалізації цього Закону засвідчила й інший важливий аспект: гармонізація спеціального законодавства із загальною процедурною моделлю залишається триваючим процесом, що потребує подальшого узгодження галузевих актів із базовими стандартами належної адміністративної процедури [106]. Це дає підстави стверджувати, що принцип законності у формуванні й оновленні адміністративно-процесуального законодавства України є насамперед вимогою системності, узгодженості та недопустимості звуження мінімальних процедурних гарантій особи.

Показово, що процес запровадження Закону України «Про адміністративну процедуру» уже став предметом спеціального фахового

обговорення в суддівському та науковому середовищі, причому акцент зроблено не тільки на його загальному значенні для публічного адміністрування, а й на важливості адаптації норм матеріального і процесуального права до положень цього Закону, аналізі практики його застосування та визначенні ролі адміністративного суду у впровадженні нових процедурних стандартів. Така постановка питання має принципове значення для цього дослідження, оскільки свідчить: Закон України «Про адміністративну процедуру» вже впливає на адміністративну діяльність органів публічної влади та на підходи до здійснення правосуддя у публічно-правових спорах. У цьому аспекті адміністративний суд постає не просто інстанцією перевірки окремого рішення, а ключовим механізмом забезпечення законності в умовах переходу до нової моделі адміністративної процедури, коли саме від суду значною мірою залежить, чи будуть закріплені в законі стандарти прозорості, справедливості, мотивованості та участі особи реально впроваджені в адміністративну практику [107].

Доктринально зазначений висновок підсилюється тим, що в науковій літературі Закон України «Про адміністративну процедуру» обґрунтовано розглядають як акт виразного євроінтеграційного значення. Зокрема, І. Бойко підкреслює, що його прийняття свідчить про зближення національного законодавства з європейським і про адаптацію українського правового регулювання до *acquis communautaire*, а також про закріплення єдиних правил адміністративної процедури, орієнтованих на належне адміністрування, баланс приватних і публічних інтересів та захист прав особи. У цьому аспекті Закон України «Про адміністративну процедуру» слід розглядати не тільки як новий рамковий нормативний акт, а і як засіб переорієнтації всього адміністративно-процесуального законодавства України на європейські стандарти процедурної справедливості, передбачуваності та юридичної визначеності [108]. Принцип законності у формуванні й оновленні адміністративно-процесуального законодавства України є не тільки вимогою

формальної законодавчої узгодженості, а й у вимогою його змістової сумісності з європейською моделлю належної адміністративної процедури.

З огляду на це законність означає, що адміністративно-процесуальне законодавство має вибудовуватися як внутрішньо несуперечлива система. Будь-яка нова спеціальна процедура повинна співвідноситися із загальними положеннями Закону України «Про адміністративну процедуру», не руйнувати його логіку й не створювати таких винятків, які фактично позбавляють особу основних процесуальних гарантій. Небезпека фрагментарного оновлення полягає в тому, що галузеві закони нерідко тяжіють до вузькофункціонального спрощення адміністративної діяльності, унаслідок чого право бути вислуханою, право на доступ до матеріалів справи, обов'язок мотивування адміністративного акта або визначеність строків розгляду справи ослаблені чи неповно врегульовані. За таких умов законність втрачає реальний зміст і зводиться до формальної наявності компетенції або до зовнішньої відповідності адміністративної дії певній нормі.

У науковій літературі сучасний розвиток адміністративного права України пов'язують з активним збільшенням адміністративно-правових норм, постійним переглядом підзаконних нормативно-правових актів і запровадженням нових галузевих інститутів. Така ситуація зумовлює потребу в ревізії системи адміністративного законодавства України з метою його впорядкування та ефективного регулювання адміністративно-правових відносин. Важливим для цього дослідження є висновок О. Музи про те, що процес систематизації адміністративно-правових норм має бути всеохопним і враховувати сучасний стан розвитку адміністративно-правової галузі. У площині цієї теми це означає, що принцип законності щодо формування та оновлення адміністративно-процесуального законодавства не може зводитися до точкових змін окремих процедурних приписів, а потребує послідовної систематизації, внутрішньої узгодженості та концептуально виваженого оновлення всієї сукупності норм, що регулюють адміністративну процедуру й адміністративне судочинство [109].

Показовим є також програмно-концептуальний підхід до реформування законодавства про адміністративну відповідальність, у межах якого наголошено на необхідності рекодифікації відповідного нормативного масиву, підготовки нового кодифікованого акта, закріплення пріоритету його загальних положень над іншими нормативно-правовими актами, а також удосконалення процедур оскарження й виконання рішень відповідно до міжнародно-правових стандартів та практики Європейського суду з прав людини. У межах цього дослідження це підтверджує, що принцип законності у сфері оновлення адміністративно-процесуального законодавства України повинен виявлятися не у множинності несумісних процедурних рішень, а у формуванні внутрішньо узгодженої, ієрархічно впорядкованої та орієнтованої на захист прав особи моделі правового регулювання [110].

Особливого значення принцип законності набуває щодо співвідношення загального та спеціального адміністративно-процесуального регулювання. У національному законодавстві зберігається значний масив спеціальних процедур у сфері дозвільної діяльності, ліцензування, державної реєстрації, контролю, надання адміністративних послуг, застосування заходів реагування та інших форм публічного адміністрування. За відсутності належного узгодження між цими процедурами виникає ризик правової асиметрії, коли в одних сферах особа отримує достатній обсяг процедурних гарантій, а в інших фактично стикається з менш захищеним режимом адміністративного провадження. Тому принцип законності вимагає, щоб спеціальні норми або прямо кореспондували загальній моделі адміністративної процедури, або містили чітко визначений, предметно обґрунтований відступ від неї, який не порушує ядра процесуальних прав особи.

Не менш важливим є зв'язок принципу законності з адміністративним судочинством. Стаття 2 Кодексу адміністративного судочинства України вже нині задає високий стандарт судової перевірки, оскільки вимагає оцінювати рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень не тільки з погляду їх формальної відповідності закону, а й за критеріями

обґрунтованості, безсторонності, добросовісності, розсудливості, пропорційності, своєчасності та врахування права особи на участь у процесі прийняття рішення.

Доречним є звернення до Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів, у якому якість судових рішень розглянуто як складник якості правосуддя загалом. Для цього дослідження особливо важливим є те, що належне судове рішення пов'язується з правильним застосуванням права, достатністю мотивування, зрозумілістю викладу, внутрішньою логічністю та здатністю дати відповідь на істотні аргументи сторін. У площині оновлення адміністративно-процесуального законодавства України це означає, що законність судового контролю повинна забезпечуватися через формальне закріплення повноважень суду та через такі процесуальні правила, які дають змогу ухвалювати повноцінно вмотивовані й переконливі рішення [111].

Подальше оновлення адміністративно-процесуального законодавства має орієнтуватися на вже сформований судовий стандарт правомірності. Адміністративний орган повинен ураховувати ці критерії ще під час розгляду справи, а не лише тоді, коли рішення вже стало предметом судового спору. З цього випливає, що принцип законності у сфері формування адміністративно-процесуального законодавства виконує також превентивну функцію. Його завдання полягає не тільки в тому, щоб створити підстави для подальшого скасування незаконного акта, а й у тому, щоб зменшити імовірність самого порушення ще на адміністративній стадії. Якщо процедура передбачає обов'язкове повідомлення особи, з'ясування обставин справи, право надати пояснення, обов'язок адміністративного органу оцінити аргументи сторін і викласти мотиви рішення, то ризик свавільного управлінського втручання значно знижується. Саме тому принцип законності щодо оновлення законодавства спрямований на створення такої нормативної форми адміністративної діяльності, за якої правомірність забезпечується ще до початку судового контролю.

Окреме місце в цій проблематиці посідає цифровий вимір оновлення адміністративно-процесуального законодавства. Цифровізація публічного адміністрування не може вважатися самодостатнім показником його модернізації. У сучасній адміністративно-правовій доктрині обґрунтовано підкреслено, що цифрова трансформація адміністративних процедур є неминучим процесом, який кардинально змінює публічне управління, а адміністративне право відіграє вирішальну роль у легітимації цих змін, забезпечуючи гармонію між ефективністю державного управління та захистом прав і свобод громадян [112].

Додатково в науковій літературі звернено увагу на те, що цифровізація адміністративного процесу й адміністративних послуг має спиратися на системний підхід, оскільки сама наявність електронних сервісів не гарантує повноцінної реалізації прав особи за відсутності належного правового регулювання та усунення процесуальних недоліків. У цьому аспекті слушною є теза про те, що перехід до «цифрового уряду» повинен поєднуватися із забезпеченням доступності послуг, збереженням альтернативних каналів взаємодії для осіб, які не можуть скористатися електронною формою, та нормативним упорядкуванням електронних адміністративних процедур [113].

Водночас у науковій літературі слушно наголошено, що адаптація адміністративного судочинства до викликів цифрового суспільства охоплює не тільки організаційно-технічне впровадження підсистем «Електронний суд», «Електронний кабінет» і відеоконференцзв'язку, а й потребує належного нормативного врегулювання використання електронних доказів, захисту судової інформаційної інфраструктури від кіберзагроз та недопущення надмірного процесуального тягаря для учасників справи [114]. Саме тому правове значення цифровізації залежить від того, чи супроводжується вона належним нормативним закріпленням процедурних гарантій особи.

Показово, що на рівні підзаконного регулювання такий напрям уже конкретизовано в Положенні про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженому

рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21. У ньому визначено правові засади функціонування підсистем «Електронний кабінет» і «Електронний суд», правила обміну процесуальними документами та електронними доказами, а також участі особи в судовому засіданні в режимі відеоконференції. Разом із тим це Положення покладає на користувача ризики технічної неможливості доступу до ЄСІТС або участі у відеоконференції поза межами приміщення суду. Це засвідчує, що цифровізація адміністративного судочинства потребує організаційно-технічного впровадження та постійного оцінювання з позицій процесуальної рівності, доступності правосуддя й недопустимості надмірного обтяження учасника справи [115].

Електронне звернення, електронне повідомлення, адміністративний файл в електронному форматі, автоматизована обробка даних і електронний адміністративний акт повинні мати таке саме правове наповнення, як і традиційна письмова форма провадження. Законність у цій сфері вимагає, щоб електронний формат не звужував права особи бути вислуханою, не ускладнював доступ до матеріалів справи, не спрощував вимоги до мотивування акта та не створював перешкод для його адміністративного або судового оскарження. Цифровізація має бути підпорядкована принципу законності, а не навпаки.

У контексті подальшої кодифікації адміністративно-процесуального законодавства України принцип законності потребує чіткішого втілення у законодавчій техніці. Насамперед необхідне послідовне розмежування адміністративної процедури та адміністративного судочинства за збереження їх концептуальної єдності. У сучасній доктрині адміністративну процедуру пов'язують із діяльністю адміністративних органів щодо розгляду й вирішення індивідуальних справ, тоді як адміністративне судочинство виконує функцію зовнішнього контролю за законністю такої діяльності. У навчальній літературі підкреслено, що співвідношення адміністративного судочинства та адміністративної процедури має розглядатися не як відокремленість двох самодостатніх сфер, а як функціональний зв'язок між

належним адмініструванням і судовим захистом. У площині цього дослідження це підтверджує, що подальше оновлення адміністративно-процесуального законодавства України має ґрунтуватися на чіткому розмежуванні адміністративно-процедурного і судового регулювання за умови збереження їх змістової узгодженості, оскільки лише за такої моделі суд здатний перевіряти не тільки кінцевий результат діяльності адміністративного органу, а й належність його формування [116].

Показовим є те, що в українській адміністративно-правовій думці питання адміністративної процедури, адміністративного оскарження та адміністративної юстиції ще на етапі осмислення завдань адміністративної реформи розглядалися не ізольовано, а як взаємопов'язані складники єдиного процесу оновлення публічно-правового регулювання [117]. Такий підхід засвідчує, що концептуальна єдність адміністративної процедури й адміністративного судочинства має глибше доктринальне підґрунтя та не є наслідком лише новітньої законодавчої модернізації. У межах цього дослідження це дає підстави стверджувати, що подальша кодифікація адміністративно-процесуального законодавства України повинна поєднувати чітке розмежування адміністративно-процедурного і судового регулювання із збереженням їх функціонального зв'язку як послідовних гарантій захисту прав особи у відносинах із публічною адміністрацією.

Слушною є позиція, відповідно до якої адміністративну процедуру доцільно відмежовувати від адміністративного процесу, оскільки адміністративний процес є ширшим правовим явищем, тоді як адміністративна процедура охоплює порядок діяльності суб'єктів публічної адміністрації щодо розгляду і вирішення індивідуальних справ. Важливим для цього дослідження є й висновок про те, що кодифікація адміністративно-процедурного законодавства покликана забезпечити єдині уніфіковані нормативні стандарти, підвищити прозорість, спростити сприйняття процедур громадянами та зменшити суб'єктивізм у діяльності суб'єктів публічної влади. Такий підхід дає підстави стверджувати, що принцип законності у сфері

оновлення адміністративно-процесуального законодавства потребує не механічного накопичення нормативних актів, а концептуально узгодженого розмежування процедурного й судового сегментів адміністративно-правового регулювання за умови збереження їх функціонального зв'язку [118]. Загальні правила адміністративної процедури мають забезпечувати належну підготовку рішення публічною адміністрацією, а норми адміністративного судочинства – надавати суду можливість перевірити не тільки кінцевий результат, а й спосіб формування цього результату [119].

З огляду на викладене доцільно визначити конкретні шляхи оновлення адміністративно-процесуального законодавства України, які найбільшою мірою відповідають принципу законності.

Першим таким напрямом має стати завершення ревізії спеціального законодавства у сферах дозвільної діяльності, державної реєстрації, ліцензування, надання адміністративних послуг, контролю та застосування заходів реагування. Метою такої ревізії має бути усунення норм, які не передбачають базових процедурних гарантій або закріплюють їх у скороченому, суперечливому чи фактично нереалізованому вигляді. Критерієм перевірки повинна стати відповідність спеціальної процедури мінімальному стандарту законності: наявність чіткої компетенції органу, гарантоване право особи на участь у провадженні, обов'язок мотивувати рішення, установлені строки розгляду справи та можливість ефективного адміністративного й судового оскарження.

Другим напрямом доцільно визначити законодавче закріплення правила про пріоритет загальних процедурних гарантій над спеціальними відступами. Відступ від загальної адміністративної процедури має допускатися лише тоді, коли він прямо передбачений законом, об'єктивно виправданий особливостями конкретної сфери та не усуває мінімального набору прав особи. Насамперед ідеться про право бути вислуханою, право на доступ до матеріалів справи, право на мотивоване рішення, право на адміністративне оскарження та право на судовий захист. Таке правило дало б змогу подолати

фрагментарність регулювання і водночас запобігло б прихованому звуженню процесуальних гарантій у спеціальних актах.

Третім напрямом має стати поглиблення нормативного зв'язку між адміністративною процедурою та адміністративним судочинством. Виправданим видається законодавче закріплення вимоги, за якою мотивувальна частина адміністративного акта повинна містити не тільки формальне посилання на правову підставу рішення, а й виклад установлених обставин, оцінку доказів, узагальнення аргументів особи, пояснення щодо дотримання принципу пропорційності та причин відхилення альтернативних рішень. Такий підхід підвищив би якість адміністративної діяльності й дав би суду реальну можливість перевіряти рішення за критеріями, встановленими процесуальним законом.

Четвертим напрямом оновлення є посилення регулювання адміністративної бездіяльності. Порушення строку розгляду адміністративної справи не повинно оцінюватися як другорядний технічний недолік. Воно має розглядатися як окрема форма відступу від принципу законності. У зв'язку з цим доцільно закріпити обов'язок адміністративного органу письмово інформувати особу про причини затримки, визначити момент автоматичного виникнення права на оскарження бездіяльності після спливу встановленого строку, а також передбачити прискорені судові процедури у справах, де предметом спору є незавершення адміністративного провадження.

Сучасна навчально-доктринальна література також підкреслює, що розумний строк в адміністративному судочинстві означає не просто формальне дотримання календарних меж розгляду, а найкоротший строк, достатній для своєчасного й ефективного судового захисту без невиправданих зволікань. Такий підхід має принципове значення для цього дослідження, оскільки засвідчує: законність у сфері адміністративного судочинства втрачає реальний зміст, якщо процесуальні норми не забезпечують оперативного реагування на бездіяльність публічної адміністрації або допускають надмірне затягування розгляду спору. Саме тому оновлення адміністративно-

процесуального законодавства України повинно орієнтуватися на поєднання процесуальної повноти розгляду з обов'язком держави гарантувати результативний судовий захист [116].

Показовими є й підходи, сформульовані у Висновку № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів, де справедливий суд безпосередньо пов'язано з вимогою розгляду справи впродовж розумного строку та з активною роллю судді в організації процесу. Для дослідження це має принципове значення, бо засвідчує: законність у сфері адміністративного судочинства не може вважатися забезпеченою, якщо процесуальні норми допускають надмірне затягування розгляду справ, пасивне ставлення до процесуального керівництва або не створюють дієвих механізмів реагування на бездіяльність публічної адміністрації, тому оновлення адміністративно-процесуального законодавства України слід орієнтувати на формальну регламентацію процедур і створення процесуальних інструментів для забезпечення результативного судового захисту [120].

П'ятим напрямом є подальший розвиток інституту попереднього судового захисту. Значна частина порушень принципу законності пов'язана не тільки з незаконним змістом адміністративного акта, а й із ризиком його негайного виконання або з тривалим зволіканням адміністративного органу. Тому необхідне посилення процесуальних можливостей суду оперативно реагувати на ситуації, коли владне рішення або бездіяльність створює для особи ризик істотних чи незворотних наслідків. Це стосується як удосконалення заходів забезпечення позову, так і спрощення доступу до них у певних категоріях адміністративних справ.

Шостим напрямом доцільно визначити нормативне врегулювання повного адміністративного файла. Для того щоб судовий контроль був змістовим, а не суто формальним, адміністративно-процесуальне законодавство має вимагати формування повного адміністративного файла справи, який включає заяву особи, усі зібрані матеріали, службові висновки, повідомлення, докази, пояснення учасників та мотиви рішення. Не менш

важливо передбачити процесуальний обов'язок передавати цей файл до суду в разі оскарження рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень. Саме це дало б змогу перевіряти не тільки фінальний акт, а й увесь порядок його підготовки.

Сьомим напрямом має стати розвиток цифровізації адміністративної процедури на засадах еквівалентності гарантій. Варто прямо закріпити, що будь-який електронний адміністративний акт повинен містити ті самі реквізити, мотивувальну частину та роз'яснення порядку оскарження, яких вимагають для письмового акта. Так само особа повинна мати гарантоване право на альтернативний спосіб комунікації з адміністративним органом, якщо електронний формат фактично ускладнює реалізацію її прав. Цифрові системи взаємодії особи з публічною адміністрацією мають проєктуватися не тільки як технічні сервіси, а як правові інструменти, підпорядковані принципам законності, доступності, пропорційності та участі особи.

Восьмим напрямом оновлення доцільно визнати інституціоналізацію обов'язкової правової експертизи законопроектів, які встановлюють нові спеціальні адміністративні процедури. Така експертиза повинна оцінювати, чи відповідає запропоноване регулювання Закону України «Про адміністративну процедуру», чи не створює невинуватих винятків із загальної моделі, чи зберігає належний баланс між ефективністю управління та процесуальними правами особи, а також чи сумісне воно з критеріями судового контролю, закріпленими в Кодексі адміністративного судочинства України. Запровадження такої експертизи сприяло б підвищенню якості законодавства та зменшенню кількості публічно-правових спорів, зумовлених нормативною неузгодженістю.

Дев'ятим напрямом має стати нормативне закріплення обов'язку адміністративних органів самостійно переглядати власні рішення в разі виявлення їх незаконності або очевидної невідповідності правовим позиціям Верховного Суду. Такий перегляд не повинен залежати виключно від ініціативи особи чи від факту відкриття судового провадження. Якщо

адміністративний орган установив, що раніше прийняте рішення суперечить закону, усталеній судовій практиці або порушує права особи, він має бути зобов'язаний ініціювати його перегляд, повідомити особу про виявлене порушення та визначити спосіб поновлення її прав. Це дало б змогу посилити превентивну дію принципу законності та зменшити кількість спорів, у яких особа змушена звертатися до суду для усунення очевидного порушення.

Десятим напрямом доцільно визначити посилення відповідальності посадових осіб за повторне ухвалення рішень, які вже визнавалися судами незаконними в аналогічних правовідносинах. Повторюваність однотипних порушень свідчить не тільки про недоліки окремого адміністративного акта, а й про сталість неправомірної адміністративної практики. Тому в адміністративно-процесуальному законодавстві варто передбачити механізми реагування на такі випадки: обов'язкове службове з'ясування причин повторного порушення, інформування керівника відповідного органу, фіксацію таких випадків у внутрішньому моніторингу адміністративної практики, а за наявності підстав – дисциплінарну відповідальність посадової особи. Такий підхід посилив би індивідуальну відповідальність за дотримання законності та запобігав би відтворенню адміністративного свавілля.

Одинадцятим напрямом має стати запровадження обов'язкового моніторингу правових позицій Верховного Суду адміністративними органами за відповідними категоріями справ. Правові висновки Верховного Суду повинні враховуватися не тільки судами нижчих інстанцій під час вирішення спорів, а й суб'єктами владних повноважень ще на етапі прийняття адміністративних актів. Для цього доцільно передбачити регулярне оновлення внутрішніх методичних матеріалів адміністративних органів, аналіз типових судових рішень, визначення категорій справ, у яких орган найчастіше програє спори, та коригування адміністративної практики відповідно до актуальних правових позицій Верховного Суду. Такий підхід сприятиме єдності правозастосування, зменшенню кількості повторних спорів і зміцненню

юридичної визначеності у відносинах між особою та публічною адміністрацією.

Дванадцятим напрямом доцільно визначити створення або оновлення електронних баз правових позицій із позначенням чинних, змінених і таких, від яких Верховний Суд відступив. Такі бази мають бути доступними для суддів, працівників апарату суду, суб'єктів владних повноважень та інших учасників публічно-правових відносин. Їх функціональне призначення полягає не лише в інформаційному забезпеченні, а й у запобіганні помилковому або застарілому застосуванню правових висновків. У разі належного оновлення такі електронні ресурси здатні підвищити передбачуваність адміністративної практики, уніфікувати підходи до застосування норм права та забезпечити стабільніший стандарт судового контролю за публічною адміністрацією.

Принцип законності щодо формування та оновлення адміністративно-процесуального законодавства України повинен сприйматися як засаднича вимога до самої моделі нормативного регулювання публічно-адміністративної діяльності. Його зміст охоплює конституційну зумовленість процесуальних норм, їх системну узгодженість, недопустимість звуження мінімальних процедурних гарантій особи, нормативну сумісність адміністративної процедури із судовим контролем, розвиток дієвих механізмів реагування на бездіяльність, належне врегулювання адміністративного файлу, еквівалентність паперової та електронної форм адміністративного провадження, обов'язок адміністративних органів ураховувати правові позиції Верховного Суду й орієнтацію законодавчої політики на уніфікацію базових процедурних стандартів. Саме в такому розумінні законність виступає не тільки принципом правозастосування, а й критерієм якості подальшої кодифікації, гармонізації та модернізації адміністративно-процесуального законодавства України.

Узагальнюючи викладене, слід підкреслити, що формування та оновлення адміністративно-процесуального законодавства України має

здійснюватися не шляхом ситуативного доповнення окремих норм, а через послідовне вибудовування цілісної системи процедурних гарантій. Принцип законності в цьому процесі виконує роль не лише загальної засади, а й методологічного орієнтира, який дає змогу оцінювати якість кожної законодавчої зміни з позиції її відповідності конституційним вимогам, європейським стандартам належного адміністрування та реальним потребам захисту особи у відносинах із публічною адміністрацією.

Особливо важливо, щоб законодавче оновлення не створювало розриву між проголошеними гарантіями та можливістю їх практичного використання. Якщо закон формально закріплює право особи бути вислуханою, але не визначає належного порядку реалізації цього права, така гарантія залишається неповною. Якщо передбачено обов'язок мотивувати адміністративний акт, але не встановлено вимог до змісту мотивування, судовий контроль втрачає достатню глибину. Якщо унормовано електронну форму провадження, але не забезпечено альтернативні канали доступу для осіб, які не можуть скористатися цифровими засобами, цифровізація починає створювати нові процесуальні бар'єри. Саме тому принцип законності вимагає не декларативного, а змістовного закріплення процедурних прав і механізмів їх захисту.

Подальша модернізація адміністративно-процесуального законодавства має також спиратися на ідею правової передбачуваності. Особа повинна мати змогу заздалегідь розуміти, який орган уповноважений вирішувати її справу, у який строк має бути прийняте рішення, які докази можуть бути подані, як буде враховано її пояснення, у який спосіб рішення буде доведено до відома та яким є порядок його оскарження. Передбачуваність адміністративної процедури зменшує ризик свавілля, підвищує довіру до публічної влади та створює передумови для зменшення кількості публічно-правових спорів. У цьому аспекті законність виконує не лише охоронну, а й упорядкувальну функцію.

Не менш значущим є превентивний потенціал якісного адміністративно-процесуального законодавства. Добре врегульована процедура здатна запобігти порушенню ще до звернення особи до суду. Якщо адміністративний орган зобов'язаний повно з'ясувати обставини справи, надати особі можливість висловити позицію, оцінити її аргументи, обґрунтувати рішення та роз'яснити порядок його оскарження, імовірність свавільного або помилкового рішення суттєво зменшується. За таких умов адміністративне судочинство не підміняє собою належну адміністративну процедуру, а виступає зовнішнім гарантом її дотримання.

У цьому контексті оновлення адміністративно-процесуального законодавства має бути зорієнтоване на посилення відповідальності публічної адміністрації за якість власних рішень. Адміністративний орган повинен не лише формально діяти в межах компетенції, а й доводити правомірність, обґрунтованість, пропорційність і добросовісність своїх дій. Такий підхід змінює саму логіку взаємодії між особою і владою: приватна особа не повинна нести надмірний тягар доведення того, що адміністрація діяла неправомірно; навпаки, саме суб'єкт владних повноважень має бути здатним переконливо пояснити правові й фактичні підстави свого рішення.

Законодавче оновлення має враховувати й потребу стабільності правового регулювання. Надмірна кількість несистемних змін до адміністративно-процесуальних норм може послаблювати юридичну визначеність і створювати додаткові труднощі для судів, адміністративних органів та приватних осіб. Тому модернізація цієї сфери повинна бути концептуально виваженою, послідовною та підпорядкованою єдиній меті – формуванню зрозумілої, внутрішньо узгодженої й правозахисно орієнтованої моделі адміністративної процедури та адміністративного судочинства.

Отже, принцип законності щодо формування та оновлення адміністративно-процесуального законодавства України слід розглядати як ключовий критерій його змістової якості. Він вимагає, щоб кожна законодавча зміна не лише формально вписувалася в систему чинного права, а й

посилювала передбачуваність адміністративної діяльності, реальність процесуальних гарантій, ефективність судового контролю та практичну здатність особи захистити свої права. Саме за такої умови оновлення адміністративно-процесуального законодавства може стати не технічним удосконаленням нормативного масиву, а реальним засобом утвердження правової держави, належного адміністрування та ефективного захисту людини у публічно-правових відносинах.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У третьому розділі дисертації зосереджено увагу на порівняльно-правовому та нормотворчому вимірах принципу законності в адміністративно-процесуальній сфері. Проаналізовано особливості його закріплення в адміністративно-процесуальному законодавстві європейських країн, з'ясовано процедурну й правозахисну спрямованість цього принципу та обґрунтовано його значення як засадничого орієнтира формування й оновлення адміністративно-процесуального законодавства України.

1. Визначено, що принцип законності в адміністративно-процесуальному законодавстві сучасних європейських держав має не вузькоформальний, а процедурний і правозахисний зміст та виявляється через сукупність взаємопов'язаних гарантій належної адміністративної процедури й ефективного судового контролю.

2. Установлено, що в європейських правопорядках закріплення принципу законності здійснюється через право особи бути вислуханою, доступ до матеріалів справи, обов'язок мотивування адміністративного акта, дотримання розумного строку, контроль за дискреційними повноваженнями, можливість ефективного адміністративного й судового оскарження, а також обов'язковість виконання судового рішення.

3. Обґрунтовано, що загальноєвропейський зміст принципу законності формується під впливом концепцій *good administration* і *good governance*, а також актів Ради Європи та Європейського Союзу. Унаслідок цього законність

у сфері адміністративного провадження трактують значно ширше, ніж просту вимогу діяти на підставі закону: вона охоплює процедурну справедливість, юридичну визначеність, пропорційність, участь особи та ефективний правовий захист.

4. Доведено, що національні моделі Франції, Польщі, Німеччини, Іспанії, Італії, Естонії та Фінляндії, попри відмінності законодавчої техніки, спільно засвідчують тенденцію до розуміння законності як цілісної вимоги до всього порядку підготовки, ухвалення, обґрунтування й перевірки адміністративного рішення. Французька модель вирізняється поєднанням кодифікованої процедури зі спеціалізованою адміністративною юстицією; польська – тісним зв'язком адміністративної процедури з адміністративним судівництвом; німецька – технічно деталізованим контролем за адміністративним розсудом; іспанська та італійська – системним закріпленням прав адресата рішення, участі особи, строків і наслідків бездіяльності; естонська та фінська – поєднанням класичних процедурних гарантій із цифровим урядуванням, належним адмініструванням і легітимними очікуваннями.

5. Визначено, що для України європейський досвід має прикладне значення передусім у частині зближення адміністративної процедури й адміністративного судочинства, посилення вимог до мотивування адміністративного акта, нормативного врегулювання адміністративної бездіяльності, розвитку попереднього судового захисту, контролю за дискреційними повноваженнями та належного правового забезпечення електронної форми адміністративного провадження.

6. Обґрунтовано, що принцип законності щодо формування та оновлення адміністративно-процесуального законодавства України слід розглядати як вимогу до правозастосовної діяльності суб'єктів владних повноважень і суду та як засадничий критерій нормотворення. Він визначає допустимі межі законодавчого розсуду, вимоги до системної узгодженості

процесуальних норм і недопустимість звуження мінімальних процедурних гарантій особи.

7. Установлено, що подальше оновлення адміністративно-процесуального законодавства України має здійснюватися на основі узгодження загального і спеціального процедурного регулювання, посилення нормативного зв'язку між адміністративною процедурою та адміністративним судочинством, удосконалення механізмів реагування на адміністративну бездіяльність, розвитку попереднього судового захисту, належного врегулювання повного адміністративного файлу та забезпечення еквівалентності процесуальних гарантій у паперовій та електронній формах адміністративного провадження.

8. Запропоновано спрямувати подальшу модернізацію адміністративно-процесуального законодавства України на завершення гармонізації спеціального законодавства із Законом України «Про адміністративну процедуру», нормативне закріплення пріоритету базових процедурних гарантій, посилення стандартів судового контролю за дискреційними повноваженнями, чіткіше правове оформлення наслідків порушення строків адміністративного провадження, розвиток засобів превентивного судового захисту та інституціоналізацію обов'язкової правової експертизи законопроектів, що встановлюють нові спеціальні адміністративні процедури.

9. Доведено потребу в посиленні превентивної дії принципу законності у діяльності адміністративних органів. Ідеться про нормативне закріплення обов'язку самостійного перегляду власних рішень у разі виявлення їх незаконності, запровадження механізмів реагування на повторне ухвалення рішень, які вже визнавалися судами незаконними в аналогічних правовідносинах, а також про регулярний моніторинг правових позицій Верховного Суду суб'єктами владних повноважень ще на етапі прийняття адміністративних актів.

10. Обґрунтовано доцільність інформаційно-аналітичного забезпечення єдності адміністративної та судової практики, зокрема шляхом створення або

оновлення електронних баз правових позицій із позначенням чинних, змінених і таких, від яких Верховний Суд відступив. Такі інструменти мають сприяти передбачуваності правозастосування, запобігати повторенню однотипних порушень, зменшувати кількість публічно-правових спорів і підвищувати якість адміністративних рішень.

11. Доведено, що принцип законності в сучасному адміністративно-процесуальному праві слід розглядати як концептуальну основу побудови належної адміністративної процедури, ефективного адміністративного судочинства та подальшого оновлення адміністративно-процесуального законодавства України. У такому розумінні він виконує нормативну, процедурну, правозахисну, превентивну та інтеграційну функції, забезпечуючи перехід від формальної відповідності закону до реальної підконтрольності публічної влади праву.

12. Установлено, що європейський досвід свідчить про поступове зміщення акценту від законності як формальної відповідності адміністративного рішення нормі права до законності як якості всього адміністративного провадження. У такому підході правомірним може вважатися лише те рішення, яке ухвалено компетентним органом, із дотриманням належної процедури, у межах адміністративного розсуду, на підставі достатньо встановлених обставин, із належним мотивуванням та забезпеченням особі реальної можливості захистити свої права.

13. Доведено, що адміністративна процедура й адміністративне судочинство мають розглядатися як взаємопов'язані елементи єдиного механізму забезпечення законності. Адміністративна процедура покликана запобігати порушенню прав особи ще на стадії ухвалення владного рішення, тоді як адміністративне судочинство забезпечує зовнішню перевірку законності такого рішення та поновлення порушеного права. Відсутність належного зв'язку між цими елементами послаблює превентивну дію законності й перетворює судовий контроль переважно на засіб реагування після вже допущеного порушення.

14. Обґрунтовано, що для України особливого значення набуває завершення гармонізації спеціального адміністративного законодавства із загальними положеннями Закону України «Про адміністративну процедуру». Спеціальні процедури у сферах ліцензування, реєстрації, контролю, надання адміністративних послуг, застосування заходів реагування та інших напрямках публічного адміністрування не повинні звужувати базові процедурні гарантії особи. Будь-який відступ від загальної моделі адміністративної процедури має бути чітко визначеним, предметно обґрунтованим і сумісним із сутністю права на належне адміністрування.

ВИСНОВКИ

1. У результаті проведеного дослідження удосконалено теоретико-методологічне розуміння законності як складника принципу верховенства права шляхом конкретизації її змісту з позицій формально-нормативного, аксіологічного, герменевтичного, функціонального та антропоцентричного підходів. Це дало змогу відійти від вузького позитивістського трактування законності як суто формальної вимоги дотримання норм права та обґрунтувати її як багатовимірну правову категорію, що охоплює вимогу діяти на підставі закону, необхідність відповідності самого закону конституційним цінностям, принципу юридичної визначеності, забороні свавільності, вимогам належної правової процедури й гарантіям ефективного судового захисту. Унаслідок цього законність дістала подальшого наукового осмислення як один із визначальних адміністративно-правових механізмів реалізації верховенства права у сфері судової влади, що забезпечує правову зв'язаність публічної влади, її підконтрольність праву та спрямованість на утвердження і захист прав та свобод людини.

2. Запропоновано розглядати принципи адміністративного судочинства з огляду на їхню функціонально-юридичну роль у механізмі адміністративного правосуддя. Такий підхід дає змогу систематизувати відповідні засади та визначити їх практичне призначення в забезпеченні ефективного судового захисту особи у сфері публічно-правових відносин. З урахуванням цього обґрунтовано доцільність виокремлення чотирьох взаємопов'язаних груп принципів адміністративного судочинства: аксіологічно-основоположних, які визначають ціннісну основу правосуддя; інституційно-гарантійних, що забезпечують відкритість судового розгляду, можливість інстанційного перегляду судових рішень та обов'язковість їх виконання; процесуально-функціональних, які формують модель розгляду адміністративної справи; відновлювально-компенсаційних, спрямованих на реальне поновлення порушених прав особи.

3. Визначено, що принцип законності в адміністративному судочинстві має виразне правозахисне призначення, оскільки його зміст не обмежується формальною відповідністю судового рішення нормам матеріального й процесуального права. Він спрямований на реальний, ефективний і своєчасний захист прав, свобод і законних інтересів особи у сфері публічно-правових відносин. У такому розумінні законність виступає критерієм правомірності судового рішення та гарантією недопущення свавільного втручання публічної влади у права особи. Адміністративний суд, застосовуючи принцип законності, має перевіряти наявність формальної правової підстави для рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, а також їх обґрунтованість, пропорційність, добросовісність і спрямованість на досягнення легітимної мети. Наголошено, що правозахисний зміст принципу законності полягає у встановленні зв'язку між формальним дотриманням закону та фактичним поновленням порушеного права. Саме тому судові рішення, ухвалені з істотним порушенням норм матеріального чи процесуального права, не може визнаватися таким, що відповідає вимогам законності, навіть якщо зовні воно спирається на певну норму закону.

4. Систематизовано проблеми реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві за їх функціональним впливом на судовий захист, що дало змогу дійти висновку про їх системний, а не фрагментарний характер. Установлено, що послаблення дії принципу законності зумовлюється не окремими процесуальними недоліками, а сукупністю взаємопов'язаних нормативно-концептуальних, процесуально-правозастосовних, інституційних і виконавчих чинників, які одночасно впливають на доступ до суду, межі судового контролю, якість мотивування рішень, єдність судової практики, своєчасність розгляду справ і реальність виконання судових актів. Це дало підстави обґрунтувати важливість комплексного вдосконалення адміністративного судочинства як механізму забезпечення реальної дії принципу законності.

5. З'ясовано, що запобігання порушенням принципу законності в адміністративному судочинстві забезпечується не окремим процесуальним засобом, а сукупністю взаємопов'язаних гарантій, які діють на всіх стадіях судового захисту. Їх значення виявляється вже на етапі доступу до адміністративного суду, а далі – у належному формуванні складу суду, забезпеченні рівності учасників процесу, відкритості розгляду, активній ролі суду у з'ясуванні обставин справи, спеціальному розподілі обов'язку доказування, всебічній оцінці доказів, застосуванні заходів забезпечення позову, інстанційному перегляді та контролі за виконанням судового рішення. Завдяки такій сукупності засобів адміністративне судочинство здатне перевіряти відповідність владного рішення закону та виявляти порушення меж повноважень, відхилення від належної мети, непропорційність, недобросовісність або свавільність адміністративного органу.

Ефективність цих запобіжників залежить не від їх ізольованого існування, а від узгодженої дії в межах єдиного процесуального механізму. Гарантований доступ до суду втрачає практичний зміст без реальної процесуальної рівності сторін; відкритість процесу не досягає своєї мети без належного мотивування судового рішення; забезпечення позову не забезпечує повноцінного захисту без подальшого виконання судового акта. Саме тому принцип законності в адміністративному судочинстві доцільно розуміти як цілісний режим судового контролю за публічною владою, у межах якого кожна процесуальна гарантія не замінює іншу, а доповнює її.

Доведено, що адміністративне судочинство виступає однією з найважливіших форм забезпечення законності у сфері публічно-правових відносин, оскільки поєднує правозахисну, контрольну і превентивну функції. Його подальший розвиток доцільно пов'язувати з посиленням внутрішньої узгодженості цієї системи гарантій та підвищенням якості їх практичного застосування, щоб принцип законності діяв як реальний, а не декларативний стандарт захисту прав особи у відносинах із публічною владою.

6. Обґрунтовано, що підвищення ефективності механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві потребує послідовного оновлення кількох взаємопов'язаних напрямів. На нормативному рівні першочергового значення набувають зменшення надмірного процесуального формалізму на стадії відкриття провадження; чіткіше поєднання приписів КАС України із принципами та процедурними вимогами Закону України «Про адміністративну процедуру»; відновлення належного балансу в доказуванні через обмеження можливості формування суб'єктом владних повноважень доказової бази постфактум; конкретизація вимог до мотивування судового рішення, вибору форми позовного провадження, застосування закритого розгляду та заходів забезпечення позову. На рівні правозастосування необхідним є посилення змістового, а не суто формального судового контролю за рішеннями публічної адміністрації, поглиблення перевірки мети реалізації повноваження, пропорційності втручання, дотримання процедурних гарантій і належності доказової бази. На завершальній стадії особливого значення набуває розширення інструментів контролю за виконанням судових рішень, насамперед у тих категоріях справ, де зволікання з виконанням фактично нівелює результат судового захисту.

Наголошено, що належного результату неможливо досягти лише змінами до процесуального закону. Важливими є організаційне впорядкування внутрішніх стандартів адміністрування справ, системний аналітичний супровід судової практики, регулярне узагальнення причин скасування рішень і типових процесуальних помилок, посилення професійно-методичної підготовки суддів та працівників апарату суду, стандартизація адміністративного файлу в електронному форматі, розвиток цифрової взаємодії суду із суб'єктами публічної адміністрації та вдосконалення комунікації з учасниками процесу. Окремого значення набуває налагодження сталої взаємодії між судом, органами примусового виконання та суб'єктом владних повноважень на стадії реалізації судового акта. Сукупність названих шляхів дає підстави розглядати вдосконалення адміністративного судочинства

не як локальне коригування окремих процедур, а як цілеспрямований розвиток такого правового й організаційного середовища, у межах якого судовий контроль за публічною владою набуває послідовного, передбачуваного й результативного змісту, а принцип законності діє як практичний інструмент охорони прав особи у публічно-правових відносинах.

7. Окреслено, що в європейському адміністративно-процесуальному законодавстві принцип законності має розглядатися як складний багаторівневий правовий феномен, зміст якого не вичерпується вимогою формальної відповідності діяльності публічної адміністрації закону. Установлено, що його реальне функціонування забезпечується через сукупність взаємопов'язаних елементів: належно організовану адміністративну процедуру, обов'язок мотивованого ухвалення рішення, гарантовану участь особи в адміністративному провадженні, дотримання розумних строків, а також наявність ефективного судового контролю за рішеннями, діями й бездіяльністю суб'єктів публічної влади. Це дає підстави для висновку, що в європейській правовій традиції принцип законності виконує регулятивну та гарантійну функції, оскільки спрямований на запобігання адміністративному свавіллю, забезпечення юридичної визначеності й утвердження дієвих механізмів захисту прав, свобод і законних інтересів особи у відносинах із публічною адміністрацією.

8. Запропоновано спрямувати подальшу модернізацію адміністративно-процесуального законодавства України на послідовне переосмислення його внутрішньої побудови з урахуванням потреб забезпечення належної процесуальної форми діяльності публічної адміністрації та дієвого судового захисту особи. Установлено доцільність такого оновлення через поглиблення узгодженості між загальними і спеціальними процедурними приписами, усунення нормативної фрагментарності в регулюванні адміністративних проваджень, посилення правових гарантій участі особи у вирішенні адміністративної справи, чіткіше врегулювання випадків бездіяльності суб'єктів владних повноважень та вдосконалення процесуальних механізмів

оперативного судового реагування у справах, де існує ризик істотного порушення прав, свобод чи законних інтересів.

Обґрунтовано також потребу в такому розвитку законодавства, за якого цифровізація адміністративного провадження супроводжуватиметься збереженням повного обсягу процесуальних гарантій, зокрема щодо мотивованості адміністративного акта, доступу до матеріалів справи, належного повідомлення та реальної можливості його оскарження. До основних напрямів подальшого оновлення віднесено належне врегулювання повного адміністративного файлу, еквівалентність процедурних гарантій у паперовій та електронній формах адміністративного провадження, обов'язок адміністративних органів самостійно переглядати власні рішення у разі виявлення їх незаконності, реагування на повторне ухвалення рішень, які вже визнавалися судами незаконними в аналогічних правовідносинах, а також регулярний моніторинг правових позицій Верховного Суду суб'єктами владних повноважень. У такому вимірі принцип законності постає як визначальний орієнтир подальшого вдосконалення адміністративно-процесуальної сфери, що забезпечує її системність, передбачуваність, юридичну визначеність і належний баланс між публічними інтересами та правами особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Костицький М. В. Нормативізм як методологія юриспруденції. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 17–29. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/99c2fec9-8da8-4e41-901c-5894c0d80cab/content>.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>.
4. Братасюк М., Росоляк О. Співвідношення принципу верховенства права та принципу законності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. № 1(13). С. 11–17. URL: <https://ccu.gov.ua/library/spivvidnoshennya-pryncypu-verhovenstva-prava-ta-pryncypu-zakonnosti>.
5. Петрова Л. Фундаментальні проблеми методології права (філософсько-правовий дискурс): наук. моногр. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 1998. 505 с.
6. Канзафарова І. С., Корнеєва Є. М. Формально-юридичний метод у наукових правових дослідженнях (загальна характеристика та особливості застосування). URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2e868eb2-01d8-4b8c-bd12-466e83510f54/content>.
7. Кусовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: Курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.

8. Ткачова Н. О., Варенко Т. К. Аксіологічний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів. *Наука і освіта*. 2009. № 7. URL: <https://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/14274>.
9. Бадида А. Особливості французького конституційного судочинства через тріаду наукових підходів: аксіологічного, інституціонального та герменевтичного. *Право України*. 2025. № 6. С. 114–122. URL: https://www.pravoua.com.ua/.../article-pravo_2025_6-s4258.pdf.
10. Чепак В., Дика О. Антропоцентризм у філософії. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Антропоцентризм_у_філософії.
11. Бадер А. В., Нужна Ю. С., Вовк С. О. Антропоцентризм у політичному моніторингу та консультуванні. URL: https://apfs.nuoua.od.ua/archive/55_2025/42.pdf.
12. Доповідь про правовладдя Європейської комісії «За демократію через право» Венеційської комісії (25–26 березня 2011 року). *Право України*. 2019. № 11. С. 14–38. URL: <https://www.venice.coe.int/.../default.aspx>.
13. Луць Л. А. Принцип правової визначеності: сучасний стан та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 21–27. URL: https://lsej.org.ua/8_2023/2.pdf.
14. Вимоги до закону. Наслідки їх недотримання. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/5179-vymogy-do-zakonu-naslidky-yih-nedotrymannya>.
15. Рішення КСУ про принцип юридичної визначеності як складник принципу верховенства права. URL: <https://surl.li/ejknan>.
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України: Рішення Конституційного Суду України від 29.10.2024 № 1-р/2024 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/va01p710-24>.

17. Куровська І. А. До питання щодо еволюції доктринального тлумачення принципу верховенства права в правових доктринах провідних Європейських держав. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1(16) том 3. С. 29–35. URL: https://pjuv.nuoua.od.ua/v1-3_2017/7.pdf.
18. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
19. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
20. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.
21. Латковська Т. А. Принцип верховенства права та судові правові позиції у податкових спорах. Наукові праці НУ ОЮА. 2023. Том 32/8. С. 63–72. URL: <https://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom32/8.pdf>.
22. Справа «Щокін проти України». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-126145%22%5D%7D>.
23. Остащенко А. С. Поняття принципів адміністративного судочинства та їх система. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 80: частина 1. С. 526–529. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/82.pdf>.
24. Кононенко О. М. Щодо сутності та класифікації принципів адміністративного судочинства. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 13. С. 171–176. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/03/kononenko_13.pdf.
25. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 лип. 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
26. Шевцова Н. В. Особливості застосування принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві України. *Вісник ХНУВС*. 2010. № 4. С. 12–18. URL: <https://surl.li/ebgmqn>.

27. Коренев А. О. Підходи до систематизації принципів адміністративного судочинства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 441–443. URL: https://lsej.org.ua/11_2022/106.pdf.
28. Скрипченко В. О. Принципи адміністративного судочинства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 207 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38566/1/diss-skripchenko.pdf>.
29. Малець М. Р. Карпюк А. О. Принципи диспозитивності, змагальності та офіційного з'ясування всіх обставин справи як гарантії дотримання прав людини і громадянина в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 377–380. URL: https://lsej.org.ua/10_2023/90.pdf.
30. Ковалів М. В., Стахура І. Б. Принципи адміністративного судочинства: поняття, зміст, система. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 174–184. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/.../Ковалів.pdf>.
31. Бояринцева М. Принципи адміністративного судочинства в Україні. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2019. С. 57–60. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/11.pdf.
32. Комзюк А. Т. Адміністративний процес України: навч. посібник. / А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. Київ: «Прецедент», 2007. 531 с.
33. Пчелін В. Б. Класифікація принципів організації адміністративного судочинства України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2015. Випуск 33–2. Том 1. С. 166–169. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f8e29f8d-1248-421a-9066-c0b4cf7f78c9/content>.
34. Музичук О. М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: монографія. / О. М. Музичук; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2010. 654 с.

35. Заверуха І. Б. Проблеми правового регулювання державного боргу України: дис.... докт. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Заверуха Ірина Богданівна. Львів, 2007. 442 с.
36. Потапенко С. В. Диспозитивність як принцип адміністративного процесу України: автореф. дис. канд. юрид. наук. / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2010. 20 с.
37. Адміністративна юстиція: європейський досвід та пропозиції для України / Авт.-упоряд. І. Б. Коліушко, Р. О. Куйбіда. Київ: Факт, 2003. 535 с.
38. Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес: Монографія / Акад. прав. наук України, Ін-т приват. права і підприємництва. Харків: Консум, 2003. 473 с.
39. Руденко А. В. Адміністративне судочинство: становлення та здійснення. Дис. канд. юрид. наук. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2005. С. 209.
40. Колодій А. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. Альманах права. 2012. № 3. С. 40–44.
41. Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України: навчальний посібник. Київ: Прецедент, 2007. 531 с.
42. Колеснікова М. В. Теоретико-правова характеристика основних принципів правосуддя, що враховуються під час оцінки роботи суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 178–180. URL: https://lsej.org.ua/2_2021/43.pdf.
43. Коротун О. М. Роль принципів адміністративного судочинства у захисті прав іноземців та осіб без громадянства. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 174–170. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/264948/260927>.
44. Гаврилюк О. О. Особливості застосування принципу гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України. Форум права.

2011. № 2. С. 147–150 URL: <http://www.nbuu.gov.ua/ejournals/FP/2011-2/11gooacu.pdf>.
45. Чайка А. О. Перегляд судових рішень в апеляційному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 298–299 URL: https://lsej.org.ua/7_2024/74.pdf.
46. Петровська І. І. Верховенство права та законність у адміністративному праві. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, м. Івано-Франківськ, 16 травня 2022 р. Івано-Франківськ, 2022. С. 45–48. URL: <https://surl.li/sjoxin>.*
47. Марушій О. Принцип законності у діяльності органів публічного управління: методологічні засади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 279–283. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13321/44.pdf>.
48. Бобровник С. В. Законність. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2007. С. 274.
49. Оніщенко Н. Принцип законності: природа та сутність в умовах демократичних змін. *Віче*. 2012. № 12. С. 2–4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2012_12_2.
50. Орешкін В. П. Принцип законності та верховенства права в адміністративному судочинстві. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 63. С. 317–321. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2019/05/orieshkin_63.pdf.
51. Максименко Н. В. Принцип законності в адміністративному судочинстві як один із складових елементів принципу верховенства права. *Наукові записки. Серія: Право*. № 16. С. 111–115. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/408>.

- 52.Складові принципу законності в діяльності адміністративних органів.
URL: <https://bg.mk.court.gov.ua/sud1404/pres-centr/news/1784307/>.
- 53.Сидоренко О. О., Зубарева Я. Ю. Законність як базовий принцип функціонування правової системи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2025. Випуск 92: частина 1. С. 133–137. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/350064/337243>.
- 54.Тимченко Г. П. Принцип законності в процесуальному праві України.
URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=699.
- 55.Строга Є. О., Довгальок Ю. М. Судовий контроль за дискреційними повноваженнями органів публічної влади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 188–192. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.36>.
- 56.Комзюк В. Т. Щодо нормативного визначення поняття і сутності правосуддя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 88–92. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.14>.
- 57.Щодо всебічності, повноти й об'єктивності з'ясування обставин справи та оцінки доказів. *Адвокат Post*. URL: <https://surl.lu/dwqezc>.
- 58.Ярема О. Г. Адміністративне судочинство як спосіб забезпечення публічного порядку. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 46. С. 260–264. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/46.pdf>.
- 59.Білих І. В. Поняття дискреційних повноважень органів публічного адміністрування: теоретико-правовий аспект. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 4. С. 87–91. URL: <https://sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/4/17.pdf>.
- 60.Соколова І. О., Філіппова А. Ю. Особливості судової практики як джерела права в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 49–52. URL: https://lsej.org.ua/3_2022/9.pdf.

- 61.Берназюк Я. О. Мотивованість судового рішення як гарантія реалізації принципу верховенства права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С. 18–22. URL: <https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2026/04/78.pdf>.
- 62.Правові підстави звернення суб'єкта владних повноважень з позовом до суб'єкта приватного права. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/919443/>.
- 63.Качур І. А. Порядок розгляду адміністративних справ: у контексті стадійності адміністративного судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 3. С. 152–156. URL: https://lsej.org.ua/3_2018/44.pdf.
- 64.Кочеров М. Непередбачуваність» рішень Верховного Суду. *Юридична газета*. Всеукраїнське професійне юридичне видання. 2025. № 8(796). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/neperedbachuvanist-rishen-verhovnogo-sudu.html>
- 65.Горбалінський В. Право на судовий захист в адміністративному судочинстві та гарантії його реалізації. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 89–94. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v2_2023/11.pdf.
- 66.Герич А. Й. Доступ до адміністративного правосуддя під час війни. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 227–232. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/44.pdf>.
- 67.Константий О. В. Право на захист в адміністративному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 154–157. URL: https://www.lsej.org.ua/9_2021/39.pdf.
- 68.Мельник-Томенко Ж. М. Принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом: теоретико-правовий аналіз. *Правова позиція*. 2019. № 4(25). С. 56–60. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2019/4/8.pdf>.

- 69.Бондарчук С. А. Принцип рівності учасників адміністративного процесу. *Право і безпека*. 2010. № 5(37). С. 151–154. URL: <https://surl.li/chhudd>.
- 70.Юрков Е. Онтологічне значення рівності як стандарту адміністративного судочинства. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 95–101. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v2_2023/12.pdf.
- 71.Льєва Н. В., Куля В. С. Гарантії принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом в Україні. *Право і держава*. 2024. № 55. С. 66–76. URL: <https://pd.onu.edu.ua/article/view/311957/304493>.
- 72.Стоян А. В. Стандарти доказування в адміністративному судочинстві: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2024. 218 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/ec0230ab-a44e-48b0-9911-7ddf692f2516/download>.
- 73.Гаврилюк О. О. Особливості застосування принципу гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України. *Форум права*. 2011. № 2. С. 147–150. URL: <http://www.nbuu.gov.ua/ejournals/FP/2011-2/11gooacu.pdf>.
- 74.Бондарчук С. А. Гласність та відкритість судового процесу як гарантії доступу до правосуддя. *Вісник ХНУВС*. 2010. № 4(51). Ч. 2. С. –11. URL: <https://surl.lt/mkdmp>.
- 75.Малетич М. М. Гласність правосуддя: конституційно-правова характеристика. *Приватне та публічне право*. 2021. № 4. С. 18–26. URL: https://pp-law.in.ua/archive/4_2021/3.pdf.
- 76.Вовк П. В. Закрите провадження як процесуальний режим адміністративного судочинства: теоретико-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 340–346. URL: https://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/6_2021/50.pdf.

77. Особливості доказування в адміністративному судочинстві. URL: <https://surl.li/seurim>.
78. Городовенко В. В. Принцип рівності громадян перед законом і судом. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 1. С. 178–186.
79. Забезпечення позову в адміністративному судочинстві України: теоретико-правовий вимір: колективна монографія / Ю. С. Назар, М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, Т. О. Тур. Львів: СПОЛОМ, 2023. 268 с. URL: <https://surli.cc/svidrc>.
80. Черникова А. О. Диференціація процесуальної форми адміністративного судочинства: досвід пострадянських країн. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 1, ч. 2(17). С. 68–71. URL: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/43690.
81. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20>.
82. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.
83. Стаття 77 КАСУ – крок у прірву. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/stattya-77-kasu--krok-u-prirvu.html>.
84. Добковскі Я. Good administration versus maladministration. *Наукові записки. Серія: Право*. 2018. Вип. 4. С. 56–63. URL: <https://cusu.edu.ua/.../11.pdf>.
85. Грищук А. Б., Ярема О. Г. Принципи європейського адміністративного судочинства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2023. № 3. С. 68–75. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5935/1/9.pdf>.
86. Дюжник Д. О., Попова А. В., Голубов А. А. Сучасний стан реалізації концепції належного урядування в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 71–74. URL: https://www.lsej.org.ua/3_2024/16.pdf.

87. Recommendation CM/Rec(2007)7 of the Committee of Ministers to member states on good administration. URL: <https://www.refworld.org/sites/default/files/legacy-pdf/en/2007-6/5a4cac754.pdf>.
88. Хартія основоположних прав Європейського Союзу. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj/eng.
89. Агенція Європейського Союзу з основних прав, Рада Європи, Європейський суд з прав людини. Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя. Люксембург: Офіс публікацій Європейського Союзу, 2016. 236 с. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_access_justice_UKR.
90. Code des relations entre le public et l'administration: Ordonnance n° 2015–1341 du 23 octobre 2015 relative aux dispositions législatives du code des relations entre le public et l'administration. Légifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr>.
91. Маркова О. О. Французький підхід до адміністративного акту. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 5. URL: <https://surl.li/vsowoh>.
92. Кобилецький М., Паславська Н. Становлення і розвиток адміністративної юстиції у Франції у кінці XVIII–XIX століть. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2023. Вип. 76. С. 50–60. URL: <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/viewFile/11793/12159>.
93. Kodeks postępowania administracyjnego: ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Internetowy System Aktów Prawnych / Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19600300168/U/D19600168Lj.pdf>.

94. Юревич Ю. О. Адміністративне судочинство в Польщі: становлення та розвиток: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Львів, 2023. 212 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/diss_Yurevych.pdf.
95. Маркова О. О. Overview of the genesis of the legal regulation of administrative procedure in Poland. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 90. С. 123–126. URL: <https://surl.li/gwxutd>.
96. Головка К. М. Поняття та зміст адміністративної процедури в українському праві. *Право і суспільство*. 2025. № 5. Т. 1. С. 175–185. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/5_2025/part_1/24.pdf.
97. *Verwaltungsverfahrensgesetz (VwVfG): Gesetz vom 25.05.1976 in der Fassung der Bekanntmachung vom 23.01.2003 (BGBl. I S. 102). Gesetze im Internet*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/vwvfg/VwVfG.pdf>.
98. Кальц В. Адміністративне судочинство Німеччини та його функціонування. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 1(3). С. 160–165. URL: <https://www.applaw.net/index.php/journal/article/download/607/537/>.
99. Паславська Н. Т. Адміністративна юстиція німеччини: перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2023. Випуск 78: частина 2. С. 96–103. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/17.pdf>.
100. Ley 39/2015, de 1 de octubre, del Procedimiento Administrativo Común de las Administraciones Públicas. *Boletín Oficial del Estado*. 2015. Núm. 236. Publicado el 02.10.2015. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2015-10565>.
101. Legge del 07/08/1990 n. 241. Nuove norme in materia di procedimento amministrativo e di diritto di accesso ai documenti amministrativi. Documentazione economica e finanziaria / Ministero dell'Economia e delle Finanze.. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn%3Anir%3Astat%3Alegge%3A1990-08-07%3B241=>.

102. Досвід Естонії в регулюванні публічних е-послуг в частині застосування норм адміністративної процедури: довідка на основі дослідження законодавства. URL: <https://surl.li/paspli>.
103. Administrative Procedure Act 434/2003. Finlex. URL: <https://www.finlex.fi/en/legislation/translations/2003/eng/434>.
104. Administrative Judicial Procedure Act (808/2019). Finlex. Date of issue: 05.07.2019. URL: <https://www.finlex.fi/en/legislation/translations/2019/eng/808>.
105. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності та незмінюваності суддів. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. С. 51–66.
106. Рік із Законом «Про адміністративну процедуру»: головні підсумки від експертів/ URL: [https://par.in.ua/...](https://par.in.ua/)
107. Теорія і практика застосування Закону «Про адміністративну процедуру». URL: [https://law.chnu.edu.ua/...](https://law.chnu.edu.ua/)
108. Бойко І. В. Євроінтеграційний зміст і значення Закону України «Про адміністративну процедуру». Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 4, ч. 1. С. 190–198. URL: [https://www.researchgate.net/...](https://www.researchgate.net/)
109. Муза О. В. Актуальні питання систематизації адміністративного законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 284–286. URL: https://lsej.org.ua/10_2024/66.pdf.
110. Концепція реформування законодавства України про адміністративну відповідальність. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32358.pdf>.
111. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/204567\(2008\).pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/204567(2008).pdf).
112. Беспалий І. В., Мараховець А. С. Цифровізація адміністративних процедур та надання адміністративних послуг в Україні: адміністративно-правовий аспект. *Адміністративно-правове,*

- соціологічне та психологічне забезпечення діяльності Національної поліції України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 14 листопада 2025 р.): у 2 ч. / МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. прав. наук України. Вінниця: ХНУВС, 2025. Ч. I. С. 53–56. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/f4d70c61-ba07-46d8-bfbf-80a277125c30>.
113. Малець М Р., Яровик Д. Р. Цифровізація адміністративного процесу: використання електронних засобів у державному управлінні та адміністративних процесах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 85, ч. 3. С. 23–28. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.3>.
114. Бліхар М. М. Адаптація адміністративного судочинства до викликів цифрового суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2026. Вип. 93, ч. 3. С. 38–44. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2026/03/6-2.pdf>.
115. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої Ради Правосуддя № 1845/0/15–21 від 17.08.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1845910-21#Text>.
116. Адміністративно-судове процесуальне право України: підручник / [Д. В. Лученко, Ю. В. Георгієвський, М. І. Белікова та ін.]; за заг. ред. проф. Д. В. Лученка. Харків: Нац. юрид. ун-тім. Ярослава Мудрого, 2024. 696 с.
117. Адміністративна реформа для людини: науково-практичний нарис / за заг. ред. І. Б. Коліушка. Київ, 2001. 72 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/...>
118. Капинос О. В. Теоретико-правові засади функціонування адміністративного судочинства в Україні: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Запорізький національний університет Міністерства освіти і науки України. Запоріжжя, 2021.

119. Астахов Д. С. Кодифікація адміністративно-процедурного законодавства України: обґрунтування доцільності проведення. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2010. № 4. С. 132–135. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/jur-2010-4/131-135.pdf>.
120. Висновок № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів до 281 уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо справедливого суду в розумний строк та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/7864\(2004\).pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/7864(2004).pdf).
121. Застосування Закону України «Про адміністративну процедуру» при 3 36 вирішенні адміністративними судами публічно-правових спорів: концептуальні підходи та практичні проблеми: збірник тез за матеріалами Всеукраїнського круглого столу (12 грудня 2024 р.). Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2024. 84 с. URL: <https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/vnd/zbirnyky-naukovyh-konferenczij/>.
122. Лютіков П. С., Турчак А. М. Процедура прийняття адміністративного акту як умова його правомірності. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія: Право. 2022. Вип. 73, ч. 2. С. 62–68. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/11/12-1.pdf>.
123. Ківалов С. В. Адміністративний процес (загальна частина): навчальний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання) / С. В. Ківалов, А. Ю. Осадчий, О. В. Закаленко. 2019. 224 с.
124. Актуальні питання тлумачення та застосування Закону України «Про адміністративну процедуру»: збірник тез наукових доповідей учасників навчальної програми «Викладання адміністративної процедури в закладах вищої освіти України». Київ. 2025. 253 с.
125. Дзіковський М. Р. Використання інформаційних технологій в адміністративному судочинстві України. *Науковий вісник*

- Ужгородського Національного Університету. Серія: Право. 2024. Вип. 86. Ч. 3. С. 285–291.*
126. Присяжнюк О. В. Адаптація національного законодавства до міжнародних стандартів в сфері цифровізації адміністративного процесу. *Право та державне управління. № 4. С. 372–377.*
127. Пропозиції щодо окремих напрямків державної політики з цифрової трансформації сфери надання адміністративних послуг та ЦНАП. URL: <https://tsnap.ulead.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/U-LEAD-Policy-Paper-on-Digitalisation-2021.pdf>.
128. Марушій О. Принцип законності у діяльності органів публічного управління: методологічні засади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2017. № 865. С. 279–283. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13321/44.pdf>.*
129. Адміністративний процес: навч. посіб. / О. Ю. Салманова, А. Т. Комзюк, С. М. Гусаро та ін.; за заг. ред. О. Ю. Салманової, А. Т. Комзюка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2022. 412 с.
130. Панасюк О. В. Адміністративно-деліктне право України: теоретичні питання розвитку та реформування: автореф. дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2021. 32 с.
131. Самбор М. А. Законність як принцип діяльності суду з дотримання прав, свобод та інтересів неповнолітніх у справах про адміністративні правопорушення. *Право і безпека. 2024. № 4 (95). С. 90–104.*
132. Стеценко С. Г. Адміністративне право України. Київ: Атіка, 2011. 624 с.
133. Неугодніков А. О. Правовий статус адміністративного суду в Україні: адміністративно-правовий аспект: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07 / А. О. Неугодніков; Одеська національна юридична академія. Одеса., 2006. 166 с.

134. Пархоменко Л. Рік після реформи: час оцінки. *Правовий тиждень*. 11 серпня 2001. № 30–31. URL: <http://smi.liga.net/articles>.
135. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві: навч.-метод. посіб. для суддів. 2-ге вид., випр., допов. Київ, 2015. 128 с.
136. Фулей Т. І. Значення автономного тлумачення понять Європейського суду з прав людини для правової системи України. *Вісник Академії адвокатури*. 2013. № 2 (27). С. 164–167.
137. Шевцова Н. В. Застосування принципів диспозитивності та офіційності в адміністративному судочинстві. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Pib/2009_4/PB-4/PB-4_14.pdf.
138. Баб'як Н. В. Зарубіжний досвід організації діяльності адміністративних судів і можливості його використання в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 141–150.
139. Бойко В. Суддя - це закон, що говорить. *Юридична газета*. 2006. № 10. 31 травня. С. 21.
140. Бондарчук С. А. Деякі проблеми забезпечення ефективності здійснення адміністративного судочинства в Україні. *Форум права*. 2010. № 4. С. 96–101.
141. Чаку Є. В. Оптимізація організації та функціонування адміністративних судів в Україні: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Є. В. Чаку. Дніпропетровськ, 2012. 181 с.
142. Вігье Ж. Адміністративна юстиція / пер. с фр. А. Корнійчука. Київ: Конус-Ю, 2008. 160 с.
143. Власенко Д. О. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної адміністрації щодо надання адміністративних послуг: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 20 с.
144. Єресько Л. Верховенство права як результат судової практики: погляди А. Дайсі. *Юридична Україна*. 2016. № 11–12. С. 68–81.

145. Єресько Л. Застосування статті 6 Конвенції у практиці адміністративних судів України. *Захист прав людини в адміністративному судочинстві: сучасний стан і перспективи розвитку в Україні*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 1–2 жовт. 2015 р.) / за заг. ред О. М. Нечитайла. Київ: Ваїте, 2015. С. 241–251.
146. Пчелін В. Б. Перегляд адміністративних актів як спосіб забезпечення їх законності. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Pib/2009_4/PB-4/PB-4_18.pdf.
147. Романченко Є. Ю. Процесуальні функції в адміністративному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 100 с.
148. Стефанюк В. С. Адміністративна юстиція. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія / гол. редкол.: І. М. Дзюба. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-42670>.
149. Шостенко О. І. Особливості запровадження адміністративної юстиції в Україні у контексті світової адміністративної теорії та практики: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. 191 с.
150. Практикум із нормотворчої діяльності: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 246 с.
151. Окремі питання про дотримання Україною міжнародно-правових зобов'язань за Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод на рівні адміністративного процесуального законодавства. URL: <https://www.academia.edu>.
152. Yesimov S., & Borovikova V. Methodological foundations of information security research. *Social and Legal Studios*. (2023). 6 (1), С. 49–55.

153. Федеральний закон Швейцарії від 20.12.1968 «Про адміністративну процедуру». URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/17181>.
154. Закон Естонії «Про адміністративну процедуру». URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/16610>.
155. Verwaltungsverfahrensgesetz (VwVfG). Закон ФРН «Про адміністративні процедури». URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/vwvfg/>.
156. Костецький С. С. Принцип законності як визначальний у формуванні та оновленні адміністративно-процесуального законодавства України. *Наукові записки. Серія: Право*. 2024. № (17), С. 154–158. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-17-154-158>.
157. Пухтецька А. А. Актуальні проблеми оновлення системи принципів адміністративного права України. *Наукові записки. Т. 155. Юридичні науки*. 2014. С. 67–72.
158. Визначення конституційності закону чи іншого правового акта: підсумки міжнародного семінару-практикуму. URL: <https://surl.li/zxbegk>.
159. Ільчишин Н. В. Судові процедури в адміністративному судочинстві: питання теорії та практики: монографія / Н. В. Ільчишин. Вінниця: ТВОРИ. 2023. 415 с.
160. Яковенко М. М. Принцип справедливості в адміністративному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 210 с.
161. Положення про Єдиний державний реєстр виконавчих документів: наказ Державної судової адміністрації України, Міністерства юстиції України від 14.06.2022 № 177/2370/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0177750-22#Text>.
162. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>.

163. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: рішення Вищої ради правосуддя 19.04.2018 р. № 1200/0/15–18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1200910-18#Text>.
164. Уркевич В., Шумило М. Наука, право та Верховний Суд: які існують лінії перетинання. *Юридична газета online*. 01.09.2022 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/nauka-pravo-ta-verhovniy-sud-yaki-isnuyut-liniyi-peretinannya.html>.
165. Положення про автоматизовану систему документообігу суду: рішення Ради суддів України від 26.11.2010 р. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr030414-10#n11>.
166. Деякі питання забезпечення функціонування державних інформаційних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 р. № 1500. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1500-2022-%D0%BF#n94>.
167. Концептуальні засади розвитку адміністративного законодавства та адміністративного процесу в Україні: наукова записка / О. А. Банчук, Д. О. Беззубов, В. М. Бевзенко, В. А. Дерещ, Я. Ф. Жовнірчик, В. С. Куйбіда, В. П. Тимощук, Н. А. Хлібороб за участю О. Ф. Андрійко, Л. Є. Кисіль, В. П. Нагребельного. Київ: Юрінком Інтер, Інститут держави і права імені В. М. Корещького НАН України, 2025. 112 с.
168. Концептуальні засади механізму захисту прав людини: український та міжнародний контекст: колективна монографія / Кол. авторів. Біла Церква: Білоцерківський національний аграрний університет, 2022. 430 с.
169. Джафарова М. В. Щодо питання розуміння організаційних та функціональних принципів адміністративного процесу. *Приватне та публічне право*. 2019. № 1. С. 67–71. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/c618fea9-a28a-4cf1-bacf-6168bff42dd0>.
170. Костещький С. С. Основні запобіжники порушень принципу законності в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025.

Вип. 90, ч. 3. С. 238–243. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/36-2.pdf>.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,
у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:**

1. Костецький С. С. Сутність принципу верховенства права. *Наукові записки. Серія: Право.* 2022. Вип. 13. С. 23–27. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-13-23-28>.
2. Костецький С. С. Механізм запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2021. № 51. С. 65–67. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.51.13>.
3. Костецький С. С. Принцип законності як визначальний у формуванні та оновленні адміністративно-процесуального законодавства України. *Наукові записки. Серія: Право.* 2024. № 17. С. 154–158. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-17-154-158>.
4. Костецький С. С. Вдосконалення механізму запобігання порушенню принципу законності в адміністративному судочинстві. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 5, т. 2. С. 180–184. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.26>.
5. Костецький С. С. Основні запобіжники порушень принципу законності в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Вип. 90, ч. 3. С. 238–243. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.3.34>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Костецький С. С. Європейські стандарти законності судової влади та їх значення для України. *Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики* : збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами XIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 27 березня 2025 р. У 2 ч. Ч. 1. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 54 / упоряд. Ю. В. Мех. Харків : Друкарня Мадрид, 2025. С. 86–90.

2. Костецький С. С. Принцип законності як орієнтир кодифікації адміністративно-процесуального законодавства України. *Актуальні питання адміністративного права та адміністративного судочинства*: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 15 травня 2025 р. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 55 / упоряд. Ю. В. Мех. Харків : Друкарня Мадрид, 2025. С. 58–63.

3. Костецький С. С. Цифровізація адміністративного судочинства крізь призму принципу законності. *Правові засади діяльності правоохоронних органів*: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами XII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 6 листопада 2025 р. Ч. 1. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 56 / упоряд. Ю. В. Мех. Харків : Друкарня Мадрид, 2025. С. 118–124.

4. Костецький С. С. Законність судової влади в умовах оновлення адміністративно-процесуального законодавства України. *Юридична відповідальність військовослужбовців та працівників правоохоронних органів в умовах воєнного стану*: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 29 січня 2026 р. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 57 / упоряд. Ю. В. Мех. Харків : Друкарня Мадрид, 2026. С. 93–99.

5. Костецький С. С. Форми реалізації принципу законності у сфері судової влади. *Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики*: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами XIV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 25 березня 2026 р. У 2 ч. Ч. 1. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 58 / упоряд. Ю. В. Мех. Харків : Друкарня Мадрид, 2026. С. 80–84.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, 25006, тел. (0522) 32-08-89, факс (0522) 24-85-44
E-mail: mails@cuspu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125415

29 травня 2025/ № 36/1-Н
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження здобувача третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка Костецького Сергія Сергійовича на тему: «Адміністративно-правові засади реалізації принципу законності судової влади», в освітній процес Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Матеріали дисертації Костецького Сергія Сергійовича на тему: «Адміністративно-правові засади реалізації принципу законності судової влади», впроваджено в освітній процес Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка протягом 2024–2025 навчального року.

Теоретичні положення дисертації є актуальними, мають значний науковий і практичний інтерес, що зумовило їх використання у викладанні лекційного та семінарського матеріалу з навчальних дисциплін «Сучасні аспекти адміністративного судочинства в Україні», «Актуальні проблеми адміністративного права України», «Сучасні аспекти міжнародного публічного права», для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальностями 081 «Право» та 262 «Правоохоронна діяльність».

Практичне застосування результатів дисертаційної роботи в освітньому процесі забезпечило істотне підвищення якості підготовки здобувачів вищої освіти. Зокрема, отримані наукові результати були інтегровані у підготовку та проведення тематичних лекцій, розробку практичних і семінарських занять, створення методичних рекомендацій та тестових завдань для студентів.

Опрацювання основних положень і висновків дисертації дозволило забезпечити цілісне та системне розуміння актуальних проблем адміністративно-правового забезпечення реалізації принципу законності в діяльності судової влади. Особливу увагу було приділено питанням нормативно-правового регулювання функціонування судової системи, організаційно-правовим механізмам забезпечення законності у діяльності судів, адміністративно-правовому статусу суб'єктів судового адміністрування, а також гарантіям незалежності суддів і дотримання принципу верховенства права під час здійснення правосуддя.

Використання результатів дослідження в освітньому процесі сприяло формуванню у студентів сучасного бачення ролі принципу законності як фундаментальної засади функціонування судової влади в демократичній правовій державі. Це дало можливість розвинути їх здатність до комплексного аналізу адміністративно-правових механізмів забезпечення законності в судовій сфері, підвищити рівень правової культури та професійної компетентності, а також удосконалити практичні навички щодо застосування законодавства у сфері організації та діяльності органів судової влади.

Результати дослідження були впроваджені під час організації студентських наукових гуртків, проведення круглих столів і науково-практичних конференцій на факультеті. Під час викладання відповідних розділів особливий акцент було зроблено на міждисциплінарному підході, який поєднує адміністративне право, конституційне право, теорію держави і права, судоустрій та статус суддів, а також стандарти міжнародного права у сфері правосуддя. Студенти отримали можливість опрацювати практичні кейси щодо адміністративно-правового забезпечення діяльності органів суддівського врядування та суддівського самоврядування, механізмів реалізації принципу законності у функціонуванні судової влади, а також практики взаємодії судів з іншими органами публічної влади з метою забезпечення ефективного здійснення правосуддя.

З урахуванням зазначеного, впровадження результатів дисертації Костецького Сергія Сергійовича в освітній процес сприяло розширенню професійних знань і навичок здобувачів, формуванню їхнього сучасного правового світогляду, підвищенню рівня підготовки фахівців у галузі адміністративного та міжнародного права.

Довідку обговорено на засіданні кафедри права та правоохоронної діяльності (протокол № 10 від 25 квітня 2025 року).

**Проректор з наукової роботи
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка,
доктор психологічних наук, професор**

Лілія КЛОЧЕК

ДОДАТОК 3

ЗАТВЕРДЖУЮ
 В.о. Президента Науково-дослідного
 інституту публічного права,
 доктор юридичних наук, професор

Сергій КОРОЄД
 «15» грудня 2025 р.

А К Т

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Костецького Сергія Сергійовича на тему: «Адміністративно-правові засади
 реалізації принципу законності судової влади», поданого на здобуття ступеня доктора
 філософії зі спеціальності 081«Право» у науково-дослідну діяльність Науково-
 дослідного інституту публічного права**

Комісія в складі: завідувача відділу докторантури і аспірантури, доктора юридичних наук, професора Сороки Лариси Володимирівни, завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, доктора юридичних наук, професора Куркової Ксенії Миколаївни, провідного наукового співробітника, доктора юридичних наук, старшого дослідника Шкарупи Костянтина Вікторовича склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Костецького Сергія Сергійовича на тему: «Адміністративно-правові засади реалізації принципу законності судової влади», мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній діяльності наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем адміністративно-правових засад реалізації принципу законності судової влади та використовуються Інститутом в межах реалізації науково-дослідної теми «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації № 0120U105390).

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової роботи працівників відділів та аспірантів Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертаційного дослідження Костецького Сергія Сергійовича на тему: «Адміністративно-правові засади реалізації принципу законності судової влади» вважати впровадженими у науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права, під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем адміністративно-правових засад реалізації принципу законності судової влади.

Голова комісії:

Лариса СОРОКА

Члени комісії:

Ксенія КУРКОВА

Костянтин ШКАРУПА

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. Президента Науково-дослідного інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор

Сергій КОРОЄД

«15» листопада 2025 р.

АКТ

**упровадження результатів дисертаційного дослідження
Костецького Сергія Сергійовича на тему: «Адміністративно-правові
засади реалізації принципу законності судової влади», поданого на здобуття
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право» в освітній процес
Науково-дослідного інституту публічного права**

Комісія в складі: завідувача відділу докторантури і аспірантури, доктора юридичних наук, професора Сороки Лариси Володимирівни, завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, доктора юридичних наук, професора Куркової Ксенії Миколаївни, провідного наукового співробітника, доктора юридичних наук, старшого дослідника Шкарупи Костянтина Вікторовича склала цей акт про те, що матеріали дисертації Костецького Сергія Сергійовича на тему: «Адміністративно-правові засади реалізації принципу законності судової влади» (на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право») мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються в освітньому процесі. Під час обговорення наданих матеріалів комісією було констатовано, що окремі положення дослідження було використано при розробленні лекційних курсів з дисципліни, яка викладається у Науково-дослідному інституті публічного права, а саме «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми», при підготовці відповідних підручників, навчальних посібників, а також у контексті інших дисциплін, які викладаються в Інституті. Лекційний курс окремих тем навчальних дисциплін увібрав положення цього дисертаційного дослідження.

ВИСНОВОК:

результати дисертаційного дослідження на тему: «Адміністративно-правові засади реалізації принципу законності судової влади» Костецького Сергія Сергійовича вважати впровадженими в освітній процес Науково-дослідного інституту публічного права з дисципліни «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми».

Голова комісії:

 Лариса СОРОКА

Члени комісії:

 Ксенія КУРКОВА

 Костянтин ШКАРУПА